

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાભિય વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૬૮૭૬

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ૫૨૮૦૩ ૪૬૧૨૧-૧-૨

વિષય ૫૩૩૨૨

પરલોક પ્રકાશ. બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

૩૦૭૫

વિધાન મંડળ અમદાવાદ

પ્રશસ્ય અને પ્રસિદ્ધ પત્ર “ ગુજરાતી ” ના ૧૬ મી જુલાઈ ૧૯૧૬ ના અંકમાં પ્રકાશિત “ પરલોક પ્રકાશ ” સંબંધે નીચે પ્રમાણે અભિપ્રાય પ્રગટ થયેલો:—

“ પરલોક પ્રકાશ ”—કર્તા સ્વ. એન નવલખાઈ પોપટલાલ કેવળચંદ—આ ગ્રંથને એ ભાગમાં રચવામાં આવ્યો છે. પહેલા ભાગનું નામ શોકશ્રાવન છે અને બીજા ભાગનું નામ મૃત્યુસુધા—રસ છે. ગુજરાતીઓમાં ને કાઠીઆવાડીઓમાં એક મનુષ્ય મરી ગયા પછી તેની પાછળ રડવા—કૃતવાનો ખુશ રીવાજ છે. આર આર મહિનાઓ સુધી તેની કાણો ચાલ્યાજ કરે છે. જેને ઘેર મરણ થયું હોય તેને ઘેર એસવા આવનાર, વૃથા વાતોની કથડીઓજ કર્યાં કરે છે, અથવા તો મરનારનાં સગાંને મરનારના પ્રસંગો યાદ કરાવીને વિશેષ રડાવે છે. તેમ નહિ કરતાં મરનારના કુટુંબીઓને ધીરજ મળે અને તેઓનું દુઃખ ઓછું થાય તેવો ઉપદેશ આપવાના ઉદ્દેશથી આ ગ્રંથ રચવામાં આવ્યો છે. અને ગ્રંથમાં જૈન ધર્મ અને વૈષ્ણવ ધર્મના શાસ્ત્રોમાંથી તથા સ્વ. રા. ઇચ્છારામ વિરચિત ચંદ્રકાંતમાંથી, રા. કેશવચંદ્ર વિરચિત ગ્રંથમાંથી—એમ ઉપદેશક પણ શોક દૂર થાય ને શાંતિ મળે એવાં વચનો ને વાતો આપવામાં આવી છે. ગ્રંથકર્તા ખાઈ ગ્રંથ ગુથતાં ગુથતાં મરણ પામવાથી મોરખી નિવાસી રા. ઝવેરીની પ્રેરણાથી મરનારના પિતા રા. પોપટલાલ કેવળચંદ શાહે આ ગ્રંથને પૂર્ણ કર્યો છે, અને મોરખી—નિવાસી ઝવેરી તરફથી આ ગ્રંથ ભેટ આપવામાં આવે છે. આ ગ્રંથ ઉપદેશાત્મક વચનોથી તથા વાર્તાઓથી ભરપૂર છે, અને સંબંધીઓના મરણ સમયે વાંચવા જેવો છે. કર્તા—રા. પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ, મુકામ રાજકોટ. ”

આ અભિપ્રાય પ્રગટ થતાં “ પરલોક પ્રકાશ ” ભેટ મોકલવાના પત્રો ઘણા તરફથી મળ્યા, પરંતુ તે વખતે સિલકમાં પ્રતો નહોતી. દિન પ્રતિ દિન માગણી વધવા લાગી તેથી મારા પરમ પૂજ્ય તીર્થરૂપ કાકાશ્રી સૌભાગ્યચંદ કેવળચંદ શાહ, કે જેમણે મારાં પૂજ્ય અ. સૌ. સ્વર્ગવાસી રામકુંવર કાકીના સ્મરણાર્થે યોગ્ય ઉદારતા દેખાડી આપી છે તેમણે આ પુસ્તકની

ખીછ આવૃત્તિ પ્રગટ કરી ભેટ આપવાની ખાસ ઇચ્છા દર્શાવી અને મારાં અ. સૌ. પૂજ્ય કાકીશ્રી નિબંધકુંવર કાકીએ મને જણાવ્યું કે આ ચોપડી વેળાસર પ્રગટ થાય તો ડીક, તેથી શુદ્ધિ વૃદ્ધિ સંબંધી મારા પરમ પૂજ્ય પિતાશ્રીની પૂર્ણ મદદથી આ પુસ્તકની ખીછ આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થાય છે એટલું અહિં જણાવવું યોગ્ય થાડું છે. સામાયિક પાઠ તથા સ્તવનનો આ આવૃત્તિમાં ઉમેરો કર્યો છે.

અમદાવાદ, ચૈત્રી પદ્મો.

શારદાગૌરી પાપટલાલ.

પ્રથમ આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

મરણ સમયે તથા ત્યાર પછી જે કળાખીટ કે રૂદ્ધન કુટન થઈ પડે છે, મરનારનાં સગાં વહાંલાંઓ અને મિત્રો કેટલાક દિવસો રોવા કુટવામાં કહાડી નાહક છવ આજે છે અને આર્તરોદ્ર ધ્યાન ધરી નવાં કર્મો બાંધે છે. તે અટકાવવાના હેતુથી મરણ સમીપે મરનારની સમીપ વાંચવા તથા પછીથી ગરૂડપુરાણની પેઠે વાંચવા આ પવિત્ર પુસ્તક તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે.

રાજકોટમાં એ ત્રણ યુવાનોના મરણ વખતે રોવા કુટવાનું બંધ કરી તે વખતને યોગ્ય કંઈ ધર્મ સંબંધી વાંચવા અને સમજાવવા મને તે યુવાનોના કુટુંબીઓએ બોલાવેલો. ત્યારથીજ આવું એક પુસ્તક તૈયાર કરવાનું બોખું મેં બનાવી રાખેલું. “કોન્કર”સ પ્રકાશ” માં એવા એક પુસ્તક માટે જાહેર ખર્ચ અહાર પડી ત્યારે તે બોખાં પ્રમાણે કેટલુંક લખાણ તૈયાર કરવાનું મેં મારી પુત્રી નવલબેનને લખ્યું. તેણે નાની બેન શામકુંવર તથા ચંદનગૌરીને મદદમાં લઈ થોડો ભાગ તૈયાર કર્યો પણ તે પૂર્ણ થતાં પહેલાં તો તે સ્વર્ગે સીધાવી.

ત્યાર પછી આપણી કામના શુભેચ્છક શ્રીયુત ઝવેરી તરફથી મને પત્ર લખવામાં આવ્યો કે “પરલોક પ્રકાશ નિબંધ આવૃત્તિ આગળ આપે કાંઈક પ્રયાસ આપનાં સુપુત્રી પાસે કરાવ્યો હતો. હવે એ પારમાર્થિક કૃતિ પૂર્ણ કરશે” વગેરે મતલબે પત્ર આવતાં યથાશક્તિ આ નિબંધ પૂર્ણ કર્યો છે. પુરાણની પેઠે મોટા કદનું પુસ્તક નહિ કરતાં સંક્ષિપ્ત રૂપે લખ્યું છે કે જેથી શ્રોતા તથા વાંચકને આ જીવનકલાલ (struggle of existence) ના સમયમાં સગવડ બધું થાય.

- પુસ્તકને બે ભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યું છે. પાછળનો શ્રી મૃત્યુમુચારસ ભાગ મૃત્યુ સંખ્યાપર પડેલા બીમાર પાસે વાંચવાનો છે અને પ્રથમ ભાગ શોકશમન મૃત્યુ પાદ બેસણામાં વાંચવાનો છે. +
પો. કે. શાહ.

ભૂમિકા (દોહરા.)

દેવ ગુરૂને ધર્મને, વંદું હૃદય કરે નેહ;	શોક સમાવા અંથ આ, લખવાનો મન કોહ.	૧
ધન ધાની કર્મો તણો, કેવળ કીધો નાશ;	કેવળ પામી સિદ્ધ થયા, વંદું તે અવિનાશ.	૨
સગું સ્નેહી ગુજરી જતાં, પ્રગટે શોક સ્વભાવ;	રૂઠન કુટન થકી થાય ત્યાં, ખેદ જનક દેખાવ.	૩
આર્તરૈદ્ર ધ્યાને રહી, કરે શોક બહુ વાર;	કર્મ ચીકણાં બાંધતાં, પછીથી થાય ખુવાર.	૪
શ્રી મહાવીરનું વચન છે, ધરો ન એ દુધ્યાન;	છતાં જૈન માને નહિ, એ કેવું અપમાન !	૫
માટે સર્વ સાબજો, શોક શમન આ અંથ;	સમભાવે સુખ દુઃખ સહો, એહ ધર્મનો પંથ.	૬
અલ્પ મનિથી આદર્યો, નવીન અંથ આવાર;	શાસ્ત્ર માંડીથી તારવું, જૈની શુભ વિચાર.	૭
કૃપા ગુરૂ જનની થતાં, મળ્યો શાસ્ત્ર આધાર;	મંદ મતિ મેં આ કર્યો, સંગ્રહ યથા વિચાર.	૮
શાસ્ત્ર સદગ કેવળી કથિત, ગણધર ગુંથિત સાર;	ગુરૂ ગૌતમને વાંદતાં, પામું જ્ઞાન કિદાર.	૯
નમું વીર જીતેદને, વંદું મન વચ દાય;	બવ બ્રમણા જેથી મટે, મળે મોક્ષ સુખદાય	૧૦
અલ્પ મનિથી આ લખ્યો, શોક સમાવા કાજ;	રૂઠન કુટન કરવા તણી, પ્રભુએ પાડી નાજ.	૧૧

+ “ ચંદ્રકાંત ” વ ગ્રંથમાંથી ઉતારા લેવાની તેમના માલિકાએ આપેલી પરવાનગી માટે તથા બીજા જે ગ્રંથસ્થાનાં લખાણો ને કાવ્યો લીધાં છે તેમનો આ કથળે કૃપાકર માનું હું.

વીર મહાવીર દેવને, સમરો છે સુખકાર:
જાન દ્રષ્ટિથી જોઈ લ્યો, કોનું કોણ થનાર:
ઋણાનુબંધ સંગંધથી, મળ્યા આપણે આજ:
હતયિતથી સાંભજો, લઘુ ગ્રંથ હિતકાર:

રોયે કુટયે આવતું પાછું ના મરનાર.
આવ્યું એકલું, એકલું જશે તે મરનાર.
“ હાથે તે સાથે ” ગાળી કરો ધર્મનાં કાજ.
દ્રવ્ય શ્રમ સાર્થક થશે શાંત થશે મરનાર.

૧૨

૧૩

૧૪

૧૫ પો. કે. શા.

ચેતો ! ચેતો ! (દોહરો.)

પર લોકે સુખ પામવા કર સારો સંકેત:
ગાફલ નહીં ગમાર તું કોગટ થઈ જાજેત:
જોર કરીને છતવું ખરે ખરું રણ ખેત:
તન ધન તે તારાં નથી નથી પ્રિયા પરજોત:
પ્રાણ જશે જ્યાં પિંડથી પિંડ ગણાશે ચેત:
રજકણ તારાં રખડશે જેમ રખડતી રેત:
રહ્યા ન રાણા રાજ્યા નુરનર મુનિ સમેત;
કાળા કેશ મટી ગયા સર્વે યતીયા સ્વેત;
શુભ શિખામણ સમજ તો પ્રભુ સાથે કર હેત:
જે ચેતે નહિ પ્રથમ ને પશુ પક્ષીયા હીણ:

૧૭ બાજુ છે લાથમાં ચેત ચેત નર ચેત,
૧૮ હવે જરૂર હોડીઆરથમાં ચેત ચેત નર ચેત.
૧૯ હુસ્મન છે તુજ દેહમાં ચેત ચેત નર ચેત.
૨૦ પાછળ સૌ રહેશે પડ્યાં ચેત ચેત નર ચેત.
૨૧ માટીમાં માટી થશે ચેત ચેત નર ચેત.
૨૨ પકડી નરનન પામીશ ક્યાં ચેત ચેત નર ચેત.
૨૩ તું તો તરણાં તુલ્ય છે ચેત ચેત નર ચેત.
૨૪ જોખન જોર જતુ રહ્યું ચેત ચેત નર ચેત.
૨૫ અંતે અવિચળ એજ છે ચેત ચેત નર ચેત.
૨૬ ઘન પહેલાં માળા રચે પક્ષી ગુઓ પ્રવીણ. (ક. દ. ડા.)

૧

૨

૩

૪

૫

૬

૭

૮

૯

सामायिक पाठः.

- सत्त्वेषु मेत्री शुष्णिषु प्रमोहः, द्विष्यन्त्येव शत्रुषु द्रुपापरत्वम्; मांघ्र्यस्थ भावं विपरीतं वृत्तौ, सदा ममात्मा विदधातु देव. १
- शरीरतः कर्तुमनंतं शक्तिं, विभिन्नमात्मानमपास्तं क्षोपम्; शत्रुनेष्टं क्षोपादिव ऋद्धयष्टिं तव प्रसाहेन ममास्तु शक्तिः २
- दुःखे सुखे वैरिणि अन्धु वगे, योगे विगोत्रे भवते वने वाः निराकृतागेषु ममत्व शुद्धे, समंभनो भेदस्तु सदापि नाथ. ३
- मुनीश, लीनाविव श्रीक्षिताविव, स्थितौ नितानाविव विम्बिताविव; पादौत्वदीयौ ममनिष्ठतां सदा, तमोद्युता नो हृदि द्वापिकाविव. ४
- अष्टेन्द्रियाद्या यदि देव देहिनः प्रमादतः संयन्ता हनरन्ततः; क्षता विभिन्ना भिक्षिता निष्पीडिता, नदस्तु मिथ्या
दुरनुष्ठितां तदा. ५
- विमुक्तिं मार्गं प्रतिदृष्ट्वा वर्तमाना, मयाक्षपायाक्षवशेन दुर्धिया; आश्रितं शुद्धैर्यदकारि क्षोपनं, नदस्तु मिथ्यामम दुष्कृतं प्रभो. ६
- विनिन्दना क्षोयन गर्वाग्रे रक्षं भनोवयः काय कपाय निर्मेतम्; निहन्मि पापं भवदुःखं कारणं, निपज्जिपं मंत्रं शुणै र्निवाप्सिष्यम्. ७
- अतिक्रमं यं विमते व्यतिक्रमं, जितानित्यारं सुयस्त्रि धर्मणुः व्यधादनात्यारं अपि प्रनादतः प्रतिक्रमं तस्य करोमि शुद्धये. ८
- क्षतिं मनःशुद्धिः विधे रतिक्रमं, व्यतिक्रमं शीघ्रवने विज्ञंघनम्; प्रलोडनित्यारं विपयंघु वर्तनं, वदत्यनात्यारमिदानीसक्तिनाम्. ९
- पदर्थं मात्रापद वाङ्मयदीनं, मयाप्रमदाद्यदि किञ्चनोक्तम्; तन्मे क्षमित्वाविदधातु देवी, सरस्वती देवस्य शोच लब्धिम्. १०
- शोधिः समाधिः परिणामशुद्धिः, स्वात्मोपज्ञाधिः शिवसौम्यसिद्धिः; चिन्तामणिं चिन्तितवस्तुदाने, त्वां वंदमानस्य ममास्तु देवि. ११
- यः स्मर्यते सर्वं मुनीन्द्र वृद्धैः, यस्तुयते सर्वं नरामरेंद्रैः; यो गीयते वेदपुराणु शास्त्रैः, स देव देवो हृदये ममास्ताम्. १२
- यो दर्शनं ज्ञानशुभं स्वभावः, समस्तं संसारं विदार आद्यः; समाधिगम्यः परमात्म संज्ञः, स देव देवो हृदये ममास्ताम्. १३
- निपूढते यो भवदुःखमज्जलं, निरीक्षते यो जगदंतरालं; योऽनंगेनो योगि निरीक्षण्युपः स देव देवो हृदये ममास्ताम्. १४
- विमुक्तिं मार्गं प्रतिपादको यो, यो जन्म मृत्यु व्यसनाद् व्यतीतः; त्रिषोऽक्षं लोष्टीं चिकित्साऽकलंकः, स देव देवो हृदये ममास्ताम्. १५

कोटी कृताशेष शरीरिर्वाः, रागादयोयस्य न संति द्रोपाः; निरिन्द्रियो ज्ञान भयोऽ नपायः स देव देवो हृदये भमास्ताम्. १६
 यो व्यापको विश्वज नीनवृत्तेः, सिद्धो विमुक्तो धृत कर्म अधः; ध्यातो धुनीते सकलं विकारं, स देव देवो हृदये भमास्ताम्. १७
 नस्पृश्यते कर्म कलंक द्रोपैः, यो ध्वान्त सधैरिवतिग्म रश्मिः; निरञ्जनं नित्यभनेक भेदं, तद्देवमाप्तं शरणं प्रपद्ये. १८
 विभासते यत्र भरीयि माक्षी, न विद्यमाने भुवनावभासी; स्वात्म स्थितं बोधमय प्रकाशं, तद्देवमाप्तं शरणं प्रपद्ये. १९
 विज्ञोऽयं भाने सति यत्र विश्वं, विज्ञोऽयं स्पष्ट भिद्विविक्तं; शुद्धं शिवं शांत भनाद्यनंतं, तद्देव माप्तं शरणं प्रपद्ये. २०
 येन क्षतां मनमथ मान मूर्च्छा, विषाद निद्रा भय शोक चिन्ता; क्षयानक्षेनेव तरु प्रपंच, स्तद्देव माप्तं शरणं प्रपद्ये. २१
 न संस्तरो इस्मान् तृणं न भेदिनी, विधानतो नो श्लक्ष्णं विनिर्मितं; यतो निरस्ताक्ष कृपाय विद्विषः सुधीभिर्गतमैव
 सुनिर्मलोमतः— २२
 न संस्तरो अद्र समाधि साधनं, न क्षोभ पूजनयसंध भेदनं; यतस्तोऽध्यात्म रतो भवानिदं, विमुच्य सर्वामपि आद्य वासना. २३
 न संति आद्या भव केयनार्था, भवामि तेषां न कदाच नाहम्; धृत्यं विनिश्चित्य विमुच्य आद्यं, स्वस्थः सदा त्वं भव अद्र मुक्त्यै. २४
 आत्मा नमात्मन्य विज्ञोऽयं भान, स्वदर्शन ज्ञानभयो विशुद्धः; ऐकाग्र चित्तः अक्षु यत्र तत्र, स्थितोऽपि साधुर्विभते समाधिम्. २५
 ऐकः सदा शाश्वतिको भमात्मा, विनिर्भक्षः साधिगम स्वभावः; अदिर्भावा संत्यपरे समस्ता, न शाश्वताः कर्म भवाः स्वप्नीयाः २६
 यस्याति नैक्यं वपुषापि साध्यं, तस्याति किं पुत्र कलत्र मित्रैः; प्रथककृतेयमेषु रोम कृपाः कुतोऽहि तिष्ठंति शरीर मध्ये. २७
 संयोगतो दुःख भनेक भेदं, यतोऽनुते जन्म वने शरीरी; ततस्त्रिधा सौ परिवर्जनीयो, यियासुना निर्वृतिमात्मनीनाम्. २८
 सर्वं निराकृत्य विकल्प ज्ञानं, संसार कान्तार निपात छेदुं; विविक्त मात्मा नम वेदय माणो, निक्षीयसे त्वं परमात्मतत्त्वे. २९
 स्वयं कृतं कर्म यदात्मना पुरा, श्लं तदीयं लभते शुभाशुभं; परेषु दत्तं यदि लब्धयते स्फुटं, स्वयं कृतं कर्म निरर्थकं तदा. ३०
 निगूढं कर्म विहाय देहिनी, न श्रेयसि कस्यापि ददाति किंचन; विचार यन्नेव मनन्य मानसः परोदधातीति विमुच्य शेषुभीम्. ३१
 येः परमात्माऽ भित गतिरयं, सर्वं विविक्तो अशमन वधः; शश्वदधीते मनसि लभते, मुक्ति निवेतं विभववरते. ३२

શ્રી સુમતિ જિન-સ્તવન. (કડખા-ઝુલણા છંદની દેશી)

- અહો શ્રી સુમતિ જિન શુધ્ધતા તાહરી, સ્વગુણુ પર્યાય પરિણામ રામી, નિત્યતા એકતા અસ્તિતા ઇતર યુન,
ભોગ્ય ભોગી થકી પ્રભુ અકામી. ૧
- ઉપજે વ્યય લહે તહવિ તેહવો રહે, ગુણુ પ્રમુખ અદ્વૈતા તહવિ પિંડી; આત્મભાવે રહે અપરતા નવિઅહે, લોક
પ્રદેશ મિત પણ અખંડી. ૨
- કાર્ય કારણપણે પ્રણમે તહવી ધ્રુવ, કાર્ય ભેદે કરે પણ અભેદી; કર્તૃતા પરિણમે નવ્યતા નવિ રમે સકલ વેત્તા થકો પણ અવેદી ૩
- શુધ્ધતા બુદ્ધતા દેવ પરમાત્મા, સહજ નિજભાવ ભોગી અભોગી; સ્વપર ઉપયોગીતાદાત્મ્ય સત્તા રસી, શક્તિ પ્રયુજતો ન પ્રયોગી. ૪
- વસ્તુ નિજ પરિણતે સર્વ પરિણામિકી, એટલે કોઇ પ્રભુતા ન પામે; કરે જાણે રમે અનુભવે તે પ્રભુ, તત્વસામિત્વ શુચિ તત્વધામે. ૫
- જીવ નવિપુગ્ગલી નૈવ પુગ્ગલ કદા, પુગ્ગલાધાર નહિ તાસ રંગી; પરતણો ઇશ નહિ અપર ઐશ્વર્યતા, વસ્તુ ધર્મે કદા ન પર સંગી. ૬
- સંગ્રહે નહિ આપે નહિ પર ભણી, નવિ કરે આદરે ન પર રાખે; શુધ્ધ સ્યાદવાદ નિજભાવભોગી જિંકે, તેહ પરભાવને કેમ ચાખે. ૭
- તાહરી શુધ્ધતા ભાવ આશ્રયથી, ઉપજે રૂચિ તેણે તત્વ ધર્મે; તત્વરંગી થયો, દોષથી ઉભવ્યો, દોષ ત્યાગે ટલે તત્વ લીહો. ૮
- શુધ્ધ માર્ગે વધ્યો, સાધ્ય સાધન સધ્યો, સ્વામિ પ્રતિ જીદે સત્તા આરાધ્યે; આત્મ નિષ્પતિ તેમ સાધના નવિ ટકે, વસ્તુ
ઉત્સર્ગ આતમ સમાધે. ૯
- માહરી શુધ્ધ સત્તાતણી પાર્ણતા, તેહનો હેતુ પ્રભુ તુંહી સાચો; દેવચંદ્રે સ્તવ્યો, મુનિગણે અનુભવ્યો, તત્વ ભક્તે ભવિક સકલ રાચ્યો. ૧૦

રા. રા. પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ રચિત પુસ્તકો.

૧	શ્રમણ ભગવંત મહાવીર પ્રભુનું જીવનચરિત્ર	૦-૪-૦	+૧૩	જૈન વાંચનમાળા પ્રથમ ભાગ.	૦-૪-૦
૨	જૈનધર્મ દર્શન પ્રથમ ભાગ.	૦-૪-૦	૧૪	દયછન કુમારી.	૦-૪-૦
+૩	સુલભ સમાધિ.	૦-૪-૦	+૧૫	મહારાજ ભવાનંદી.	૦-૨-૦
૪	જૈન પાઠમાળા પ્રથમ ભાગ.	૦-૨-૦	+૧૬	પાપશ્રમણ અને રહનેમિ.	૦-૧-૬
૫	જૈનધર્મ નિરૂપણ.	૦-૪-૦	+૧૭	જૈન નવ તત્ત્વ.	૦-૧-૦
૬	જૈન વિવિધ વિજ્ઞાન.	૦-૪-૦	+૧૮	કુમારિકા કૃષ્ણા.	૦-૨-૦
૭	નારીનેહ નિવેદ.	૦-૧-૦	+૧૯	સંસ્થાન જમનગરની ભૂગોળ (આરોટ-શાહ)	૦-૧-૦
૮	સામાયિક સૂત્ર અર્થ અને વિવેચન સહિત.	૦-૦-૦	૨૦	જૈન પંચાગ ૧૯૬૨	૦-૨-૦
+૯	સામાયિક સૂત્ર અર્થ સહિત.	૦-૦-૬	૨૧	કાશિયાવાડની ભૂગોળ	૦-૧-૦
+૧૦	પ્રતિક્રમણ સૂત્ર અર્થ ને વિશેષ હકીકત સહિત.	૦-૪-૦	+૨૨ ચિહ્નવાળી સિલિકમાં છે.		
×૧૧	પ્રતિક્રમણ સૂત્ર અર્થ સહિત.	૦-૩-૦	મળવાનું ડેકાણું-ધોળીયાઈ જૈનશાળા રાજકોટ અથવા કર્ના પાસેથી.		
+૧૨	ઉપાસક દશાંગ પ્રથમ અધ્યયન અર્થ સહિત	૦-૪-૦			

શાળોપયોગી. (સિલિકમાં છે.)

૧	ગુજરાતનો ઇતિહાસ (આરોટ ને શાહ) ટેક્સ્ટબુક.	૦-૨-૦	૭	ગજરાવાળાનું વ્યાકરણ.	૦-૨-૦
૨	નવીન ગરબાવળી.	૦-૪-૦	૮	સરળ વ્યાકરણ.	૦-૧-૦
૩	નીતિની વાતો પ્રથમ ભાગ.	૦-૨-૦	૯	દેશી લેકોના હિસાબ.	૦-૧-૩
૪	શહેનશાહ સમ્રાટ એકવર્ણ.	૧-૪-૦	૧૦	સંસ્થાન રાજકોટનો ઇતિહાસ	૦-૨-૦
૫	મુખ્યગણિત ભાગ ૧-૨	૦-૧-૦	૧૧	સંસ્થાન રાજકોટની ભૂગોળ (આરોટ-શાહ)	૦-૦-૯
૬	સગ્રીક સુદામાચારત્ર (નરસિંહ મહેતાનું)	૦-૨-૦			

વગેરે મળવાનું ડેકાણું—રા. રા. પ્રભાશંકર ટ્રવિશંકર પાનકોર નાકા અમદાવાદ.

પ લોક પ્રકાશ.

પ્રથમ ભાગ. શોક શમન.

“ ચલતી ચક્કી દેખકે, દિયા કખીરા રોય;

દો પાટનકે ખીચમેં, રહ્યા ન સાખીત કોય ”

આત્મ બંધુઓ ! મરનારનાં મિત્રો અને સગાં વહાલાંઓ ! મૃત્યુની દિલગીરી ઓછી કરવા, સગાં સંબંધીઓનો શોક શમાવવા, આપ અહીં પધાર્યા છો એ આપના લક્ષમાં હશેજ. આપનું ઓલવું, આપનો ખરખરો, આપના હાવભાવ એ સૌ મરનારના લાગતાં વળગતાંઓને વિશેષ દુઃખી કરી આપને નવાં કર્મ ન બંધાવે એ આપના ધ્યાન બહાર ન રહે એ હેતુથી શાસ્ત્રોનાં મથનથી સત્ય શોધી દ્રઢ થયેલા, સમર્થ વિકાસો અને પરોપકારી પુરુષોનાં વચનામૃતો ગુંથી આપ સમક્ષ, સમયને અનુસરતું કાંઈક વાંચવા ઇચ્છા છે. નકામા ગામગપાટાથી કે અનર્થકારી કુથલીથી આપનો અને ખીજાઓનો અમૂલ્ય વખત એજે ગુમાવવા આપ એકદા થયા નથી એ સત્ય વાતનું સ્મરણ આપને હોય છતાં, હમણું પ્રયાજ એવી હોવાથી, મરનારના આત્માને શાંતિ થાય અને આવનારાંઓનાં હૃદયો કોમળ રહે માટે જ્ઞાનીનાં વચનામૃતો આપ પાસે રજુ કરું છું. આશા છે કે તે આપ શાંતિથી શ્રવણ કરશેજ.

શ્રી વિષ્ણુ સંપ્રદાયમાં આવે પ્રસંગે શ્રી ગરુડપુરાણ વાંચવામાં આવે છે. સર્વ ધર્મ પ્રત્યે પ્રેમભાવ રાખવાને બંધાયેલા આપણે પ્રથમ તેના શબ્દોનું સ્મરીશું:—

“આ પૃથ્વી પર જન્મ લે છે તેને માથે મૃત્યુ અવશ્ય છે. તો નિર્રથક શોક શા માટે કરવો? હજારો વર્ષ સુધીરાત્રી અને દિવસ શોક કર્યા કરે તો પણ મરણ પામેલા પ્રાણીને ફરી દેખવાના નથીજ, પ્રાણી મૃત્યુ પામ્યા પછી ફરીને મળે એવો

માનુષી કે દેવી એક પણ ઉપાય નથી. નહિતો ચક્રવર્તી મહારાજનો પોતાની સત્તાથી કે અખજ પતિઓ દ્રવ્ય બળથી અમર પડે લખાવી લેત). મૃત્યુ કે દુઃખ જે અવશ્ય આવવાનાંજ છે તે આવાં કારણોથી ટળી જતાં હોય તો નળ અને રામ જેવા એ દુઃખોથી મુક્ત કેમ ન થાત ? કોઈનો કોઈની સાથે નિરંતર સહવાસ રહેતોજ નથી. શરીરપર દુઃખાળું રાખનારનો શરીર પણ ત્યાગ કરી જાય છે, તો પછી ખીજ જનોનો સહવાસ હમેશાં રહેશે એ આશા રાખવી વ્યર્થ છે. જેમ એકાદ વટેમાર્ગુ રસ્તે જતા કોઈ વૃક્ષની નીચે આવીને તેની છાયામાં બેસી વિશ્રામ લઈને પછી ચાલવા માંડે છે. તેમ આ દુનિયાના સધળા પ્રાપંચિક પદાર્થોનો સમાગમ ત્યજીને જીવને અવશ્ય એકલા જવાનુંજ છે.

“સંસાર સમજ લે શાણા મુસાફરખાનું,
કોઈ કોઈ આવે કોઈ કોઈને જવાનું. શાણાં
રોઈ રોઈ આંસુડાની નદીઓ વહે તોય, શાણાં
સંસારના આ ધામમાં વિશ્રામ છે થડી ચારનો;
આગસતજ બજીએ હરીતજ તંત આ સંસારનો;

મુસાફરખાનું ઘેલા મુસાફરખાનું સંસારં
પંથીડાને કાજે ઘેલા રોયે શું થવાનું? શાણાં
ગયું તે ગયું શું આવી આંસુ લુછવાનું? શાણાં
ઉંચો ન આવે કામથી આરામ ના પલ્લવારનો.
જાવું જરૂર પડશે ઉડી ડંકો થતાં દરબારનો. સંસારં

સુગંધદાયક ઉત્તમ પદાર્થોથી રાંધેલું અન્ન સાંજરે રસહિન થાય છે. તો તે અન્ન વડે પુષ્ટ થએલું શરીર હમેશાં કાયમ રહી શકેજ કેમ ? સધળાં દુઃખોમાંથી નિવૃત્ત કરનાર શક્ત જ્ઞાનજ છે માટે જ્ઞાનમય થઈને અજ્ઞાન જન્ય શોકનો ત્યાગ કરવો.

‘દુનિયાને દેખાડવા કુટે રૂએ જે કોય;

નિશ્ચે એ મરનારનો હેતુ શનુ હોય (ક.-૬-૬ા.)

મરનારની પાછળ રૂદન કુટન કરી નવાં કર્મ બાંધવાં નહિ. રૂદન કુટનથી આર્તરૌદ્ર ધ્યાનમાં આત્મા મેલો થાય છે. રોવા કુટવાનો દેખાડો કરવાનો આવો રીવાજ ખીજ દેશોમાં નથી. આર્તરૌદ્ર ધ્યાન ધ્યાવવાની પ્રભુએ ના પાડી છે. રોવા

કુટવાથી અશાતા વેદનીય કર્મ બંધાય છે. જે તીવ્ર રસ પડી જાય છે તો ત્રીસ કોડા કોડી સાગરોપમ સુધી તે કર્મ ભોગવવું પડે છે. એ કર્મ બાર પ્રકારે બંધાય છે.

૧ પરને દુઃખ દેવાથી ૨ પારકાને અશ્વસોસીમાં નાંખ્યેથી. ૩ અન્યને ઝુરાવવાથી. ૪ અન્યને રોગરાવવાથી. ૫ અન્યને પીટાવવાથી. ૬ પરને પરિતાપના ઉપજાવવાથી ૭ ઘણા પ્રાણી ભૂત જીવ સત્વને દુઃખ દેવાથી ૮ પોતે અશ્વસોસ ને દિલગીરી કરે તેથી ૯ પોતે ઝુરે તેથી ૧૦ પોતે રૂદ્ધ કરે તેથી ૧૧ પોતે પીટે કુટે તેથી ૧૨ પોતે પોતાના પંડ માટે નકામાં દુઃખો ઉભાં કરે તેથી.

આ બાર પ્રકારે બંધાયેલું અશાતા વેદનીય કર્મ ૮ પ્રકારે ભોગવવું પડે છે.

૧ અમનોજવચનો=ગુંગા મુંગાપણું પ્રાપ્ત થાય. બોલતાં શબ્દો બીજાને અજાણ્યા લાગે, લોકો ઇચ્છે કે તે બોલતો બંધ થાય તો સાંઝે. ૨ અમનોજરૂપી=હીંગણો, કાણો, આડો, કુબડો, બેડોળ થાય-કદુરૂપો થાય. ૩ અમનોજગંધી=એવો ગંધાય કે કોઈ પાસે બેસવા દે નહિ. ૪ અમનોજરસી=શરીરના ધાતુવાદિ રસો ખરાબ હોય. ૫ અમનોજદાસી=સ્પર્શ કરવાનું કોઈને મન થાય નહિ, શરીર ખરાબ હોય. ૬ મનનો દુઃખી માનસિક દુઃખ (આધિ) વધી પડે. ૭ વચનનો દુઃખી=વાચિક દુઃખ વધી પડે, ઉપાધિઓ વચન વડે ઉભી થાય. ૮ કાય દુઃખી=કાયાનું દુઃખ વધી પડે. વ્યાધિ રોગ વધી પડે.

અશાતાવેદનીય કર્મ બંધાય એવું જાણી જોઈને કોણ કરે? કર્મ બાંધ્યા પછી તે ભોગવ્યાં વિના છુટકોજ નથી. તો પછી શા માટે કર્મ બાંધવાં? રોવા કુટવાથી લાભ શો? કયા સુખને માટે રોવું.

ક્ષણ ભંગુર ઇન્દ્રિય જનિત, સુખમાં ધર્યો હુલાસ;
સગાં કુટુંબી સ્નેહીઓ, સંબંધ છે દુઃખદાઈ;
શરીર રોગથી ગ્રસ્ત છે, જોખન જંગમ છે જ;

તેથી ભવ જ્રમણા વધી, અંતે થતો નિરાશ.
રૂદ્ધ કુટન શાનું કરે, જે જાતું તે જાય.
અધિકાર લક્ષ્મી બધાં, અંતે સૌ વણુશેજ.

સુખ દુઃખને તોળી જુઓ, જાણો દુઃખ અથાગ;
દેવ ભોગને ભોગવી, પડે નરકની માંહ;
લેણ દેણ સંબંધથી, મળ્યો સર્વ પરિવાર;
પૂર્વ જન્મનો ભાઈ તે, આ જન્મે ભરથાર;

ભોગ સર્પની ફેણ સમા, છોડે તે મહાભાગ.
સ્વાર્થ ભોગમાં તું પડી, શાને રાચ જરાય.
આવરદા પુરૂં થતાં, જીવું એ નિરધાર.
પૂર્વ જન્મ બાંધવ હતો, અરિ જન્મ્યો આવાર. (પો. કે. શાહ.)

એમ આ જીવ અનેક સંબંધ એક બીજા સાથે કરી આવ્યો છે. અસંખ્ય ભવબ્રમણમાં કોઈ વાર કંઈ સંબંધથી ને કોઈ, વાર કંઈ સંબંધથી જોડાઈને નવા નવા જન્મો લીધા કરે છે તો પછી ક્યા સંબંધને રોવું ?

કોનાં રે છોડ ને કોનાં વાછડ, કોના માય ને બાપ;

અંતઃકાળે જીવું એકલાં સાથે પુણ્ય ને પાપ.

આ દેહ પણ આપણો નથી તો પછી સ્ત્રી છોકરાં વગેરેને આવે સમે મારાં મારાં કહી શા માટે રોવું કુટુંબ ?

વળી આ જગતમાં કોઈ કોઈનું નથી, પુત્ર તારો નથી, તું એતો નથી, ઘરખાર હવેલી એ તારાં નથી. જગતમાં કોઈ કોઈનું નથી, વિચારો કે આ શરીર કોનું છે? આ સ્ત્રી કોની છે? કોનાં છોકરાં ને કોનાં માવતર? કોનાં હાટ હવેલી ને કોનાં રંગમહેલ? કોનાં આભુષણ ને કોનાં વસ્ત્ર? સર્વ સામગ્રી જુડી છે. જેનું સ્વપ્નાનું રાજ્ય, જેવો દંડજાળનો તમાસો, જેવી વાદળની શોભા એવો નાશવંત આ હાહમાહ ને આ સંબંધ જાણી ધૈર્ય રાખવું એ આપણો ધર્મ છે. સંધ્યાની સામગ્રી જેમ થોડી વારમાં વિખરાઈ જાય છે તેમ રમણિક કે સંબંધવાળી દેખાતી વસ્તુ એ સ્વભાવથી કંઈપણ માત્ર નથી. માત્ર એ પુદ્ગળનો હાહ છે આમ સમજી સત્પુરૂષો એમાં મોહ પામતા નથી. સમાધિ ચિત્તવાળા પુરૂષો તો ઉલટા જગતમાં રાચી રહેલા જીવોને બોધ આપે છે અને કહે છે કે:—રસિક જ્યું રેનકા સ્વપ્ના, સ્વપ્નકા સ્વાદ નહિ અપના. ટેક.

જગતકા હાહ હૈ ઐસા, ગગનકા ગોટ હૈ જૈસા,

રૂધિર ડાઘે રૂધિર ઘોતે, ક્યુ નહિ જ્ઞાનસે જોતે,

નજર કર તું તેરે ઘરમે, નજર કર ક્યોં તું પુદ્ગલમે,

પટલ જલ જોખનાં કહીએ, સમીર ખીચ દીપ જ્યું લખએ—રસિક.

કરમસેં તું શરે ફેરા, શૂગાલે સિંહકો ઘેરા

—રસિક.

સદા મનમેં સુમતિ ધરના અનુભવ આત્મકો કરના—રસિક.

ધૈર્યવાન પુરૂષો આવું ગદ્યું જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી જોઈ પોતાના ચિત્તને સમાધીમાં સ્થાપે છે અને ખીજને પણ દિલ્લાસો દઈ શાન્તિ ઉપજાવે છે.

દુનિયાના મહેમાન. (ગઝલ.)

અમે મહેમાન દુનિયાના, તમે મેહમાન દુનિયાના,
અહીં થડી પહોર કે દીન માસ, કે અહુ વર્ષ રહેવાના,
બરાબર બાજરી ખુટ્યે, કિટીને તુર્તે જવાના,
ભલે જ્હાલાં કડી જાયે, અમે નહિ લેશ રેવાના,
દુઃખોના દુઃગરા ડોલે, સખુરી સાથ સહેવાના,
ખુદાની મહેર હોયે ત્યાં સુધી આ ખશ્ક જોવાના,
જમા કીધું જશું મેલી, ન સાથે કાંઈ લેવાના,
નાંહાતા કાંઈ લાવેલા, ન કાંઈ લેઈ જવાના,
સુખોના સ્વાદ ચાખીને, નથી મગરર થાવાના,
મથે સૌ પાર જવાને, સકળ સંસાર સાગરના,
સાચું છે આ જીવન સર્જિતો, માની લેજો તમે તો
'માટી તું છે, મગી જઈશ તું માનવી અંતે તેમાં.

Life is real, life is earnest,
Dust thou art dust thou returnest,

સહુ મેહમાન દુનિયાના, છીએ મેહમાન દુનિયાના—ટેકો
જનાં ક્યારે જશું નકકી, નહીં એ સાર કહેવાના—અમે
સંખંધી રોકશે તહોયે, પછી ના પશ્ક રેવાના—અમે
અમે પણ એજ મારગ આખરે છીએજ લેવાના—અમે
ગણી માલેકની મરજી, ન કોને દોષ દેવાના—અમે
નીહાળી ન્યામતો એની, ખડો આનંદ લેવાના—અમે
નથી માલેક અંતે તો, અમે ફુટી જદામેના—અમે
પ્રભુજીના પરોણાને, કશી વાતે કમીનાના—અમે
દુઃખો દેખી કરી જઈને, નથી કંઈ હાર ખાવાના—અમે
નીતિ રીતિ પ્રભુ બક્ષિત, ઉપાયો એજ તરવાના—અમે
છેડો તેનો નથીજ મરણે, એમ કહે ધરી લો;
(પણ) આત્મા સાડ નથી કહી ગયા આમ શીલસુદ્ધ મોટા.

and the grave is not his goal;
was not spoken of the soul, LONG FELLOW

શ્રી બુદ્ધ ભગવાને અનુભવેલું એક દ્રષ્ટાંત આપણે વિચારીએ:— શ્રી સિદ્ધાર્થ ભગવાન એક નદી પાસે બેઠા હતા ત્યાં એક સુંદર યુવતી આંખોમાંથી ચોધારાં આંસુ વહેવડાવતી અને માથાના કેશ પીંખી નાંખતી આવી અને નમસ્કાર કરી દયા ઉપજાવનારા શબ્દોમાં અરજી કરવા લાગી “ હું થોડે છેટે એક ઝુંપડામાં એકલી રહેતી અને મારો એકના એક બાળકને ઉછેરતી હતી. તે છોકરો પાસે ઉગેલા કુલ્લના છોડવાઓમાં રમતો હતો, તેવામાં ત્યાં એક સર્પ નીકળ્યો અને તે છોકરાને કાંડે લપેટાઈ ગયો. તે છોકરો તો હસતો હતો અને તેણે રમતમાં તે સર્પનું મોં પહોંચું કર્યું અને પોતાનો હાથ તે મુખમાં નાખ્યો. પણ અશ્વોસ ! ઝાઝો વખત થયો નહિ એટલામાં તો તે રમતો બંધ થઈ ગયો, તે શીકો પડી ગયો, અને તેણે ધાવવાનું બંધ કર્યું. મેં જોયું તે બાળક બતાવ્યું ત્યારે કોઈએ કહ્યું ‘તેને ઝેર ચઢ્યું છે.’ એક જણે કહ્યું ‘તે મરી જશે !’ પણ અરે ! મારો તે પુત્ર મરે અથવા મારાથી જુદો પડે એ વિચાર મને અસહ્ય લાગ્યો; આ બાળકની આંખમાં શરીથી પ્રકાશ આવે, અને તે મને ‘મા’ કહીને બોલાવે, એવી દવા વાસ્તે હું જ્યાં ત્યાં ફરવા લાગી, પણ કોઈએ મને દવા ન આપી. છેવટે એક સાંખશે મને એવી સલાહ આપી કે પેલી ટેકરી ઉપર એક પવિત્ર મહા પુરૂષ વસે છે, તે કાપાય વસ્ત્ર પહેરે છે. તેમને જઈને પુછ, અને તેમની પાસે કાંઈ દવા હશે તો જરૂર તારા છોકરાનું દુઃખ દુર કરવા તે આપશે. તે ઉપરથી હું ધુજતી ધુજતી આપની પાસે આવી, રડી, મારા બાળક પરથી વસ્ત્ર ખેંચી લઈને આપને બતાવ્યું, અને આ બાળકમાં જીવન આવે તેને વાસ્તે આપની પાસે દયા માંગી. હે પ્રભો ! આપે બીજાઓની મારફત મને ધિક્કારી કાઢી નહિ પણ દયા ભરી આંખોથી તે બાળક તરફ જોયું અને કોમળ હાથથી તેનું શરીર તપાસ્યું અને પછી તે બાળક પર વસ્ત્ર ઢાંકવાની મને આજ્ઞા આપી કહ્યું કે ‘બહેન’ એક ઉપાય છે, જો તું, હું જે કહું છું તે લાવી આપીશ તો આ દરદ મટશે. વૈદો પાસે દવા કરાવવી હોય તો વૈદ જે કહે તે પદાર્થ લાવી આપવા જોઈએ. માટે હું તને કહું છું કે એક તોસો સરસવના દાણા મને લાવી આપ; પણ આટલું યાદ રાખજે કે જે ઘરમાં આપ, મા, બાળક, અથવા નોકર વિગેરે કોઈ પણ ન મરી ગયું હોય એવા ઘરમાંથી તે લાવજે’ હે પ્રભો ! આ રીતે આપે મને કહ્યું હતું. સિદ્ધાર્થ શ્રમણે દયા લાવીને કહ્યું “ હા મેં એમજ કહ્યું હતું. પણ શું તને તે દાણા

મળ્યા ? ” હે દેવ ! મારા ખભે બાળક રાખીને ‘હું’ અહિં જંગલમાં તેમજ શહેરમાં ઝુંપડે ઝુંપડે અને ધરોધર ધરી, અને દરેક જગ્યાએ જઈને હું પુછી વળી કે “ મારા આ બાળકને સારૂ દવામાં એક તોલો સરસવના દાણા જોઈએ છીએ તે મહેરબાની કરીને આપો, અને જેમની પાસે હતા તે સર્વેએ મહેરબાની આપ્યા, કારણ કે ગરીબ લોકો ગરીબ તરફ બહુ દયાળુ હોય છે, પણ બ્યારે હું પુછતી કે ‘ અહિં તમારા ઘરમાં કોઈ મરી ગયું છે ? પિતા કે માતા, સ્ત્રી, કે બાળક કે નોકર કોઈ મરી ગયું છે ? ત્યારે તેઓ કહેતા કે ‘ જી હા આ શું પુછો છો ? જીવતાની સંખ્યા બહુ થોડી છે, પણ મરેલાની સંખ્યાનો પાર નથી ’ આ શબ્દો સાંભળી હું તેમનો ઉપકાર માની તે દાણા પાછા આપતી અને બીજે ઘેર જતી, અને ઉપર પ્રમાણે જ માગણી કરતી, ત્યારે જવાબ મળતા કે ‘ દાણા આ રહ્યા પણ અમારો નોકર મરી ગયો છે ’ ‘ દાણા આ રહ્યા, પણ અમારો ભણે દાદો મરી ગયો છે, ’ દાણા આ રહ્યા પણ તેનો વાવનાર તે ઉગે તે પહેલાં તો ચાલ્યો ગયો છે. ’

“ હે પ્રભો ! હું ઘેર ઘેર ભટકી, પણ કોઈ પણ એવું ઘર ન મળ્યું કે જ્યાં કોઈને કોઈ મરી ગયું ન હોય. આ ઉપરથી જે માંડ બાળક ધાવતું ન હતું તેમ હતું પણ ન હતું, તે બાળકને ઝરા આગળ દ્રાક્ષના વેલાઓમાં મુકીને આપને શોધવા આવતી હતી, એવામાં આપ માર્ગમાં જ મળ્યા. ગદ્યા લોકો કહે છે કે, ‘ તારૂં બાળક મરી ગયું છે ’ અને મને પણ ખાતરી થાય છે કે તે મરી ગયું હોવું જોઈએ, પણ જો તે ન મરી ગયું હોય, તો મને એવું ઘર તમે બતાવો કે જ્યાં મરણ ન થયું હોય અને સરસવના દાણા મળી શકે. ” શ્રમણ સિદ્ધાર્થે, ઉપદેશ આપવાનો આ યોગ્ય વખત છે, એમ વિચારીને બોધ ચલાવ્યો. “ બહાલી જીવન ! તે શોધ કરીને, બીજાઓ જે નથી શોધી શકતા તે શોધી કહાડયું છે, મારે તને જે કડવો ખ્યાલો પાવાનો હતો, તે તે જાતેજ શોધી કાઢ્યો છે, જે બાળકને તું ચાહે છે, તે ગદ્ય કાલેજ મરણ પામેલું હતું. આજે તને ખબર પડી કે તારા જેવાજ દુઃખથી આખું જગત દુઃખી છે. જે દુઃખને ભોગવનાર ઘણા હોય તે દુઃખનો ડંખ ઓછો થાય છે. જો તારાં આંસુ રોડી શકતાં હોય, અને મરણના પંજમાંથી

છુટવાનો માર્ગ જડતો હોય તો માંડે કોહી રેડવાને પણ હું તૈયાર છું, પણ જ્ઞેન ! તે સત્ય હજી મને જડ્યું નથી. તેની હું શોધમાં છું. તારા આગકને અગ્નિદાહ દે.” શ્રી વિષ્ણુ ભગવાને સત્ય સંભળાવ્યું હતું કે:-

“ ધર્મિષ્ઠનો પ્રાણ સુખરૂપે ઉર્ધ્વ છિદ્રે (મુખ, આંખ, નાક, કાન વિગેરે) એથી જાય છે. પ્રાણ તથા અપાન એ બન્ને વાયુનાભિસ્થાનમાં મળેલા હોય છે, તે બ્યારે છુટા પડે છે ત્યારે પ્રાણરૂપી વાયુ સુક્ષ્મ થઈને શરીરમાંથી નીકળી જાય છે એટલે શરીર જેમ એકાદ સુકું વૃક્ષ નિરાવાર થવાથી ગળડી પડે છે તેમ નીચે પડે છે. પ્રાણે-જીવે શરીરનો ત્યાગ કર્યો એટલે શરીર તુરતજ એષ્ટાહિન તથા અસ્પૃશ્ય અને દુર્ગંધ યુક્ત થાય છે ? (કુદરતની બલીહારી તો જુઓ ! કાણ પહેલાં સુગંધી શોભતું શરીર પગવાર પછી તદ્દન દુર્ગંધ મારતું !!! હંસકો ઉડી ગયા પછીના પાંજરાના શા હાલ હવાલ !!!) આવા શયને આગતા નથી તો તેમાં કીડા પડે છે. આજે છે તો તેની ભસ્મ થાય છે અને કદી ખીખ જીવો તેનું બક્ષણ કરે છે તો વિપ્રારૂપ થાય છે. આવા ક્ષણિક-નાશવંત શરીર છતાં મુર્ખ મનુષ્યો કેટલા ગર્વિત બને છે ?

“ શરીરમાંથી પ્રાણ જાય છે એટલે પૃથ્વીનો અંશ પૃથ્વીમાં, પાણીનો અંશ પાણીમાં, તેજનો અંશ તેજમાં, વાયુનો અંશ વાયુમાં, અને આકાશનો અંશ આકાશમાં લય થાય છે (જેનું ઉદ્ધાર લીધેલું તેનાં ખાતાં ચુકતાં કરી આપ્યાં).....

“ જીવ ચોરાશી લક્ષ યોનિઓમાં રંખડે છે તથાપિ મનુષ્યપાત્રું પ્રાપ્ત થયા વિના તેને તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. કદાપિ ખીજ કોટયાવધિ યોનિઓમાં કોટયાવધિ વખત જન્મ લે તોપણ અતિ પુણ્ય સંચયના યોગથીજ જીવને મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. અતિ દુર્લભ મનુષ્ય જન્મ પુરા પુણ્યથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. તે મોક્ષ સ્થાનની નિસરણી જેવું સાધન મળ્યાં છતાં જે પોતાનો ઉદ્ધાર કરતા નથી તેને પ્રમાદી કેમ ન ગણવો?

મનુષ્ય દેહ શું રૂઢન કુટનમાં ગાળી નાખવા માટે મળ્યો છે ? મનુષ્યનો ભવ મહા મહેનતે મળ્યો છે. મનુષ્ય દેહની દુર્લભતાનો વિચાર તો કરો? નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવ એ ચાર ગતિમાં મનુષ્યની ગતિ સૌથી ઉચી છે.

૯

દેવ પણ મનુષ્યના ભવમાં મોક્ષે જઈ શકે છે. દેવને ગમે તેટલું સુખ હોય પણ અવતાર લેવાના એટલે જન્મ મરણના ફેરાથી છુટવું હોય, મોક્ષ મેળવવો હોય તો તે મનુષ્ય ભવ વિના ખીજ કોઈ પણ ભવમાં મળે તેમ નથી, માટે મનુષ્ય જન્મને સાર્થક કરો. “ક્ષણ લાખેણી જાય છે,” તો તેને આર્તરોદ્ર ધ્યાનમાં ન ગુમાવો. સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કરો.

દશ દ્રષ્ટાંતે મનુષ્ય દેહ દોહણો કહ્યા છે. એ દશ દ્રષ્ટાંત વિચારો. ચોવીશ જાતના ધાન્યના મોટા ઢગલામાં એક રાગએ મુઠી ભરી સરસવના દાણા નંખાવી બધું એકત્ર કર્યું. પછી એક વૃદ્ધ ડોશીને બોલાવીને તેણે કહ્યું કે આ ઢગલામાંથી સરસવના દાણા જુદા પાડી આપ. શું ડોશી સરસવના દાણા બધા વીણીને એ ધાન્યના સેગભેગ કરેલા ઢગલામાંથી જુદા પાડી શકશે? કદાચ દલીલની ખાતર ધારો કે તે તેમ કરે તો પણ મનુષ્યભવ એજે ગુમાવ્યો તે શું ફરીથી મળી શકશે? ચોરાશી લાખ જીવો જોનિમાં અવતાર લેતાં લેતાં મનુષ્ય ભવની પ્રાપ્તિ થઈ એ ભવ જો એજે ગુમાવ્યો અને સાર્થક ન કર્યું તો પછી ફરીથી એ ભવની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે. વીજળીના ચમકારામાં મોતી પેરોવી લેવાનું છે માટે ખીજ હાથવોય છોડી દઈ મનુષ્ય જન્મને સાર્થક કરનારાં કૃત્યો કરો. શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સુવના ૩ જ અધ્યયનમાં શ્રી મહા પ્રભુજીએ કહ્યું છે કે ચાર ઉત્તમ અંગ જીવને મળવા મુશ્કેલ છે, મનુષ્યત્વ, સુત્રશ્રવણ, ધર્મશ્રદ્ધા અને સંજ્ઞામાં વીર્ય (બળ) ફેરવવું—પ્રયત્ન કરવો. ૧ જુદી જુદી જાતના ધણા કર્મોએ કરી, ધણા પ્રકારના ગોત્ર કે જાતિમાં આ સંસારે રહેલા જીવો વડે આ લોક ભર્યો છે. ૨ સત્કર્મથી એકવાર દેવલોકમાં, ડુકર્મથી એકવાર નરકમાં, અસુરજાતિમાં એમ જેવાં કાર્ય કરે તેવી જાતિમાં જીવ જાય છે. ૩ એકવાર ક્ષત્રીય થાય છે, વળી ચંડાળ થાય, બુકડુસ * થાય, કીડો થાય, પતંગ થાય, કંથવો થાય ને વળી કીડી પણ થાય છે. ૪ કર્મથી મેલા થયેલા જીવો એ પ્રમાણે ચોરાશી લાખ જીવો જોનિમાં ભ્રમણ કરે છે. જેમ ક્ષત્રીય સર્વ અર્થ માટે નિવૃત્ત થતા નથી તેમ આ જીવો સંસારથી નિવૃત્ત થતા નથી. કર્મને લીધે જીવ ધણો મૂઠ,

* આહ્વાણ પિતાને શુદ્ધી માતાથી જન્મનારા તે નિષાદ કહેવાય છે. આહ્વાણ પિતાને વૈશ્ય માતાથી જન્મનારા તે અંબુષ્ટ કહેવાય છે. નિષાદ પિતા અને અંબુષ્ટ માતાથી જન્મનારા તે બુકડુસ કહેવાય છે.

દુઃખી અને ઘણી વેદના ભોગવનારો થાય છે. વળી મનુષ્યથી ઉતરતી યોનિમાં અતિશય હણાય છે. ૬ અશુભ કર્મને હણવાથી ને શુભ કર્મનો ભોગ થવાથી કદાચ અનુક્રમે (હળવે હળવે) જીવોને મનુષ્યોનો અવતાર મળે છે. ૭ માણસનું શરીર પામીને ધર્મ શ્રવણ-ધર્મ સાંભળવાની ઇચ્છા થવી કે ભોગ મળવો તે દુર્લભ છે. જે ધર્મ સાંભળીને તપ, ક્ષમા અને અહિંસા (દયા) પાળે છે તે ધર્મ પાળવો મુશ્કેલ છે. ૮ કદાચ ધર્મ શ્રવણ પામ્યો તો પણ શ્રદ્ધા (ધર્મમાં રૂચિ) થવી એ તો વળી અત્યંત દુર્લભ છે કેમકે ન્યાયમાર્ગ. (નિયંત્ર માર્ગ) સાંભળ્યા છતાં પણ ઘણા માણસો તે માર્ગથી બ્રૂ થાય છે. ૯ ધર્મ સાંભળ્યો, શ્રદ્ધા પણ થઈ, પરંતુ વીર્ય ફેરવવું (ચારિત્ર્ય પાળવામાં બળ ફેરવવું) દુર્લભ છે. કેમકે જેમને ધર્મ સારી રીતે રૂચ્યો છે તેવા ઘણા માણસો ચારિત્રવાન થઈ શકતા નથી. ૧૦ મનુષ્યત્વ મળ્યું, ધર્મ સાંભળ્યો, શ્રદ્ધા કરીને તપસ્વી થઈ સંયમમાં જે માણસ બનીઓ થયો તે પુરૂષ આશ્રવને અટકાવી કર્મરૂપ રજને ટાળશે (મોક્ષ મેળવશે.) ૧૧ આ ચાર અંગ પામીને મોક્ષાર્થી જીવ કપાયાદિરહિત શુદ્ધ સરળ થઈ દશ વિધ ધર્મમાં સ્થિર થાય છે. એવો શુદ્ધ જીવ અતિ ઉત્તમ નિર્વાણ પામે છે. જીવન મુક્ત થાય છે અને ધીએ સીંચેલા અમિતી પેડે તપ તેજ વડે દીપે છે. ૧૨ કર્મના હેતુ (મિથ્યાત્વાદિ) ટાળે, ક્ષમા વડે સંયમાદિ ગુણોનો સંયમ કરે તે આ માટીનું ઔદારિક શરીર છોડીને ઉચ્ચ ગતિમાં જાય છે. ૧૩ અતિ શીલ વડે એક પછી એક ચઢીઆતા સ્થાનમાં તેઓ મહા તેજસ્વી દીપતા અને જાણે મરવું કે ચવવું નથી એવું માનનારા સુખી દેવ થાય. ૧૪ દેવતાના કામ ભોગ પામેલા મરજીમાં આવે તેવાં રૂપ ધરી શકનારા તે જીવો ઘણાં પૂર્વ સુધી ઉચ્ચ દેવલોકમાં સુખ ભોગવે. ૧૫ ત્યાં પોતાના સ્થાનક વિષે રહીને આયુષ્ય પુરૂં થયે તે દેવો ચવી મનુષ્યની યોનિમાં આવી સંપૂર્ણ અંગથી અવતરે છે. ૧૬ ખેતર, ઘર, સોનું રૂપું, પશુ, ચાકર-નકર, એ ચાર સુંદર સ્કંધ (સમૂહ) જ્યાં હોય ત્યાં તે જીવ ઉપજી સર્વ સુખ ભોગવે છે. ૧૭ તે મિત્રવંત, જ્ઞાતિવંત, ઉચ્ચગોત્રી, રૂપવંત, નિરોગી, મહા બુદ્ધિશાળી, વિનીત, યશસ્વી અને બળવંત (પૂર્વ પુણ્યને લીધે) થાય છે. ૧૮ જેણે પૂર્વ નિર્મળ શુદ્ધ ધર્મને સેવ્યો છે, તપથી કર્મના અંશો જેણે બાળી નાંખ્યા છે તે અતિ રૂપવંત થઈ જીવતાં સુધી મનુષ્ય સંજ્ઞાથી ભોગ ભોગવીને પ્રરી નિર્મળ સમકિત પામી, ઉપર કહેલાં ચાર અંગો મહા મુશ્કેલીથી મેળવી શકાય છે એમ જાણી, સંજમ અંગીકાર કરીને શાશ્વત સિદ્ધ થાય છે. ૧૯ આ પ્રમાણે સુધર્માં સ્વામીએ

જાન્યુ સ્વામીને કહેલું છે તે આપણે સૌએ ધ્યાનમાં લેવાનું છે. ને મહા મહેનતે મજેલ મનુષ્યમત્ત હારી જવાય એ રીતે વર્તવાનું નથી.

મરીને માણસ કોણ થાય ? એ પ્રશ્ન અહિં ઉદ્ભવે છે. પ્રકૃતિભદ્ર (સર્ગ સ્વભાવી), પ્રકૃતિ વિનિત (નષ્ટ, કોમળ સ્વભાવી), સાનુકેશી (દયાળુ) અને અમત્સરી (ધર્મ્યા અભિમાન વિનાનો જીવ, ભુંડાના કરતલનું પણ મહું ચાહનારો ગુણાનુરાગી જીવ) આ ચાર ગુણવાળો માણસ મરીને માણસ થાય. માટે વિશેષ ન મેળવાય તો છેલ્લે આ ચાર ગુણ તો મેળવવા આપણે સર્વેએ પ્રયત્ન કરવોજ જોઈએ કે જેથી મનુષ્ય જેવો મહા મહ્યવાન ભવ હારી ન જવાય. જૈન વાંચન-માળામાં એક દ્રષ્ટાંત છે કે:—

કેસરની ગુણો ભરી એક વણજરો એક મોટા શહેરમાં વેચવા ગયો. ગામ બહાર તંબુ તાણીને શેઠ તેમાં સુતા છે ને ગુણો બહાર પડી છે. મધરાતનો સમય છે તેવામાં ધ્રુવ નરજ વાદળાંનો કસ થયો. થોડી વારમાં લાલ વીજળી સાથે મર્જના શરૂ થઈ. થોડી વારમાં વરસાદ ત્યાં આવી પહોંચશે ને મુશળધારે મેઘ વરસશે એમ લાગ્યું. શહેરમાં ચોક્કીયાતો કરતા હતા. તેમાંનો એક ગામ બહાર તંબુ પાસે આવી ખુમ દેવા લાગ્યો કે—શેઠ જગો હમણાં મુશળધાર વરસાદ વરસશે. તેથી નીચેની કાળી જમીનમાં કેસરની ગુણો પડણી જશે અને મહા મહ્યવાન કેસર કાઢવ થઈ જશે. વણજરો અશાડ મહીનાની અરધી રાતે મીઠી ઉંઘમાં પડ્યો હતો તે જાગ્યો તો ખરો, પણ જોઈ લેવાશે એમ કહી પાછો મીઠી ઉંઘમાં પડ્યો. મીઠી ઉંઘ તજી શક્યો નહિ. વરસાદ મુશળધારે વરસ્યો ને કેસર અધું કાઢવમાં મળી ગયું.

ભાઈઓ ! આ દ્રવ્ય દ્રષ્ટાંત મહા મહ્યવાન કેસરરૂપ મનુષ્યમત્તપર કિતારો. સાધુ મુનિરાજને ચોક્કીયાત માનો, વણજરોને જીવ માનો, ધોળા કેસરને ચેતવણી માનો, એમ જેમ કીક પડે તેમ મહા મહ્યવાન મનુષ્યમત્તને આ દ્રષ્ટાંત લાગુ પાડો. આ સંબંધે શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન ફરમાવી ગયા છે કે:—

“ આયુષ્ય કુટેલા ઘડામાંથી વહેતા જળ સમાન, અને રોગ શત્રુ તુલ્ય કલેશ આપનારા છે. માટે મનુષ્યે ધણી ઉતાવળથી પ્રથમ અવસ્થાથીજ પોતાનું કલ્યાણ કરવાનો શ્રમ કરવો. જ્યાંસુધી કોઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ પડ્યું નથી, જ્યાંસુધી

આપત્તિ નહીં આવી નથી, અને જ્યાં સુધી ઇંદ્રિયો વિકળતા પામી નથી ત્યાં સુધીમાંજ ધારેલી વસ્તુ સંપાદન કરવાનો પ્રયત્ન કરવો. જ્યાં સુધી આ શરીર શક્તિવાળું અને સઘળી ઇંદ્રિયો સંપૂર્ણ છે ત્યાં સુધીમાં તત્વાભ્યાસ કરવો. આ સંસારમાં અનેક પ્રકારના ક્લેશ ભોગવવા છતાં પણ આ મોહરૂપી સંસારમાં લીન થઈ જઈને એ સર્વ દુઃખદ બનાવોનો મનુષ્યો ભય ગણતા નથી.....મનુષ્યનું આયુષ્ય સો વર્ષનું ગણીએ તો ૪ થો ભાગ બાળપણમાં તથા રોગ વગેરે દુઃખોમાં જાય છે. અર્ધ ભાગ રાત્રીમાં જાય છે. અને કાંઈક થોડું ઘણું બાકી રહે છે તે સંસારના વ્યાપારમાં વ્યર્થ ગુમાવાય છે. દેહ પાણીના પરપોટાની પેઠે ક્ષણિક અને સઘળી વસ્તુઓ અનિત્ય છતાં તેમાં નિર્ભયપણાથી ખેસવું એ કેવી મુર્ખાઈ ? ”

ધર્મ નીતિનાં કાર્યો કરી સેવા ધર્મ બજાવી મનુષ્યભવને સાર્થક કરો. સજાય અને વૈયાવચ્ચ અને તપ છે છતાં બંનેની સિદ્ધિમાં તફાવત છે. અને વડે નિર્જરા થાય છે છતાં બંનેનાં પરિણામમાં કેટલોક ફેર છે. માટે પરોપકારી થઈ સેવા-ધર્મ બજાવો.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજીના ૨૯ મા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે સજાયથી શો ગુણ થાય ? સજાયથી નિર્જરા થાય. વૈયાવચ્ચથી શો ગુણ થાય ? વૈયાવચ્ચથી તીર્થંકરાદિ પદવી પ્રાપ્ત થાય. સજાયમાં આત્માના ઉપયોગની વિશેષ જરૂર છે. અને વૈયાવચ્ચમાં શુભ જોગની ને અહંત્વતિ તથા દમ નમ્ર થવાની વિશેષ જરૂર પડે છે. કેવળી ને તીર્થંકર બંને જ્ઞાનમાં સમાન છે છતાં રિદ્ધિ તીર્થંકરને વધારે છે તેનું કારણ ગતભવોમાં “ સચ્ચિ જીવ કંઈ શાસન રસી, એસી ભાવ દયા મન ઉલસી ” એ છે. તો જગતના જીવોને સુખી કરવાનું, શાતા ઉપજાવવાનું, કલ્યાણનું, શ્રેયનું કાર્ય ઉપાડો. પ્રભુની આજ્ઞાઓનો પ્રસાર કરો. પ્રભુનાં વચનો સાંભળવાનો રાચથી રંક સુધી સર્વેને સરખો લક્ષ છે. સર્વ દેશ અને દરેક વ્યક્તિ માટે તેમનું કથન છે તો જૈન મિશન સ્થાપી જૈન ધર્મનો પ્રસાર કરો. સ્વાર્થમય પ્રદેશમાં કામ કરનારા ઘણા મળી આવે છે. પણ પ્રભુના પરમાર્થ મય પ્રદેશમાં કામ કરનારાની ખોટ છે તો રોવા કુટવાના બાયઝા વિચારો પડતા મુઠ્ઠી મહાવીર પ્રભુના વીરપુત્રો બનો અને જન સમુદાયનું કલ્યાણ કરવા ઉદ્યુક્ત થાઓ. શાંતિ પ્રસારક ધર્મના સિદ્ધાંતો ફેલાવો.

શ્રી વિષ્ણુ ભગવાને શરમાવેલ છે કે “જેઓ પાપ કર્મમાં અનુકુળ રહે છે, જે નિર્દય છે, જે નકારી સોખત કરનારા છે, જે સત્સંગથી તથા સત્ શાસ્ત્રોથી ઉલટી રીતે વર્તે છે, જે પોતેજ પોતાને ઉત્તમ માને છે, જેઓ ધન-પ્રાપ્તિથી અભિમાની થાય છે, જેનો સ્વભાવ ક્રોધી છે, જે પરસ્ત્રી પ્રત્યે માઠી નજરથી જોનારા છે, જેઓ પારકા ધન પર મન રાખનારા છે, જેઓ માયાની જાળમાં કસાઈ પડી વિષયમાંજ આસક્ત રહે છે. આવા દુષ્ટ મનુષ્યો અપવિત્ર નર્કમાં જાય છે.” “મુઆ પછી ફટ ફટ કરે. સૌ જેને સંસાર, પુરો પુરાવો એજ છે, ગયો નર્ક મોઝાર” (ક. દ. ડા.)

શ્રીયુત સમય ધર્મે કહે છે કે:—“નરકના ખ્યાલથી માણસો કેમ ડરે છે? કારણ કે ત્યાં બંધન છે, બેડી છે, મારપીટ છે, કકળાટ છે, લોભ અને ધર્ષાની પ્રચંડ અગ્નિ છે, અત્યંત અતૃપ્ત ક્રુધા છે, સતત ડર છે, નિદ્રા, આરામ, શાન્તિનું નામ નથી. આ ભાવી સ્થિતિથી માણસો ડરે છે, અને તે છતાં ચાલુ જીંદગીમાં બંધન, કકળાટ, અશાન્તિ ઉત્પન્ન કરતાં ડરતા નથી. અહિંજ નરક બનાવે છે અને ભોગવવું શરૂ કરે છે. એ તરફ એમનો ખ્યાલ પણ જતો નથી. જરૂર પુરતી આવક છતાં માણસ વધારેની લોલુપતા ઉત્પન્ન કરી અજાણ્યો અને અશાન્તિ ભોગવે છે. તીવ્ર ધર્ષાની અગ્નિમાં શેકાય છે. રાજા મારશે કે સમાજ સતાવશે કે ધર્મગુરૂ નરકમાં મોકલશે એવી ચિંતાની બેડી ઉત્પન્ન કરી છોલાય છે. (પોતાના આત્માનું લાઇબલ કરે છે) આવા મનુષ્યનું નરક અહિંથીજ શરૂ થાય છે. જેઓ નરક બનાવનાર ભાવો ઉપર જય મેળવવાની જરૂર જુઓ છે અને એ સર્વ બંધનોને તોડવા સ્વતંત્ર ઉદ્યમ શેવે છે, તેઓ “જન” છે. તેઓ આ દેહમાં છતાં ‘દેવ’ ના નમુના હોય છે.”

નારકીનાં દુઃખોના આકંઠનું અસરકારક વર્ણન કસાઈની આંખો પણ ભીની બનાવે છે. કેટલાક કર્મોનાં ફળ આ ભવેજ ભોગવ્યાં પડે છે. જ્યારે કર્મ ઉદય આવે ત્યારે બહેલાં મોડાં દેવું પતાવ્યેજ છુટકો કરે છે. ન્યાયાધીશની આજ્ઞા અનુસાર સજાનો અમલ કરનારાઓ, પાપીઓને બોધ આપવામાં આક્રી રાખતા નથી.

“હે પાપી! તથા દુષ્ટ! તેં અદંકારી અને અવિચારી થઈને, કામ ક્રોધનો આશ્રય કરીને, દુરાચારી પુરુષોની સોખ-

તથી પાપ કર્મ શા માટે કર્યા ? સંસારમાં જેમ ઘણા ખુશ ખુશ થઇને પાપ કર્મ કર્યા છે તેવીજ રીતે તેવા તીવ્રપણાથી તારે શિક્ષા ભોગવવાની છે, છતાં તે શિક્ષા ભોગવવામાં જીવે શા માટે ડરવું જોઇએ ? પોતાને હાથે કરેલાં પાપના ફળરૂપ દુઃખો આવે છે. મુર્ખ હોય, વિદ્વાન હોય, દરિદ્રી કે લક્ષ્યાધિપતિ હોય, અળવાન કે દુર્ગંગ હોય, બાળક કે વૃદ્ધ હોય, ગમે તે હોય, પરંતુ યમ-ધર્મ પાસે ન્યાય વખતે તો સમગ્ર સમાનજ છે. ” મૃત્યુ પછી જીવ કઇ ગતિમાં જાય છે. અને કઇ ગતિમાંથી મનુષ્યભવમાં આવી શકે એ વાત પણ સમજવા જેવી છે.

રોવા કુટવાનું આર્તરોદ્ર ધ્યાનનું કાર્ય પડતું મુકો, જીવો પોતાના કર્મ પ્રમાણે એક દેહમાં અવતાર લે છે તે આયુષ્ય પુરૂં થયે ચાલ્યા જાય છે એમ આ જગતમાં અનાદિ કાળથી ચાલ્યું આવે છે. તો પછી નાકક રોવા કુટવાથી લાભ શા ? ગતિ આગતિનો વિચાર કરી સારી ગતિમાં જવાય તેવાં કાર્યો કરો.

ગતિ આગતિ.

ગતિ ચાર છે-નારકી, તિર્યચ, મનુષ્ય ને દેવતા. મોક્ષમાં ગયેલો સિદ્ધ થયેલો જીવ પાછો અવતરતો નથી એ સિદ્ધ મતિને પાંચમી ગતિ કહે છે. ચાર ગતિમાંથી ચારે ગતિમાં આગતિ પણ છે.

- ૧ અતિ આક્રમક કથાઓ વર્નતા હોય, અતિ અહંકાર, અતિરોગ, અતિ મુર્ખાઈ, અતિ આંખજો મનમાં રાખવો વગેરે આખતો પરથી જાણવું કે એ જીવ નરકમાંથી આવ્યો છે.
- ૨ ક્ષોભ, લાલચ, માયા, કપટ, આગસ, ભુખ, મુર્ખ પરિચય એ બધાં અતિ હોય તો જાણવું કે જીવ તિર્યચ-માંથી આવ્યો છે.
- ૩ નિર્લોભી, વિનયી, અદ્વિભાની, માયા કપટ વિનાનો, દયાળુ, દાનેશ્વરી, પ્રશંસાપાત્ર, જીવ હોય તો જાણવું કે તે મનુષ્યમાંથી આવ્યો છે.

૪ મિટ વાણીનો વઢનાર, રૂપવંત, દાનાર, સંપદાવંત, દેવગુરુનો ભક્તિવંત, ને ધર્મે તપસ્યાનોરાગી હોય તો જાણવું કે એ છવ દેવતામાંથી આવ્યો છે.

મૃત્યુએ દોરેલા પ્રાણીની આગળ પુણ્ય પાપ આવે છે પણ પુત્રો, પૈસો અને હવેલીઓ આવતી નથી.

ગતી આગતિના સંબંધમાં ૨૪ દંડક વિષે પ્રથમ જાણવું જોઈએ.

દંડક.	નામ	આગતિ.	ગતિ.
૧	સાત નારકી	ગર્ભજ મનુષ્યમાંથી ને તિર્યચ પચેંદ્રીમાંથી આવે	ગર્ભજ મનુષ્ય ને ગર્ભજ તિર્યચમાં જાય
૨	} દશ ભવન પતિ	”	મનુષ્ય, તિર્યચ પચેંદ્રી, પૃથ્વી, અપ ને વનસ્પતિ કાયમાં જાય.
૩			
૪			
૫			
૬			
૭			
૮			
૯			
૧૦			
૧૧			
૧૨	પૃથ્વીકાય }	નારકી સિવાય નારક દંડકમાંથી આવે	મનુષ્ય, તિર્યચ પચેંદ્રી, ત્રણવિક્ષેંદ્રિય ને પાંચ સ્થાવરમાં જાય.
૧૩	અપકાય }	”	તિર્યચ પચેંદ્રિ, ત્રણ વિક્ષેંદ્રિય ને પાંચ સ્થાવરમાં જાય.
૧૪	તેકકાય }	પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિક્ષેંદ્રિય, મનુષ્યને	
૧૫	વાયુકાય }	તિર્યચ પચેંદ્રિયમાંથી આવે	

૧૬ વનસ્પતિકાય

૧૭ બેઘદ્રિય

૧૮ તેઘદ્રિય

૧૯ ચારેદ્રિય

બેઘદ્રિય, તેઘદ્રિય ચૌરેદ્રિય, પાંચ સ્થાવર, તિર્યચ પચેદ્રિયને મનુષ્યમાંથી આવે ને તેમાં જાય.

૨૦ { તિર્યચ પચેદ્રિય, સમૂ. વિકલેદ્રિયની પેઠે,

૧૦ દંડકમાંથી આવે

જયોતિષી ને વૈમાનિક સિવાયના ૨૨ દંડકમાં જાય.

ગર્ભજ પચેદ્રિય અથવા દંડકમાંથી આવે ને અધામાં જાય.

૨૫ { મનુષ્ય

સમૂર્ણ, પૃથ્વી, અપ, વન, વિકલે તિર્યચને મનુષ્યમાંથી આવે ને વનસ્પતિની પેઠે ૧૦માં જાય. ગર્ભજ તેકને વાયુ સિવાયના અથવા દંડકમાંથી આવે. ચોવીસે દંડકમાં જાય.

૨૨ વ્યંતર

૨૩ જયોતિષી

ગર્ભજ તિર્યચ અને ગર્ભજ મનુષ્યમાંથી આવે

મનુષ્ય, તિર્યચ પચેદ્રિ, પૃથ્વી, અપ ને વનસ્પતિમાં જાય.

૨૪ વૈમાનિક

૧થી ૮ દેવલોકમાં ગર્ભજ તિર્યચને ગર્ભજ મનુષ્યમાંથી આવે ને આક્રીના અથવા દેવલોકમાં ગર્ભજ મનુષ્યમાંથી આવે.

૧-૨ દેવલોકના વ્યં. ભવ. ની પેઠે જાય

૩-૮ ,, ગર્ભજ મનુષ્યમાં જાય આક્રીના અથવા ગર્ભજ મનુષ્યમાં જાય.

સમજુતી, ૭ નરક, રત્નપ્રભા, શકરપ્રભા, વાલુકપ્રભા. પંકપ્રભા, ધુમ્રપ્રભા, તમપ્રભા, તમસ્તમપ્રભા,

૧૦ ભવનપાત, અસુર, નાગ, સુવર્ણ, વિદ્યુત, અગ્નિ, દ્વીપ, ઉદધિ, દિક પવન ને સ્તનિત કુમાર.

જીવના બે ભેદ. સંસારી અને મુક્ત. સંસારીના બે ભેદ સ્થાવર ને ત્રસ. સ્થાવરના પાંચ ભેદ પૃથ્વી, અપ, તેડ, વાયુ ને વનસ્પતિ. ત્રસના ચાર ભેદ બેઘદ્રિ, તેઘદ્રિ, ચૌરેદ્રિ ને પચેદ્રિય.

મનુષ્ય, દેવતા ને નારકી એ પચેદ્રિય જીવ છે. કેટલાક તિર્યચ પણ પચેદ્રિય છે.

સંસારી જીવના કુલ ૫૬૩ ભેદ થાય છે. ૭ નારકીના પર્યાપ્તને અપર્યાપ્ત મળી ૧૪ નારકીના, ૪૮ તિર્યચના, ૧૯૮ દેવતાના ને ૩૦૩ મનુષ્યના મળી કુલ ૫૬૩.

ધર્મ પાળવો હોય, મોક્ષે જવું હોય; સારી ગતિ મેળવવી હોય, મનુષ્ય થઈ સત્કર્મ કરવાં હોય તો પ્રથમ ગુણાનુરાગી થાઓ. કોમના અવગુણ ન જુઓ, ગુણમાં પ્રમોદ ધરવો, અને ગુણ નથા ગુણીને ચાહતા થવું એ આગળ વધવાનું પહેલું પગથીડું છે. મરનારની પછવાડે શા માટે રૂઢન કુટન કરવું? તીર્થંકર દેવે પ્રકાશેલી ભાવનાઓનો વિચાર કરો તો જે નિત્ય નથી, જે નાશવંત છે તેનો અદ્વિતો શા? બેશક સંબંધને લઈને આપણને શોક થાય એ સ્વાભાવિક છે; પરંતુ ધીરજ અને શાંતિથી એ સધળું સહન કરવું એમાં આત્માને લાભ છે. પાંચ ગતિમાં જીવ શાં શાં કર્મ કરવાથી જાય છે. તે જુઓ.

આરંભ કરતાં રે જીવ શંકે નહિ, મગ માંસનો કરે આહારજી:

ધાત કરે રે પંચેન્દ્રિય જીવની, ધન-મેળણ તૃષ્ણા અપારજી.

એ ચારે પ્રકારે જીવ જાય નરકમાં, ૧

કુડ-કપટને કુડ-માયા કરે, બોલે મુસાવાયજી,

કુડાં તોલાં રે કુડાં માપલાં, ખોટા લેખ લખાયજી.

એ ચારે પ્રકારે જીવ જાય તિર્યચમાં. ૨

સરલ સ્વભાવિક બદ્રિક પ્રણામથી, વિનયતણા ગુણ આવેજી:

દયા ભાવ રે રાખે દીલમાં, મત્સર નહિ થટ માંહેજી.

એ ચારે પ્રકારે જીવ જાય મનુષ્યમાં. ૩

સરાગપણેથી પાણે સાધુપણું, આવકનાં વ્રત પારોજી,

અજ્ઞાન કટ અકામ નિર્જરા, તિણ શું સુર અવતારોજી.

એ ચારે પ્રકારે જીવ જાય દેવમાં. ૪

જ્ઞાનથી જાણે રે જીવ અજીવને, શ્રદ્ધાએ સમકિત આવેજી:

ચરિત્રથી રોકેરે નવાં કર્મ આવતાં, તપે પૂર્વનાં કર્મ અપાવેજી.

એ ચારે પ્રકારે જીવ જાય મોક્ષમાં ૫

અનિત્ય ભાવના.

આ અનિત્ય ભાવના સમજવા માટે એક બીખારીનું દ્રષ્ટાંત આપવામાં આવે છે. એક બીખારી હતો. ઘેર ઘેર

બીજા માગતાં જતાં તેને પૂર્ણ ખાવાનું પણ મળતું નહોતું. પાસે એક ફાટલ તુટલ હજાર સાંધાવાળી ને ગોખ જાળીઆં
 વાળી ગોદડી, તેવાંજ શરીર ઉપરનાં લુગડાં ને ઘણા વરસનાં જુનો ખોખરો થઇ ગયેલો પાણી પીવાનો ઘડો એ એની
 રિદ્ધિસિદ્ધિ હતી. એકવાર ગામમાં તે ઘણે સ્થળે રખડ્યો પણ ક્યાંય ખાવાનું મળ્યું નહિ. અંતે એક શેઠને ઘેર જઇ ચડ્યો.
 દાન ધર્મનો મહિમા સમજનારી તે શેઠની પુણ્યશાળી સ્ત્રીએ તેના કાલાવાલા સાંભળી દયા આણી મધુર મિષ્ટાન્ન પેટપૂર્ણ
 આપ્યું. તે લઇ હરખાતો હરખાતો તે બિખારી ગામ બહાર જતો રહ્યો. ને એકાંતે એક વૃક્ષ તળે જઇ ખાવા બેઠો. ભુખ
 કડકડીને લાગી હતી. તે બહુ સ્વાદથી સધળું મિષ્ટાન્ન ભોજન ખાઇ ગયો. ને જુના ઘડામાંથી પાણી પીઇ શાંત થઇને બેઠો
 પણ ભોજનના મદથી ઝોલાં આવવા લાગ્યાં તેથી એક પથ્થરનું ઝોશીકું કરી, પૃથ્વીને પોતાની શય્યા કરી, હાથને ગાલ
 મશરીફ બનાવી એ બિખારી આનંદથી ઉઘી ગયો. ઉઘમાં તેને એક સુંદર સ્વાનું આવ્યું. જાણે તે એક મોટો મહારાજા છે.
 સારા ઉંચા આવાસમાં સુંદર પલંગ ઉપર પોતે પોડ્યો છે. સ્વપ્નવાન સુંદર રાણી તેને પંખાથી શીતળ પવન ફોળે છે,
 સુકુમાર હાથથી કેટલીક રાણીઓ તથા દાસીઓ તેની પગથંપી કરે છે. દાસ દાસી તેની ખીજમતમાં તેના શરમાનની રાહ
 જોતાં ખમા ખમા કરતાં ઉભાં છે એમ અનેક રીતે અનુપમ રાજ રિદ્ધિનો લાભ લેતો પલંગમાં પડ્યો છે. આવું તેને
 સ્વાનું આવ્યું છે. દરમ્યાન અહીં આકાશમાં વાદળાં ચડી આવ્યાં અને થોડી વારમાં તો વિજળીના ઝળકારા અને ગાજ-
 વીજના કડાકા થવા લાગ્યા, એક એવો જળરો કડકો થયો કે આ પામર બિખારી રાજવૈભવના સુંદર સ્વાનામાંથી જાગી
 ઉઠ્યો. જાગીને જુએ તો ત્યાં ન દોડી સાત માળની હવેલી, ન દોડી રૂપવંતી રાણીઓનો સમુદાય કે ત્યાં ન મળે ખમા
 કરનાર દાસ દાસીઓ, કોઇ જાતના વૈભવનું ત્યાં તેણે કશું પણ ચિન્હ જોયું નહિ તેથી તેના બેદનો પાર રહ્યો નહિ. અરે !
 થોડી વાર પહેલાં હું જે રાજદરબારમાં વૈભવ ભોગવતો હતો તે ક્યાં જતો રહ્યો. અરે આતો સ્વાનુંજ. હું તો મારી આ-
 સપાસ મારો ખોખરો થઇ ગયેલો જુનો ઘડો, ફાટલ તુટલ અને થીંગડાંથી વિભુષિત ગોદડી સિવાય ખીજું કંઇ જોતો નથી.
 આ શું ચમત્કાર, એમ એ બિચારા બિખારીને સ્વાનમાં રાજ વૈભવ ભોગવવા જતાં ઉલટો બેઠ ને પશ્ચાત્તાપ વધ્યો. તેમ

સ્વપ્ન જેવા સંસારના સુખોમાં રચ્યા પચ્યા રહેવાથી અંતે ખેદ તે પશ્ચાત્તાપ સિવાય (આત્મ કલ્યાણની અભિલાષા રાખનારને) ખીલું કાંઈ મળતું નથી. ઉદાસીન બાવથી સંસારમાં ધર્મ નીતિને લક્ષમાં રાખી કર્મચો કરવાથી પરિણામે લાભ છે. બાકી તો સંસારમાં શાશ્વત સુખ નથી. સંસારમાં જેને સુખો કહેવામાં આવે છે તે સઘળાં સુખોનો ધરનાર પણ એક છવ નથી. આ સંસારમાં વિજ્ઞાનથી જુઓ-જ્ઞાન દ્રષ્ટિથી જુઓ તો જળશાશે કે અધું અનિત્ય છે.

સુપ્રભાત વિષે જન જોહ હતો, સુમધ્યાન્હ વિષે નહતોજ થતો;
સહુ ચીજ અનિત્યજ એમ ગણો, ગણી સંગ સજ્જે શુભ ધર્મ તણો.

શરીરં દેહીનાં સર્વં પુરુષાર્થ નિવંધનં પ્રચંડ પવનોદ્રુત ઘનાઘન વિનશ્વરં.

કલ્લોલ ચપલા લક્ષ્મિઃ સંગમા સ્વપ્ન સંનિભા વાત્યાવ્યતિકરોત્ક્ષિપ્ત તૂલ તુલ્યંચ યોવનં.

લક્ષ્મી સ્તરંગ તરલા પવન પ્રકંપ,	શ્રી વક્ષ પત્ર નિમમાયુ રિહાંગ બાજાં,
તાડણ્ય મેવ નવ શારદ સાંધ્ય રાગ,	પ્રાયં સ્થિરા સુદૃતઝ કિલ કીર્તિ રેખા.
માત્ર મોહથી લાગતો, મમતા મય સંસાર,	પણુ સમતા વિણુ નહિ મળે, એ મમતાનો પાર.
બુદ્ધિમાન માનવતણો, ભવ મળવો મુશ્કેલ,	એ ભવ આવ્યો હાથમાં; દુર મમતને મેલ.
તાડું તે જનતું નથી, તાડું છે તુજ પાસ,	અંતર ચક્ષુ ઉઘાડી જો, થામાં કદી નિરાશ.
જેને તું અંધવ ગણે, કે તુજ માતા આપ,	તેને બાળી ભસ્મ કરી, શાનો સજ સંતાપ.
ચેત ચેત જો મદ તું, અનિત્ય છે સંસાર,	બાવી અનિત્ય બાવના, થઈ જ તું હુશિયાર. [પો. કે. શાહ.]

ગગન નગરકલ્પં સંગમં વલ્લભાનાં । જલદ પટલ તુલ્યં યૌવનં વા ધનં વા ॥

સુજન સુત શરીરાદિવિદ્યુચ્ચલାନિ । ક્ષણિક મિતિ સમસ્તં વિધિ સંસાર વૃતં ॥

અશરણુ ભાવના.

મોટા મોટા ચક્રવર્તીઓ, ઇંદ્રો, ઉપેંદ્રો વગેરે સર્વે મોતને શરણુ થાય છે. મોત કોઈને મુકતું નથી માટે એવી રીતે મોતનો ભય આવતાં આપણુ સર્વેને કોનું શરણુ છે ? આ બાબતનો મનુષ્યોએ કોઈ દિવસ વિચાર કર્યો છે ખરો ? પિતા, માતા, બહેન, ભાઈ અને દીકરાઓના દેખતાં છતાં શરણું વિનાના આ જીવને કર્મોને લીધે જમને દ્વારે લઈ જવામાં આવે છે. પોતાના કર્મોથી મૃત્યુ પામતા એવા પોતાના કુટુંબીઓ! માટે તો જે બુદ્ધિ વગરના મૂઢ પુરુષો હોય છે તેજ શોક કરે છે પણ કર્મો કરીને લઈ જવાતા પોતાના આત્મા માટે તો કશો શોક કરતાજ નથી. મરી જતા જીવો બુદ્ધિ ઇંદ્રને. મરી જતા જીવો સૂર્ય ચંદ્રને; અરર આવશે મૃત્યુ જ્યાંહરે, શરણુ કોણનું ધારણો ખરે ! પિતુ બહેન કે, માત્ર બ્રાત્ર કે, તનુજ મૃત્યુથી ના બચાવશે; શરણુ એક છે માત્ર ધર્મ આ, ક્યમ ભૂલો પડ્યો મુદ્દ જીવડા. દુઃખરૂપી દાવાનલથી બળતી જવાળાઓથી બચંદર થયેલા એવા આ સંસારમાં, વનમાં રહેલા મૃગના બાળકને જેમ કોઈ શરણું નથી તેમ મોત તેમજ દુઃખમાં પ્રાણીને માત્ર [ધર્મ સિવાય] કોઈ પણ શરણું નથી.

ત્રણે ભુવનમાં કોઈ પણ જીવ એવો નથી કે તે બાળને શરણુરૂપ થાય. કેમકે સર્વે જીવ મોતને આધિન છે. માત્ર જે જીવો સંસારનો પાર પામી સિદ્ધ થયા છે તેઓનું શરણું પ્રદણુ કરી તેઓએ અરીહંતપદે આપેલો ઉપદેશ અને બળનેલાં કર્મો લક્ષમાં રાખી ચાલીએ તો એ ધર્મજ આપણું ત્રણુ શરણુ થશે.

મોતનો ઝપાટો એવો છે કે તેની જગમાં સપડાયલાને દેવતાઓના ઇંદ્રો પણ બચાવવાને સમર્થ થતા નથી તો મનુષ્યોનું તો શું ગણું છે ? માટે મરેલાનો શોક કરવો એ નાનદ્રષ્ટિએ જ્ઞેતાં યોગ્ય નથી. કર્મને વશ પડેલા પ્રાણીઓને જન્મ મરણના ફેરા ટળતા નથી તેથી તેવા જીવોનું મૃત્યુ થતાં જે માણસ તેનો શોક કે કષ્ટાંત અને રૂદન કુરન કરી મુકે છે તે પોતે પડે જમરાજની દાદમાં ખેડો છે તે બાબત તેને કેમ વિચાર થતો નથી એ નવાઈ જેવું છે ?

દરેક જણાએ જન્મને દારે જાય છે છતાં આપણે રહેલા છો પોતાને અમર માને છે તેથી ખીજું વિશેષ શું આશ્ચર્ય?

કાળના કપાટામાં શલાકા પુરપ જોવા અનેક મહર્ષિએ પુરપો પણ મરણ પામ્યા છે તો એવા દુર્નિવાર મૃત્યુનો વિચાર કરી નાહક શોક શેનો કરવો. જ્યારથી આપણે જન્મ્યા છીએ ત્યારથીજ આયુષ્ય નામે કર્મ આપણને જન્મદાર તરફ ધસડતું જાય છે. સિંદુર સમુદ્રમાં માછલારૂપ માનવીઓ, જંજલરૂપ જંગમાં કાલરૂપી દીમરૂપી સપડાયેલા જ છે. આજેક યુવાન કે વૃદ્ધ જે કોઈ કાલના કપાટામાં આવ્યું તેને કાળ છોડતો નથી, છોડ્યો નથી ને છોડશે જ નહિ.

જેમ મોટા વનમાં લાગેલા દાવાગિનીથી ખીજા જંતુઓને બળતા જોઈને ખીજા છોડે કે જેઓ રાગ દ્રેષને વશ થઈ જાય છે તેઓ આનંદ પામે છે. તેમજ આપણે મુઠ પુરપો કામ ભોગમાં મુર્છિત થઈને રાગ દ્રેષના અભિધી આ બળી જાય રહેલું જગત જોઈ કંઈ બોધ પામતા નથી. જેમ અસંખ્ય છોડેથી ભરેલું મોટું વન બળતું હોય અને વૃક્ષ પર બેઠેલા માણસ એમ કહે કે “ જુઓ ભાઈ, આ બધા છોડે બળી જાય રહ્યા છે. ” પરંતુ તે પોતે નથી બળતો કે જ્યારે આ જાડ બળશે ત્યારે હું પણ ખીજા છોડોની મારક વનમાં લાગેલી લાયમાં બળી ભસ્મ થઈ જઈશ. આ મોટી મુર્ખાઈ છે. કેટલાક મુઠ માણસો ખીજા ઉપર આવી પડેલી આપદાઓને એ પ્રમાણે જાણી શકતા જ નથી. મૂર્ખ અને જ્ઞાનીમાં એજ મોટો ભેદ છે.

વળી જોવાનું એ છે કે જ્યારે કાળ આવી પડેલો છે ત્યારે હાથી, ઘોડા, રથ, સેના, મંત્ર, તંત્ર, ઓસડ વગેરે સર્વે સંપત્તિ નકામી થઈ પડે છે. જ્યારે આંખો વીંચાણી ત્યારે સધળું નકામું થાય છે. કહ્યું છે કે “ સંમીલને નયનયોર્ન-હિકિંચિદસ્તિ ” મોત ન આવ્યું હોય ત્યાંસુધી જીવ ઉદ્ધત થઈને ગમે તેમ દોડ્યા કરે છે પણ કાળ આવી પડેલો તો એ બધા ખેલ બુલી જાય છે ને પછી પસ્તાવો કરે છે કે હાથ મેં કાંઈ પણ સુકૃત કર્યું નહિ-મનુષ્ય જન્મ્યો હારી ગયો. આવો પશ્ચાત્તાપ કરવો ન પડે માટે મનુષ્યે આયુષ્યને ક્ષણભંગુર ગણી ધર્મ કરાણી કરવી.

જેના જ્ઞાન (કટાક્ષ) ના પ્રારંભ માત્રથીજ અલ્પલોક સુધીનું આ જગત બચતી થઈ જાય છે, તથા જેના મરણના ભારે વજનથી પૃથ્વી દગાવાને લીધે પર્વતના કડકા થઈ જાય છે, એવા એવા સુમટા (મોટા ચોદાઓ) નો પણ

કાળે ભક્ષ કર્યો છે. ને તેમની માત્ર કહાણીજ રહી ગઈ છે છતાં આ હીનમુદ્ધિ ઇવ હવે પોતાને ઇવવાની ઘણી બારે આશા રાખે છે એ કેવી મોટી ભૂત છે ? કહ્યું છે કે “ કાલોજગદ્ભક્ષકઃ ”

રૂઢ, દિગ્પાલ, દેવ, દૈત્ય, વિશ્વધર, જલદેવતા, ગ્રહ, વ્યંતર, જ્યોતિર્દેવ, વાસુદેવ, પ્રતિવાસુદેવ, બલભદ્ર, ધરણીદ્ર, ચક્રવર્તી તથા પવનદેવ સૂરજ વગેરે બળવાન દેહધારી સર્વે એકઠા થઈને પણ જેનો કાળ આવી પહોંચેલો છે એવા ઇવને બચાવવાને સમર્થ નથી. કોઈ એવું સમજતા હોય કે મૃત્યુથી બચાવનાર આ જગતમાં કોઈકતો હશેજ, પરંતુ એમ સમજવું સર્વથા મિથ્યા છે. કેમકે મૃત્યુથી બચાવનાર કોઈ આ જગતમાં થયો નથી કે થવાનો નથી એ આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ.

હે મૂઢ પ્રાણી, જે પ્રકારે વનમાં મૃગની આલિષ્ટ (હરિણી) ને સિંહ પકડવાનો ઉદ્દેશ કરે છે અને એ જોમ ભયભીત થઈને ભાગે છે તેમ ઇવોના ઇવનની કળા કાળથી સિંહથી ભયભીત થઈને કચ્છીસના બહાના હેડળ બહાર નીકળે છે (ભાગે છે.) અને જે રીતે એ હરિણી સિંહના પંજમાં સપડાઈ જાય છે તેમ ઇવોના ઇવનની કળા કાળના અનુક્રમથી અંતને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. મતલબ કે કોઈને બચાવવાને કોઈ ઇવ સમર્થ નથી. તો હે નિર્દયો ! આ જગતમાં રમવાને ઉદ્દેશી થઈ પ્રવૃત્તિ કરે છે છતાં શરમાતો નથી એ તારું નિર્દયપણું નહિ તો બીજું શું છે ? કેમકે સત્પુરુષોની એવી પ્રવૃત્તિ હોય છે કે જે કોઈ અસમર્થ પ્રાણીને સમર્થ પ્રાણી દયાવે છે તો પોતાનાં બધાં કામકાજ છોડીને તેની રક્ષા કરવાનો વિચાર કરે છે. પરંતુ તું તો કાળથી હણાતા ઇવોને જોઈને પણ ભોગોમાં રમ્યા કરે છે. અને સુદૃઢ કરી તારા પોતાના આત્માને બચાવતો નથી એ તારી ઓછી નિર્દયતા છે ?

આ કાળ ઘણો બળવાન અને કૂર કર્મી (દુષ્ટ) છે. ઇવને પાતાળમાં, અગ્નિક્ષેત્રમાં, ઈંદ્ર બુવનમાં, સમુદ્રમાં, વનમાં દિશાઓના અંતરમાં, પર્વતોના શિખરોમાં, અગ્નિમાં, જલમાં, અરણ્યસ્થાનમાં, અંધકારમાં, વજ્રમયી ઠેકાણામાં, તલવાર બહુકોના પહેરામાં, ગઢ કે કિલ્લા કોટમાં, ઘરમાં, મદોન્મત લાથીઓના ઠેકાણામાં કે બીજા કોઈ પણ સ્થાનમાં કોઈને પણ એસાડો તો પણ એ કાળ બળાત્કારે ઇવનું ઇવન લઈ જશેજ. કાળ આગળ કોઈનું પણ બળ જોર ચાલશે નહિ.

હે આર્ય સત્પુરુષ ! અંતસમયરૂપી દારૂથી મિશ્રિત કાળરૂપ સર્પના મુખરૂપી વિચરમાં કામરૂપી વિપત્તિ લહેરથી મૂર્છિત થયેલ ત્રણ ભુવનના પ્રાણીઓ ગાઢ નિદ્રામાં સૂઈ રહ્યા છે. એ દરેકને નિદ્રિય કાળ લઈ જાય છે. પરંતુ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના આ કાળના પંખમાંથી નીકળવાને ખીજે કોઈ પણ ઉપાય નથી મતલબ કે પોતાના જ્ઞાનને સ્વરૂપનું શરણું લેવાથી કાળથી બચી શકાય છે. આ પ્રમાણે “જ્ઞાનાર્ણવ”માં ઉપદેશ અપાયો છે.

અનાથી મુનિની વાતપરથી પણ આપને જણાશે કે આ સંસારમાં ધર્મ સિવાય આપણું કોઈ ત્રણ શરણું નથી.

એકત્વ ભાવના.

હવે એકલોજ ઉત્પન્ન થાય છે, એકલોજ મરી જાય છે અને આગલા ભવોમાં એકદાં કરેલાં કર્મો પણ તે એકલોજ ભોગવે છે. વળી આ હવે મેળવેલું ધન ત્રણ એકદાં થઈને ભોગવે છે. અને તે તો પોતાનાં કર્મો વડે નરકમાં એકલોજ જઈને નરકનાં દુઃખો ભોગવે છે.

શરીરમાં દારૂણ રોગ થાયે, તે કોઈ અન્યે નહિ ભોગવાયે; આ એકલો હવજ ભોગવે તે, એકત્વ વિદ્વાન સદાય શોધે. જે પાપને પુણ્ય તણા વિપાકો, તે ભોગવે હવજ અન્ય ના કો; મારે વિચારો વિચારો વિચારો, એકત્વને અંતરમાં ઉતારો. મહા દુઃખથી ભરેલા દુઃખાગ્નિથી બળી રહેલા અને દુર્ગમ એવા સંસારરૂપી-ઝાડ પાણી વગરની રેતાલ ભૂમિમાં આ હવે એકલોજ જમણ કરે છે. કોઈ તેનો સોજતી નથી.

પોતે પોતાની આંખથી જુએ છે કે આ જન્મ્યો તે આ મુઓ. જે જન્મ લે છે તે મરે છે. કોઈ તેનો સોજતી થતો નથી. એવો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે. આમ એકાકીપણું દેખે છે છતાં પણ એકાકીપણું સમજતો નથી એ મોટી ભૂલ છે. જ્ઞાનાદિગુણ દંકાઈ જવાથી આ હવે પોતાનું સ્વરૂપ ભૂલી ગયો છે તેથી તે એકાકીપણું સમજી શકતો નથી. મહા હવે જ્યારે આત્મા અને શરીરને ચેતન અને હવે એકરૂપ માને છે ત્યારે તે કર્મોના અંધનમાં જઈ પડે છે અને જ્યારે જ્ઞાની હવે

જડ અને ચેતનનો ભેદ સમજી ખીજી પદાર્થમાં પોતાની એકરૂપતા જોતો નથી ત્યારે તે એકત્વ ભાવનાનો ખરેખરો લાભ મેળવે છે; અને તે કર્મની નિર્જરા કરી પરિણામે મોક્ષે જાય છે. સંસારનો સંબંધ તો, માત્ર જે પોતાનું નથી તેને મોહ દશાથી પોતાનું માની લેવાથી વધે છે પણ જ્યારે મોહ ઉડી જાય છે ત્યારે જીવને એકપણું યરાયર સમજાય છે.

આ આત્મા પોતે એકજ દેવાંગનાના મુખરૂપી કમલની સુગંધ લેનારા ભ્રમરા સમાન સ્વર્ગનો દેવ થાય છે અને એજ આત્મા પોતે એકલોજ અતિ ભયંકર તલવારાદિ હથીયારો વડે છેદાતો, બેદાતો નરક સંબંધી રૂધિર પીનારો નારકી થાય છે. વળી તે પોતે એકલોજ જ્ઞાની પંડિત થઈને અધાં કર્મનાં આવરણ દૂર કરી જ્ઞાનરૂપ રાજ્ય ભોગવે છે- કેવળ જ્ઞાન પામી મોક્ષે જાય છે. નભિરાજપિંની વાતપરથી આપને એકત્વ ભાવનાનું સ્વરૂપ વધારે સારી રીતે સમજાશે.

સંસાર ભાવના.

ચાર ગતિરૂપ મહા આવર્તવાળા તથા દુઃખરૂપ વડવાનલથી જળી રહેલા આ સંસારરૂપી સમુદ્રમાં જગતના દીન, અનાથ પ્રાણી હમેશાં ભ્રમણ કરતા રહે છે. કર્મના બંધનથી કુટ્ટે ત્યારેજ મોક્ષ છે.

જીવના મુખ્ય બે ભેદ છે. સંસારી અને સિદ્ધ જીવો. સિદ્ધ જીવો તો અનંત અનંત આત્મ ક્ષેત્રમાં બિરાજે છે તેને માટે અંહી કશું કહેવાનું નથી, પણ સંસારી જીવની વાત કરવાની છે. સંસારી જીવોના ચાર ભેદ છે. નારકી, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવતા. નારકીના જીવો ઘ્રી યંત્ર (કુંભી) માં કૃત્ત્વ થાય છે. અને તેમને પરમાધામીઓ બહુજ સાંકડા દ્વારે અળાત્કારે ખેંચી કાઢે છે. તેના હાથ પગ ઝાલ્લી ઘોખી જેમ પથ્થર ઉપર કપડાં વુએ છે તેમ પછાડે છે. તપાવેલા સીસાનો રસ મધ રસના લોલુપીને પાય છે. જરપલાની ધાર જેવું વેતરણીનું પાણી કટલાકને પાય છે. ઉંચે ઉડાણી ભાલા ઉપર ઝીલે છે. પાથરેલાં ખડ્ગો ઉપર સુવરાવે છે. પરનારીની યાદ કરાવી અળાત્કારે અગ્નિસ્તાંભ સાથે આલિંગન કરાવે છે. તેનાજ શરીરના લોચાના કટકા કરી માંસની લોલુપતા યાદ કરાવી અળાત્કારે ખવરાવે છે એમ આયુષ્યની સ્થિતિ મુજબ તે ત્રીશ સા- ગરોપમ સુધી એવું દુઃખ નરકના જીવો ભોગવે છે. ભયાનક ભાવથી કરેલું આ વર્ણન ક્યાનમાં લો.

તિર્યચમાં એકેન્દ્રિયથી માંડીને પંચેન્દ્રિય સુધી પણ અત્યંત દુઃખ છે. છેદન ભેદન, શોષણ, શિકાર, અતિભાર. ભક્ષણ, ટાઢ, તાપ, ઇત્યાદિ દુઃખોથી એ દુઃખી છે.

મનુષ્ય તરિકે અવતરેલાંઓ આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, જન્મ, જરા, મરણ, ગર્ભાવાસ, દાસત્વ, વિયોગાદિ દુઃખ, નિરાશા, નિર્ધનતા વગેરે પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવે છે. અને કેટલીક વાર તેને હાથે નરકમાં જવા જેવાં અકાર્ય થાય છે.

દેવતાઓ અરસપરસની ઇર્ષ્યાથી અને વિવાદથી દુઃખી છે? આ દુઃખમય સંસારમાં કયો જીવ સુખી છે. આ જગતમાં એક વાળ જેટલો ભાગ પણ એવો નથી કે જેને પ્રાણીઓએ પોતાના વિવિધ કર્મોને લીધે સ્પર્શ કર્યો ન હોય.

સંસારી કર્મોના સંબંધને લીધે ભાડાની કોટડીની પેઠે કદ કદ યોનિમાં દાખલ થતો નથી? તથા કદ કદ યોનિને છોડી દેતો નથી? આ જીવ પોત પોતાના કર્મરૂપ બંધનથી સ્થાયર અને ત્રસશરીરોમાં સંચાર કરતો ઉપજે છે અને મરે છે.

દેવતાઓ આકંઠ કરતા કરતા નીચે પડે છે અને દુતરાઓ સ્વર્ગમાંજ દેવતા થાય છે. એજ પ્રમાણે અસ્પર્શ રહેનાર બ્રહ્મણ મરી કૃમિ અથવા કસાઇ થાય છે. (એ પ્રમાણે આ સંસારની દુઃખરૂપ ઘટમાળ ચાલી રહી છે).

આ સંસારમાં અનાદિ કાળથી ભટકતા જીવોએ બધા જીવોની સાથે પિતા, પુત્ર, ભાઈ, મા, બેન, દાકરી, સ્ત્રી વગેરે સંબંધ ઘણી વાર બાંધ્યો છે. એવો કોઈપણ જીવ કે સંબંધ આફી રહ્યો નથી કે જે આ જીવે બાંધ્યો નહિ હોય.

આ સંસારમાંના જીવની મા મરી દાકરી થઈ જાય છે. બહેન મરી સ્ત્રી થઈ જાય છે. વળી સ્ત્રી મરી પુત્રી થઈ જાય છે એમ બાપ મરી બેટા થાય છે. તે વળી ફરી એ બેટા મરી જઈ પૌત્ર થઈ જાય છે એ પ્રકારે પરિવર્તન થયાંજ કરે છે.

અન્યત્વ ભાવના.

જીવની સાથે અસાદસ્યપણાથી જેમ શરીરનું જીદાપણું છે તેમ ધન વગેરે નવ પ્રકારથી બંધુરૂપ થયેલા જે માબાપ વગેરે, તેની સાથે પણ આ જીવને જીદાપણુંજ છે. આ આત્મા જે કર્મ બંધની દ્રષ્ટિથી જોઈએ તો બંધરૂપ કે એકરૂપ છે અને સ્વભાવની દ્રષ્ટિથી જોઈએ તો શરીરાદિકથી વિલક્ષણ શુદ્ધ ચિદાનંદમય છે.

ચેતન અને જડને અંધ દ્રષ્ટિની નજરે જોઈએ તો એકપણું દેખાય છે. પણ જો ખરી રીતે જ્ઞાન દ્રષ્ટિથી જોઈએ તો એકપણું નથી. માત્ર એ જાનેનો એક ક્ષેત્રાવગાહ સંબંધ છે. જેમ સોનું અને ધુલ એ જાનેમાં (ખાણમાંની સ્થિતિમાં) એકપણું છે પણ વાસ્તવિક રીતે જોતાં ધુલ અને સોનું જાને જુદાંજ છે.

હેમદ પ્રાણી ! ત્રણ લોકમાં આપી રહેલા સર્વે પદાર્થો તારા સ્વરૂપથી ભિન્ન ભિન્ન છે તો તું એમાં તારું એકપણું માન નહિ. જે પ્રાણી દેહ અને ધનાદિક નવ પ્રકારથી થયેલા અંધુઓથી પોતાના જીવને ભિન્ન લેખે છે તેને શાકરૂપી શલ્ય શી રીતે દુઃખ આપી શકે ? આપી શકેજ નહિ. અન્યત્ર ભાવના માટે આપ સૌ ભરત ચક્રવર્તીનું દ્રષ્ટાંત સારી રીતે જાણો છો.

અશુચિત્વ ભાવના.

રસ, રૂધિર, માંસ, ચરબી, હાડકાં, મજ્જા, આંતરડાં તથા વિગ્રા વગેરે અશુચિમય પદાર્થોનું ઠેકાણું આ કાયા છે તો તેમાં પવિત્રતા તો છેજ ક્યાં ?

વીર્ય અને લોહીના મળવાથી ગર્ભ અંધારો અને એ ગર્ભ માતાના આધામાં આવેલાં અન્નપાનના રસથી વૃદ્ધિ પામ્યો અને આસપાસના મળયુક્ત પડદામાં ઢંકાઈ રહ્યો. આવી કાયાને-અશુચિથી ભરેલી કાયાને પવિત્ર તે શી રીતે માનવી ?

આ સંસારમાં જીવોનું જે શરીર છે તે પ્રથમ તો સ્વભાવથીજ ગલન રૂપ છે (મળ મુત્ર જેમાંથી ઝરે એવું) નિંદવા યોગ્ય છે તથા અનેક ધાતુ ઉપધાતુઓથી ભરેલું છે અને શુદ્ધ રૂધિરના બીજથી ઉત્પન્ન થયેલું હોવાથી ખેદનું ઠેકાણું છે.

આ શરીર રૂધિર માંસ ચરબીથી ભરેલું હોઈ સડી રહ્યું છે, હાડકાનું તે પાનડું છે અને નસોના અંધનથી તે દુર્ગંધમય છે. આવા શરીરના કયા સ્થાનની પ્રસંશા કરવી ? એકેસ્થાન પ્રસંશા યોગ્ય નથી.

શરીરના નવદ્વારમાંથી દુર્ગંધમય રસ ઝર્યા કરે છે તેથી લેપાયેલા આ શરીરમાં પવિત્ર (શાય) પણાનો વિચાર કરવો એ મહા મોહનુંજ કારણ છે, આ શરીર કૃમિ જીવડાઓના સમુદાયથી ભરેલું છે, રોગના સમુદાયથી દુઃખિત છે અને વૃદ્ધાવસ્થાથી કંપાયમાન છે એવા શરીર પ્રત્યે મહાંત સંતને શી રીતે પ્રીતિ ઉપજે.

આ શરીરમાં જે જે પદાર્થો છે તે સર્વે દુર્ગંધા ઉપજવનારા છે એમ બુદ્ધિથી વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ સમજાય છે. આ શરીરના સર્વે પદાર્થો દુર્ગંધમય વિદ્યાનાં સ્થાન છે. આ શરીરમાં કોઈપણ પદાર્થ પવિત્ર નથી. આ શરીર પ્રાપ્ત થયાનો લાભ તો જોણે સંસારથી વિરક્ત રહી એ શરીરથી પોતાના કલ્યાણ માર્ગમાં પુણ્ય કર્મોથી શરીરને ક્ષીણ કર્યું તેણે, લીધો એમ જાણવું. હે મૂઢ પ્રાણી! આ સંસારમાં મનુષ્યોનું આ શરીર ચામડાના ઢાંકણથી ઢંકાયેલું માત્ર હાડકાનું પાંખડું છે તથા બગડેલ પાનની દુર્ગંધથી પરિપૂર્ણ છે અને કાળના મોઢામાં બેઠેલા રોગરૂપી સર્પોનું ઘર છે એવું શરીર શી રીતે પ્રીતિ કરવા યોગ્ય ગણાય. અશુચિત્વ ભાવના વધારે સારી રીતે સમજવા માટે આપ સનતકુમારનું ચરિત્ર લક્ષમાં લો.

આશ્રવ ભાવના.

પ્રાણીઓને મન, વચન અને કાયાના યોગો, શુભ અને અશુભ કર્મોને એકઠાં કરે છે તેથી તેઓને આશ્રવરૂપ કહેલા છે. કાય વાદ્ધનો કર્મ યોગઃ સ આશ્રવઃ જેમ સમુદ્રમાં રહેલા વહાણમાં છિદ્રો વાટે પાણી આવે છે તેમ જીવ શુભાશુભ જોગરૂપ છિદ્રોથી શુભાશુભ કર્મને ગ્રહણ કરે છે.

યમ (આશુવ્રત કે મહાવ્રત). પ્રશમ (કપાયોની મંદતા), નિર્વેદ (ધર્મ ઉપર પ્રીતિ અથવા સંસારમાં વિરાગતા) તેમજ તત્ત્વોનું ચિંતન વગેરે શુભ કર્મોને ઉપાર્જન કરે છે. વળી મૈત્રી, પ્રમોદ, કૃષ્ણા અને મધ્યસ્થતા એ ચાર ભાવના પણ શુભ કર્મોને પેદા કરે છે, આ બધા શુભ આશ્રવ ગણાય છે. પ્રાણીઓ કાકિસગાદિક શુભ ચેષ્ટામાં રહેલા શરીરથી શુભ કર્મ એકઠા કરે છે, અને હમેશાં જીવ હિંસાદિ આરંભો કરવાથી અશુભ કર્મોને એકઠાં કરે છે.

કપાય, વિપય, યોગ, પ્રમાદ આવિરતિપણું, મિથ્યાત્વ, આર્ન અને રૌદ્ર ધ્યાન એ સર્વે અશુભ કર્મોનાં હેતુ છે.

ક્રોધ, માન માયા ને લોભ એ ચાર કપાય છે તેથી તેમજ નવ નોકપાય (હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, દુર્ગંધ તથા સ્ત્રી, પુરૂષ ને નપુંસક વેદ) થી અશુભ કર્મનું ઉપાર્જન થાય છે.

શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ ને ગંધ એ પાંચ ઇન્દ્રીયના વિષયો અને મન વચન અને કાયાના અશુભ

ભોગ પણ અશુભ કર્મનાં. કારણ ભૂત છે. અજ્ઞાન, સંશય, વિપર્યય, રાગ, દ્વેષ, સ્મૃતિભ્રંશ, ધર્મનો અનાદર, દુઃપ્રવૃત્તિઓ એ આઠ પ્રકારનો પ્રમાદ પણ અશુભ કર્મનાં હેતુરૂપ છે.

કપાયના ઉદયથી આત્માનો જે તીવ્ર પરિણામ થાય છે તે ચારિત્ર મોહનીનો આશ્રવ છે. સાધુ પુરુષોની નિંદા, ધર્મીઓને વિદ્વંસ કરવું, અચારિત્રીઓના ગુણો બોલી ચારિત્રીના કે વિરતીઆઓની નિંદા કરવી તેમજ કપાય નોકપાયની ઉદારણા કરવી એ અઘાં ચારિત્ર મોહનીના આશ્રવ જાણવાં.

દર્શનાવરણી તથા જ્ઞાનાવરણી કર્મનાં આશ્રવો, જ્ઞાન દર્શનનો તથા તેના હેતુઓનો નાશ, આશાતના, મત્સરતા ઇત્યાદિ કાર્યોથી થાય છે.

ઉન્માર્ગની દેશના, અસંયતિનું પુજન, તીવ્ર મિથ્યાત્વ, શાસ્ત્રો, સંધ, વીતરાગ કે ધર્મની નિંદા, ગુરુઓનું અપમાન વગેરે દર્શનાવરણીય કર્મનાં આશ્રવો છે.

રડવું કુટવું, શોક કરવો, રડાવવું કુટાવવું, શોક કરાવવો, મારવું, દુઃખ દેવું વગેરે અશાતાવેદનીય કર્મનાં આશ્રવો જાણવાં અને દેવભક્તિ, ગુરુભક્તિ, દયા, ક્ષમા, સંયમ, અકામ નિર્જરા, તપ, સુપાત્રદાન વગેરે શાતાવેદનીય કર્મનાં આશ્રવો જાણવાં.

દાનમાં, લાભમાં, શક્તિ ફેરવવામાં, ભોગોપભોગમાં કારણ વગર જે અંતરાય પાડવો તે અંતરાય કર્મનાં આશ્રવો સમજવાં. મિથ્યાત્વ, લુચ્ચાર્થ, હગાર્થ, કુડકપટ, બોટી સાક્ષી બોટાં નોલ માપાં વાપરવાં, ચાટી ખાવી વીગેરે કાર્યો અશુભ નામ કર્મને ઉપાર્જન કરે છે. સંસારથી ભીરૂપણું, દેવગુરુની ભક્તિ, શુભ ધ્યાન, સમક્તિની શુદ્ધિ, પરોપકાર, ગુણાનુરાગ, તપ, ત્યાગ, જ્ઞાનાભ્યાસ વગેરે શુભ નામ કર્મનાં હેતુ છે.

પારકી નિંદા કરવી, મશ્કરી કરવી, તિરસ્કાર કરવો, ગુણોને દોષરૂપે જોવા, જાતિ વગેરેનો મદ કરવો એનીય જોત્રના હેતુરૂપ નીવડે છે, અને દીનતા, સાદાઈ, વિનય, ગુણ ઉપર પ્રીતિ, ખીજને માન આપવું વગેરે ખાખતો ઉચ્ચ જોત્રના આશ્રવરૂપ છે.

અતિ આરંભ કે પરિગ્રહમાં મમતા, નિર્દયતા, પંચેદ્રીયની હિંસા, તીવ્ર કપાય, અત્યંત મૈથુન સેવન, હલકી ક્ષેષ્યા, માહું ધ્યાન, ઇંદ્રીઓને અત્યંત મોકલી મુકવી, વગેરે ખાખતો નરકનું આયુષ્ય અંધાવે છે.

કપટ, અપયખાણી કપાય, આરંભ આર્ત ધ્યાન, જુડો ઉપદેશ, વગેરે બાબતો તિર્યચનું આયુષ્ય બંધાવે છે. થોડો પરિગ્રહ, સદયહૃદય, નરમાશ, ધર્માનુરાગ, મીઠાં વચનો, મધ્યસ્થતા વગેરે, બાબત મનુષ્યનું આયુષ્ય બંધાવે છે. સંયમ, અકામ નિર્જેરા, ધર્મ શ્રવણ, સત સંગ, દાન, શિયલ, તપ, ભાવના એ દેવાયુષ્યનાં અંગ છે.

સંવર ભાવના.

સધના આશ્રવોનો નિરોધ કરવો તેને સંવર કહે છે. દ્રવ્ય સંવર અને ભાવ સંવર એવા તેના બે ભેદ થાય છે. કર્મપુદ્ગલના આશ્રવોને બંધ કરવા તે દ્રવ્ય સંવર અને સંસારના કારણરૂપ ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરવો તેને ભાવ સંવર કહે છે. માટે જે જે ઉપાયથી જે જે આશ્રવ રોકાય તેનો તેના અટકાવ માટે તે તે ઉપાય વિદ્વાનોએ જોડ્યો. ક્રોધને ક્ષમાથી, માનને નરમાશથી, માયાને સરસ્વપણાથી, અને લોભને પરિગ્રહ ત્યાગ ભાવથી અટકાવવો કેમકે એ એના શત્રુ છે. એજ પ્રમાણે ઇંદ્રિયો તથા મન ઉપર કામુ રાખી તેના વિષયોને રોકવા. સમક્રિતથી મિથ્યાત્વને અને ધર્મ ધ્યાનથી આર્તરોદ્ર ધ્યાનને રોકવાં. જેમ ગરનાળાં બંધ કરવાથી તળાવમાં પાણી આવતું નથી અથવા છિદ્રો બંધ કરવાથી વહાણમાં પાણી ભરાતું નથી અથવા કમાડ બંધ કરવાથી ધુલ ઘરમાં દાખલ થતી નથી તેમ અશુભ યોગ, મિથ્યાત્વ, પ્રમાદ, અવન વગેરેથી આશ્રવ આવે છે તેને રોકવાથી સંવર થઈ શકે છે.

પ્રથમ તો મિથ્યાતરૂપ પરિણામ, પછી ક્રોધ વગેરે કપાય, પછી પાંચ ઇંદ્રિયા વિષય કે જેઓ કામના મિત્ર છે તે પછી પ્રમાદ વિકૃતિ પછી મન વચન કાયના જોગ અને વતરહિત અવિરતિરૂપ પરિણામ તે સધનાં પાપરૂપ આશ્રવ છે માટે તેને રોકી સંવર ભાવમાં આવવું એ ઉત્તમ છે.

કૃપા સમિતિ વગેરે પાંચ સમિતિ જેનું મૂળ છે, સામાયિક આદિ સમય જેનું થડ છે અને વિશુદ્ધ ભાવ જેની મોટી મોટી ડાળીઓ છે, ક્ષમા વગેરે ઉત્તમદશ ધર્મ જેનાં ફલ છે, આર ભાવના જેનું સ્થળ છે, એવું ઉત્તમ સંવરરૂપી વૃક્ષ છે તેનું સેવન કરવું.

નિર્જરા ભાવના.

જેનાં કર્મ બંધન નિર્જરાથી છૂટું થઈ ગયાં છે એવા મુનિઓનાં જે બીજરૂપ કર્મ જેના વડે ગળી જાય છે, ઝરી જાય છે, તેને નિર્જરા કહે છે. જેમ વૃક્ષનાં શ્વેત પોતાની મેજે પાકે છે અગર દાખામાં રાખી પકવવામાં આવે છે તેમ કર્મ તેની સ્થિતિ પૂરી થયે ખરી જાય છે. અથવા તપસ્યાથી ખરી જાય છે.

એ નિર્જરા જીવેને સકામ અને અકામ એવા બે પ્રકારની થાય છે. સકામ નિર્જરા મુનિઓને અને અકામ નિર્જરા સર્વ જીવેને થાય છે. અકામ નિર્જરા એવી છે કે તપશ્ચર્યા વિના પોતાની મેજેજ નિરંતર કર્મ ઉદય રસ દમને ખરતાં રહે છે.

જેમ મેલું સોનું અગ્નિમાં તપાવવાથી વિશુદ્ધ થઈ જાય છે તેમ કર્મરૂપી દોષોથી મેલો થયેલો જીવ તપરૂપી અગ્નિમાં તપાવવાથી વિશુદ્ધ એટલે કર્મરહિત થઈ જાય છે.

જોકે કર્મ અનાદિ કાળથી જીવની સાથે લાગ્યાં છે તો પણ તે ધ્યાનરૂપી અગ્નિના સ્પર્શથી તત્કાળ ક્ષય પામે છે એનો ક્ષય થવાથી જેમ અગ્નિના તાપથી સુવર્ણ શુદ્ધ થાય છે. તેજ રીતે એ પ્રાણી પણ તપથી કર્મનો નાશ કરી શુદ્ધ (મુક્ત) થઈ જાય છે.

અનશન (આહારનો સર્વથા ત્યાગ) ઉણોદરી, વૃત્તિનો સંક્ષેપ, રસનો ત્યાગ શરીરનો ક્લેશ અને સંકીર્ણતા એ છ પ્રકારનું આજીવન તપ જાણવું. અનશન થોડા કાળનું થાય છે તે મત્વર અનશન અને પાદોપગમન, ઇંગિત અને ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન એ અનશન જીવજીવનું છે. ઉણોદરી તપ એટલે ઉદર હમેશના આહાર પ્રમાણે ન ભરતાં ઓછું ભરવું, એટલે થોડા કોલીઆ, ઓછા જમવું, વૃત્તિનો સંક્ષેપ કરવો એટલે ભિક્ષાનો સંક્ષેપ કરવો. રસ ત્યાગ એટલે ધી જોગ, મધ, માખણ વગેરેનો ત્યાગ કરવો. કાયાને ક્લેશ આપવો એટલે આતાપના લેવી, કોય કરવો વગેરે કાયા ક્લેશ છે. અને એકાંત સ્થાનકે શાંત સ્થિતિમાં રહેવું તે સંકીર્ણતા.

પ્રાયશ્ચિત, વૈયાવૃત્ય (વૈયાવચ્ચ), સકાયધ્યાન, વિનય, કપાયાદિનો ત્યાગ અને શુભ ધ્યાન, એ છ પ્રકારનું આખ્યંતર તપ જાણવું. ઉત્તર ગુણમાં ને કદાચ મૂલ ગુણમાં ઘણોજ નાનો અતિચાર આવે છે તેનું પ્રાયશ્ચિત લેવું તે પ્રાયશ્ચિત, ગુરવાદિકની

ચાકરી અરદાસ કરવી તે વૈયાવચ્ચ, શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવો તે સક્રાય, વિનય કરવો તે વિનય, કપાય તથા અનેપણીય આહાર પાણીનો ત્યાગ તેનું નામ વ્યુત્સર્ગ. કપાયોનો તથા મરણકાળે શરીરનો પણ ત્યાગ તે અભ્યંતર વ્યુત્સર્ગ કહેવાય છે. અને ધર્મ ધ્યાન તથા શુભધ્યાન એ એ શુભધ્યાન જાણવાં.

પવિત્ર આચરણવાળા સદ્વર્તનશાળી પુરૂષો પ્રથમ અનશનાદિ આલ્મ તપ આચરે છે. ત્યાર પછી આત્માધીન અભ્યંતર તપ આચરે છે અને એમાં પણ કિટક તપ આદરે છે. આ તપથી ઘણા કાળનાં એકત્ર (સંચિત) કર્મોંથી પડેલો (ઘાતી કર્મોં) નો ક્ષય કરે છે અને પછી પરમાનંદ જ્ઞાનથી સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરે છે. મતલબ કે કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષ મેળવે છે.

ધર્મ ભાવના.

ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરોએ આ ધર્મ અત્યંત ઉત્તમ રીતે કહેલો છે કે જે ધર્મનું શરણું લેનાર જીવ, ખરેખર આ ભવથી સમુદ્રમાં ડુબતો નથી.

દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીને જે ધરી રાખે તેનેજ ધર્મ કહે છે અને તે સંયમ વગેરે દશ પ્રકારે મુક્તિને માટે સર્વજ્ઞે કહ્યો છે. સંયમ સતર બેઢે સંયમ, સત્ય, અદ્વિત્તાદાન, અભ્યર્ચ્ય (આત્મ સ્વભાવમાં રમણતા), અક્રિયન (મમતાનો ત્યાગ), તપ, ક્ષમા, જ્ઞાતિમદ્દાદિકનો ત્યાગ, મર્દવ, સરલતા, અને મુક્તિ એટલે નિસંગપાણું (નૃણુ ત્યાગ) એ દશ પ્રકારે ધર્મ કહ્યો છે.

આલંબન તથા આધારરહિત અને જીવાજીવને આધાર ભૂત આ પૃથ્વી જે રહેલી છે તે માત્ર ધર્મનેજ આધારે રહી છે. જીવને નરકમાં પડતાં બચાવનારો માત્ર ધર્મજ છે. તથા જેને ઉપમા આપી ન શકાય એવું સર્વજ્ઞપણાનું સુખ આપનાર પણ ધર્મજ છે. જે ધર્મથી જગતને પવિત્ર કરાય છે તથા જગતનો ઉદ્ધાર કરાય છે અને જે દયાથી રસથી ભીંજાયેલો છે એવા કલ્પ વૃક્ષ સમાન ધર્મને મારો નમસ્કાર છે.

તત્વના યથાર્થ જ્ઞાન વિનાના મિથ્યાદ્રષ્ટી જીવો “ધર્મ ધર્મ” એમ બોલ્યા કરે છે; પરંતુ વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણતા નથી કેમકે એની પરીક્ષા કરવાને અસમર્થ છે. ધર્મ ધર્મ એમ નામ માત્રથી કાંઈ વળવાનું નથી.

ધર્મનું મુખ્ય ચિન્હ એ છે કે જે પોતાને અનિષ્ટ (ખરાબ) લાગે તે જીજ્ઞા પ્રતિ મન વચન કાયાથી કદી સ્વાપ્ને પણ ન કરવું. આ ધર્મ ધર્માત્મા પુરુષોત્તમ ધરણીપુરીનું સાર સુખ આપવાને સમર્થ છે. આ ધર્મ પાળનાર પુરુષો મનુષ્ય લોકમાં પ્રકાશિત કીર્તિને પ્રાપ્ત કરે છે અને આ ધર્મ સ્વર્ગપુરીના સદા સુખ સ્વાદના ઉદયનું સ્થાન છે. વળી ધર્મ મુકિત મુંદરીના જોગ મેળવી આપે છે. ધર્મ શીઘ્ર શું શું કરતો નથી !

લોક ભાવના.

કેડ ઉપર બંને હાથ રાખીને નથા બંને પગ પહોળા કરીને એક જગા ઉપર કબા રહેલા ધનુર્ધર પુરુષના સરખી આકૃતિવાળા; સ્થિતિ, ઉત્પત્તિ ને લયના સ્વભાવવાળા ડગ્યોથી ભરેલા ચૈાદ રત્નવૃન્દા પ્રમાણુવાળા લોકનું સ્મરણ કરવું.

જેટલા આકાશનાં છવાદિત ચેતન અચેતન પદાર્થ જાતી પુરુષોએ દીઠા છે તે લોક છે તેથી બાહ્ય તે કેવળ માત્ર આકાશ છે તેને અલોક કે અલોકાકાશ કહે છે.

આ લોકને કોઈએ બનાવ્યો નથી તે નો અનાદિ છે તેો કાળજો ધારી રાખ્યો નથી. છતાં તે ભગ્ન થતો નથી. તે પોતાની મેજેજ આધાર રહિત આકાશમાં રહેલો છે.

આ લોક, નીચે વેત્રાસન સરખો પહોળો, પછી ઉપર ઉપર ઘટનાં જતાં વળી વચ્ચે ઝાલર જેવો નથા તે ઉપર મુદંગ સમાન એમ ત્રણ સ્વરૂપાત્મક છે.

પવન વલ્લયમાં પવનોથી અતિશય ઘેરાયેલો આ લોક છે તે અડીથી નહીં ચલાયમાન થતો નથી. કૃત્પાદ-અય-ત્રૌવ્ય ગુણ સહિત વસ્તુ સમૃદ્ધી અનાદિકાળથી સ્વયમેવ ભરેલો છે. (અનાદિ સિદ્ધ છે) કોઈએ રચેલો નથી તેથી ઉત્પત્તિ લય રહિત છે આ પ્રમાણે લોકનું સ્મરણ કરવું.

બોધિ દુર્લભ ભાવના.

પાપ રૂપી વેરીથી નિરંતર દુઃખિત આ જીવ નિગોદ નરકમાંથી નીકળી મહા મુક્તેલીએ સ્થાવર કાય અને વસકાય પામે છે. નિર્યયપણામાં પણ પર્યાપ્તિપાત્રું પ્રાપ્ત થવું ધાતું મુશ્કેલ છે. એમાં પણ મન સહિત પંચેદ્રીયપાત્રું મળવું અતિશય દુર્લભ છે.

વળી આ લોકમાં કર્મોના હળવાપણાથી મહા મુક્તેલીએ મનુષ્ય ભવ મળે છે. તેમાં પણ આર્ય દેશ, તેમાં પણ ઉત્તમ જાતિ તેમાં પણ સર્વ ઈન્દ્રિયોની પૂર્ણ સામગ્રી અને તેમાં પણ દીર્ઘ આયુષ્ય એતો મહા મુક્તેલીએ મળી શકે છે.

કદાચિત પુણ્યયોગથી ઉપર કહેલી સામગ્રી મળી તો વિષયોથી વિરક્ત વા વ્રતરૂપ પરિણામ, તથા યમ-પ્રશમરૂપ શુદ્ધ ભાવો સહિત ચિત્ત થવું બહુ કઠણ છે. કદાચિત પુણ્યના યોગથી એની પણ પ્રાપ્તિ થઈ તો તત્ત્વ નિશ્ચય થવો એ મહા મુશ્કેલ છે. (તત્ત્વનો નિશ્ચય તે બોધિ બીજરૂપી રત્ન).

ઉપર કહી ગયા તે સામગ્રી મળવી જોકે દુર્લભ છે તો પણ દેવયોગથી કદાચ તે મળી તોએ અનેક સંસારી જીવ પ્રમાદને વશ થઈ કામ અને અર્થમાં લુપ્ત થઈ જઈ સમ્પદ માર્ગ છોડી દે છે.

આ જગતમાં સમસ્ત દ્રવ્યોનો સમૂહ સુલભ છે. તથા ધરણીદ્ર, નરેન્દ્ર, સુરેન્દ્ર વગેરે પ્રાર્થના કરે એવું આધિપત્ય પણ સુલભ છે. કેમકે એ સર્વજ્ઞ કર્મના ઉદયથી મળે છે. ઉત્તમ કુળ, બળ, સુભાગ્ય, સુંદર સ્ત્રી વગેરે સમસ્ત પદાર્થ સુલભ છે. પરંતુ જગત પ્રસિદ્ધ સમ્યક દર્શન સમ્યકજ્ઞાન અને સમ્યક ચારિત્રરૂપ બોધિરત્ન અત્યંત દુર્લભ છે.

ચાર ભાવના અને ચાર ધ્યાન.

આર્ત ધ્યાન રોદ ધ્યાન, ધર્મ ધ્યાન, અને શુકલ ધ્યાન એ પ્રમાણે ધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે. અને મેત્રી, પ્રમોદ, કરુણા, અને મધ્યસ્થતા એ ચાર ભાવના છે. યોગી પુરૂષો તો તીર્થંકરાદિ મહાંત સંતોના જન્મદીક્ષાદિ પાપ્ય ભૂમિમાં અથવા

જ્યાં ચિત્તને સ્વસ્થતા મળે એવાં વનગિરિ ગુફામાં ધ્યાન ધરે છે. ધ્યાન ધરવાની જૂદી જૂદી રીતો (આસન) છે. પર્યકાસન, વીરાસન, વજ્રાસન, ભદ્રાસન, દંડાસન, પદ્માસન, ક્રૌંચાસન, હંસાસન, કાયોત્સર્ગ વગેરે આસનો કહેવાય છે.

મુખથી આસન વાળી બંને હોડ જોડી આંખો નાસિકાના અગ્રભાગ ઉપર ડેરવી ઉપલા દાંતો નીચલા દાંતોને ન અડે તેમ, પ્રસન્ન વદનથી પૂર્વ કે ઉત્તર દિશા સન્મુખ ઉભા રહીને (કે બેસીને) પ્રમાદ રહિત, શરીરના સારા બંધારણવાળા યોગી પુરૂષો ધ્યાનમાં ઉઘોગી થઈ શકે છે.

ધ્યાન ધરવા માટે ઉપયોગી પ્રાણાયામ વગેરે આદ્ય અંગો વિષે પણ આપણા જૈન ગ્રંથોમાં કેટલુંક કહેવામાં આવ્યું છે. ધર્મ ધ્યાન અને શુદ્ધ ધ્યાન એ બે શુભ ધ્યાન કહેવાય છે. આદીના બે અશુભ ધ્યાન છે. પ્રથમ કદી બતાવેલી ભાવનાઓથી મુગ્ધ મનુષ્યોએ મમતા રહિત થવું અને સર્વ પદાર્થોમાં સમતા એટલે ઉદાસીનતા ધારણ કરવી.

યોગી પુરૂષાએ સમતાના આધારથી ધ્યાન ધરવું. કેમકે સમતા વિના ધ્યાન ધરવાથી આત્મા ઉક્ષયો વધારે કલેશ પામે છે. કર્મોત્તો નાશ થવાથી મોક્ષ થાય છે. પણ કર્મોત્તો નાશ માત્ર આત્મ જ્ઞાનથી થઈ શકે છે. અને આત્મ જ્ઞાન તે ધ્યાનથી થઈ શકે છે માટે ધ્યાન આત્માને ખરેખરે હિતકારી છે.

હમેશાં પીડાકારી આર્તધ્યાનની અગ્નિના દાહથી દુર્ગમ વસવાને અયોગ્ય તથા કામ ક્રોધાદિની કુવાસના રૂપી અધિકારથી જેની દટ્ટી ક્ષોષાદ ગઈ છે એવા ધરોમાં અનેક ચિંતારૂપી તાવના વિકારરૂપ મનુષ્યો પોતાના આત્માનું હિત કોઈ પણ રીતે સિદ્ધ કરી શકતા નથી. એથી ગૃહસ્થાવાસમાં ઉત્તમ ધ્યાન થઈ શકતું નથી.

પ્રથમ તો મનને, ધ્યાન યોગ સ્થિતિને માટે સ્વચ્છ કરવું જોઈએ. નિર્મળ મન સિવાય ધ્યાન થઈ શકતું નથી.

જેના મનમાં કામચેષ્ટા, કલેશકારી ભાવના, યુદ્ધ ભાવના, સર્વ ભક્ષીણી ભાવના અને કુટુંબ મોહિની ભાવના એવી પાંચ ભાવનાઓએ રાગથી નિવાસ કર્યો છે તેવા મનુષ્યને તત્વાર્થ જ્ઞાન થઈ શકતું નથી.

જો ગ્રહ ત્યાગી હોય, સમ્યક રત્ન ત્રયવિના

રત્નત્રય ધારી કરી, શમ, દમ, યમ, ચિત્ત દેત.

ધ્યાન યોગ નહિ સોય, ગ્રહ વાસીની શી કથા ?

ધ્યાન કરે મન રોકીને, ધન્ય તે મુનિ શીવ ક્ષેત.

હૃદયસ્થ યોગીઓને એક મુદ્દર્ન સુધીનું મનની સ્થિરતા વાળું ધ્યાન એ પ્રકારનું હોય છે. ધર્મ ધ્યાન ને શુદ્ધ ધ્યાન. અને અયોગી કેવળીઓને તો મન, વચન, ને કાયાના નિરાધનો જે કાળ છે તે ધ્યાનરૂપ છે.

ધર્મ ધ્યાનના ઉપકાર માટે મૈત્રી પ્રમોદ, કૃષ્ણા અને મધ્યસ્થતા એવી ત્રણ ભાવના અંતઃકરણથી ભાવવાની જરૂર છે. કોઈ પણ પ્રાણી પાપ કાર્ય કરે નહિ અને કોઈ પણ દુઃખી થાય નહિ અને સદા મોક્ષ મળે એવી રીતની યુક્તિ તે મૈત્રી કહેવાય છે. આપણે જૈનો દમેશાં પડિક્કમાણું કરતી વખત બોલીએ છીએ કે સર્વે જીવોને હું ખમાવું છું. મારે સર્વ સાથે મૈત્રી છે.

આ પ્રમાણે આપણે દમેશાં પ્રતિક્રિયામાં બોલીએ છીએ. એ ગુણના અનુરાગી થવાને આપણા આચરણ સ્વચ્છ રાખવાં જોઈએ. આપણે આપણા હડકડતા શત્રુ ઉપર પણ મૈત્રી રાખી તેનું હિત ચિંતવવું અને કરવું જોઈએ. એથીજ આપણે પરોપકારી થઈ શકશું. આપણો જૈન ધર્મ સર્વેની સાથે ઉદાર ભાવથી અને બ્રાત્ર ભાવથી વર્તવાની ઇચ્છા કરે છે. બ્રાત્ર ભાવની લાગણીથી મનને સ્વચ્છ કરવું જોઈએ.

ધર્મને કારણે લડાઈ કરવાથી, ગાળે ભાંડવાથી, વાદ કરવાથી મૈત્રીભાવ દુર છે, માટે ધર્મનો ખરો પ્રસાર કરવાનું ધ્યેયનારે વિવાદીત વાતોને પડતી મુદ્દા સર્વ માન્ય ઉપદેશ કરવાં જોઈએ. જેથી સદ્ગુણની વૃદ્ધિ થતાં ધર્મની પણ વૃદ્ધિ થાય. એમ મૈત્રી ભાવનાને માટે વેર છોડી દેવું જોઈએ. જેના સદાગા દોષો દૂર થયા છે તથા જેઓ વસ્તુના તત્ત્વોને જોનાર છે એટલે જ્ઞાન અને ક્રિયા અન્નેથી યુક્ત જે મનુષ્યો છે તેઓના ગુણોમાં પક્ષપાત રાખવાં તેને પ્રમોદ કહે છે.

ગુણાનુરાગનો મહિમા અતિ કિતમ છે જે આપણે આપણું મન ખીજના દોષો શોધવાને બદલે ગુણો શોધવામાં રોકીશું, ગુણો તરફ પ્રીતિ આંધીશું, અને ગુણવાન પુરોની સોખમ કરીશું, તો નક્કી એ ગુણોના ખીજ આપણામાં રેપાશે. આપણામાં તેની છાયા પડશે અને આપણું કલ્યાણ થશે.

જે પુરુષના અંતઃકરણમાં સદ્ગુણો જતાં તરફ પ્રીતિ ભાવ થાય છે તેને તીર્થંકરપદ સુધીની રિદ્ધીઓ મળવાનું મુશ્કેલ નથી. ગુણો ઉપર પ્રીતિ થવાથી વિનય ગુણ વધતો જાય છે. વિનય એ ધર્મનું મુળ છે માટે દુકામાં કહેવાનું કે ખીજના

ગુણ જોઈ અદેખામથી જાણવું નહિ. મત્સરનો ત્યાગ કરવો અને આનંદી સ્વભાવ ધારણ કરવો, મત્સરતા છોડ્યા સિવાય પારકી નિંદા, ગુણી જનોના દોષ, દોષગ્રાહક દ્રષ્ટી વગેરે અવગુણ જતા નથી કૃતજ્ઞતા પ્રાપ્ત થતી નથી. માટે જેમ અને તેમ ગુણના ગ્રાહક થઈ આનંદમાં રહેવું. અજ્ઞાનના અજ્ઞથી ખોટાં શાસ્ત્રો પ્રચ્છનારા દીન જનો તથા તૃષ્ણા વગેરેથી દુઃખી થયેલા વેરી, રોગ વગેરેથી ખીતા અને પોતાનો જીવ અચાવવાની ભિક્ષા માગતા જીવોને તે તે દુઃખોમાંથી છોડાવવાની જે બુદ્ધિ તેને કરૂણા કહેવામાં આવે છે.

દોષ ગયા વિના કરૂણા પ્રાપ્ત થતી નથી. કરૂણાનું માહાત્મ્ય એટલું બધું છે કે જે કેવળ લોકોના કલ્યાણ માટે કરૂણા બુદ્ધિથી કાર્ય કરવામાં આવે તો તીર્થંકર જોત્ર બધાય છે. કરૂણા ભાવથીજ આપણા શ્રમણ ભગવંત શ્રી મહાવીર દેવે આ દયા ધર્મનો ફેલાવો કર્યો છે પારકાનું દુઃખ જોઈ જેનું અંતઃકરણ પીગળે નહિ તે જૈન શેનો ! કોઈનિ પણ દુઃખી જોઈ તેનું દુઃખ ટાળવાની ઇચ્છા અને મહેનત કરવી તેનુંજ નામ કરૂણા.

ખરા દેવ ગુરૂની નિંદા કરનારા, કુર કામ કરનારા પોતાના વખાણ કરનારા એ સઘળાઓ ઉપર પણ રોગ દોષ નહિ ધરતાં નિશંકતાથી તેની એપરવાઈ દેખાડવી તેનું નામ મધ્યસ્થતા.

કલેશનો દુર્ગુણ ગયા સિવાય આ મધ્યસ્થ ભાવના પ્રાપ્ત થશે નહિ. કલેશથી દેશને, જાતને અને છેલ્લે ધર્મને કેવાં કેવાં નુકશાન થયાં છે તે સમજનોથી અમ્મણું નથી.

ધર્મ માટે કોઈ પણ ધર્મવાળા સાથે દોષ રાખવો એ એક જાતનું મોહ અજ્ઞાન છે. એમ ધર્મ શાસ્ત્રોમાં કહ્યા છતાં એક ખીજ સાથે નાહક કહ્યા કરે એ શું ધર્મ નામને યોગ્ય છે? ખતી શકતી એક ખીજને સમજણ આપો, છતાં જેને જે રૂચે તે તે કરે તેમાં નાહક કલેશ કંકાસ કરી કુસંપ વધારી શા માટે કર્મ બાંધવાં? શલાણોજ સ્વર્ગે જશે અને શલાણો નકે જશે એમ માત્ર બહારના વેશથી એક ખીજને અજાતકારે મનાવવું અને તકરારો ઉભી કરવી એમાં કોઈ આપણું ધર્મપણું નથી. ઉલટું કહ્યાનું મોં કાળું કરી સંપત્તી વૃદ્ધિ કરવી અને જગતમાં શાંતિ ફેલાવવી એજ આપણું કામ છે. કલેશ ગયા સિવાય

તટસ્થપાત્રું પ્રાપ્ત થતું નથી માટે મનુષ્યોએ પ્રથમ ક્ષેત્રનું મૂળ કાપી નાંખવું.

કદાચિદ્, મમત, તુચ્છકાર, મસ્કરી, કપટ, અદંકાર, વગેરે દુર્ગુણોને તથા આ ચાર ભાવના ભાવવાથી મન શુદ્ધ થશે, તોજ તે પુરૂષ ધ્યાનની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકશે.

ધ્યાન, ધ્યાતા, ધ્યેય અને જ્ઞાત્રી વિચારણા કરવી ઘટે છે શુભ ધ્યાન એ છે તે આગળ કહ્યું છે.

ધ્યેયમાં શ્રી પરમાત્મા છે. સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રથી આત્મ ગુણને પોતી અંતરાત્માને ઓળખવો અને પછી ક્રમે ક્રમે અંતરાત્મગુણમાં તક્લીન થવાથી પરમાત્મ દશાને પ્રાપ્ત થવાય છે. શુભ ધ્યાનનું જગ છેવટમાં મોક્ષ છે.

આ સિવાય પિંડસ્થ, પદસ્થ, રૂપસ્થ, અને રૂપાતીત એવા પણ ધ્યેયના પ્રકાર છે.

આજ્ઞા, અપાય, વિપાક, સંસ્થાન, ક્ષોદ ને ધર્મ ધ્યાન એવા પણ ધર્મ ધ્યાનના પ્રકાર છે.

જન્મ, જરા, મૃત્યુના ભયથી ખીતેલા અને બહિર વિહાર એટલે મોક્ષ તરફ જેમણે પોતાનું ચિત્ત દીધું છે તેવા સંસાર ચક્રથી પોતાના આત્માને મુકાવવાનો અર્થે શબ્દાદિ વિષયોને મોક્ષ પ્રાપ્તિમાં વિદ્યન કરનાર જ્ઞેષ્ટ શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શથી વિરક્ત થયા છે અને આટીના શોકરૂપ અગ્નિથી આત્મા ગુણ રાગાદિકે મોહરૂપ પવનથી વધેલા અગ્નિની જ્ઞેમ અંતઃકરણને વિષે દાઝે છે અને નિરંતર અનેક પ્રકારે મોહની કર્મને લીધે વિલાપ ટળવળાટ કર્યા કરે છે.

હાલુ માત્ર સુખ અને ઘણો કાળ દુઃખ આપનાર અત્યંત દુઃખ દેનાર અને સહેજ સુખ આપનાર સંસારનાં સુખો મુક્તિ માર્ગમાં શત્રુરૂપ અનર્થની ખાણુ જેવા છે. અનિત્ય કામ ભોગને ન તથા રાત્રિ દિવસ આર્ન અને રૂઢ ધ્યાનથી બળી જળી જતો, અનર્થક પ્રમાદથી ધન ભેળું કરવા લાતો અહંકારી પુરૂષ જરા અને મૃત્યુને પામે છે. આ માઈ છે, આ માઈ નથી, આ મારે કરવાનું છે, આ મારે કરવાનું નથી એમ વ્રથા બકવાદ કરનાર માણસને તેના પ્રમાદને લીધે આયુષ્યને હરનારો કાળ પરભવમાં લલ્લ જશે.

इतो न किञ्चित् परतो न किञ्चित्   यतो यतो यामि ततो न किञ्चित्;
विचार्य पश्यामि जगन्न किञ्चित्   स्वात्मावबोधादधिकं न किञ्चित्.

કાળ કોઇને મુકે નહીં. (દોહરા, પછી હરિગીત.)

મોત ન મેલે કોઇને, ખુશી ધરો કે ખેદ:
પડ્યું જગત મુખ કાળને, કેડા મોર જનાર:
ધાણી કુટે તાવડે, ધાણી તલ પીલાય:
જુના વસ્ત્રો કાઢીને, નવાં પહેરીએ જેમ.
માટે મરણ થઈ નહિ, ખીલું મિત્ર લગાર,
કામ કરો ઉપકારનાં, થઈ ને ભલા દયાળ,
જન્મ મરણ ટળવા તણાં, કરવા રૂઝાં કામ,
મોતી તણી માળા ગળામાં મૂક્યવંતી મલકતી,
આબૂપણેથી ઓપતા ભાગ્યા મરણને જેઠને,
મણિ મય મુગટ માથે ધરી ને કર્ણ કુંડળ નાખના,
પગમાં પડ્યા પૃથ્વી પતિ એ જ્ઞાન ભૂતળ ખોદને,
દશ આંગળીમાં માંગળિક મુદ્રા જડિત માણિક્યથી,
એ વેદ વીંટી સર્વ છોડી ચાલિયા મુખ ધોઈને,

તો દિલગીર દિલ શીદ થયું, કરમાં ધરો કમેદ.
ધંડીને ગાળે પડ્યા, દાણા કોટ થનાર.
પ્રાણી એમ પલક પજે, જાણી જે મરી જાય. (ક.દ.કા.)
નવીન દેહ મૃત્યુ પછી, ધરવાનો છે નેમ.
મૃત્યુ ઉત્સવ સમ ગણે, ધીરજના ધરનાર.
તો મૃત્યુની ખીક યું, મનમાં રહે લગાર.
ખીલું નહિ જરી મોતથી, ધરવી હૈયે લામ. (પો. કે. શાહ)
હીરા તણા શુભ હારથી બહુ કંઈ કાંતિ ઝળકતી;
જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મુકે કોઇને. ૧
કાંચન કડાં કરમાં ધરી કશીએ ક્યાંક ન રાખતા;
જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મુકે કોઇને. ૨
જે પરમ પ્રેમે પેરતા પોંચી કળા આરીકથી;
જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મુકે કોઇને. ૩

મુઠ્ઠ વાંકડી કરી શંકડા થઈ લીંબુ ધરતા તે પરે,
 એ સાંકડીમાં આવિયા છટકયા તણ સહુ સોઈને.
 છ ખંડના અધિરાજ જે ચંદે કરીને નીપજ્યા,
 એ ચતુર ચક્રી ચાલિયા હોતા નહોતા હોઈને,
 જે રાજ નીતિ નિપુણતામાં ન્યાયવંતા નીવડ્યા,
 એ ભાગ્યશાળી ભાગિયા તે ખટપટા સૌ ખોઈને,
 નરવાર બહાદુર ટેક ધારી પૂર્ણતામાં પેળીઆ.

એવા ભલા ભડવીર તે અતિ રહેલા રોઈને,

આ સંસાર અસાર છે. સંસારમાં રહેલા છંદાને માટે 'નાણાનો ધાસ ખમાય પણ માણસનો ધાસ ન ખમાય
 આગ્યું સમાય પણ ગયું ન સમાય' આ કહેવત સંસારની અપેક્ષાએ ખોટી નથી, તેમાં પણ કોઈ જીવાન જોઈવું અકાળ કિંગતી
 વયમાંજ મરણ થતાં ખેદનો પાર રહેતો નથી. એક કિંગતા યુવાનની આશાઓ અને કિમેદોનો વિચાર કરતાં તેના સંબંધમાં સહજ
 આવેલા માણસોની આંખોમાંથી પણ તેના મરણથી જળધારા ચાલે છે, તો પછી ભાઈ ભાંડુ પત્ની, પતિ, માતા પિતા અને
 સ્વજન મિત્રોને થતી અસહ્ય દિલગીરીની વાત તો શી કરવી. આમ જ્યાં શોકની લાગણીનો અને અકળામણનો વિચાર કરીએ તો
 અજ્ઞાન દશાથી આપોઆપ રોવાઈ જવાય છે. તથાપિ મોતને અટકાવવાને મનુષ્ય જનત ગમે તેટલી કાઢી છતાં સહેજ પણ શક્તિ-
 વાન નથી. મૃત્યુ એ અનિવાર્ય ચીજ છે. કુદરતનો એવોજ કાયદો છે કે જે જન્મ્યું તે મરવાનું, ખીલ્યું તે ખરવાનું ને ક્યું તે
 આથમવાનુંજ.

શશિ કોને રવી આથમે છે, ખીડાય છે એક ખીલું ખીલે છે;

હસે, રહે, જન્મ ધરે મરે છે, પરંપરા એમ થયાં કરે છે.

માટે જ્ઞાનદ્રષ્ટિએ જોતાં મુઆનો શોક કરવો એ મિથ્યા છે, ગમે તેટલો શોક કરીએ, પછવાડે છવ કાઢી નાંખીએ

કાપેલ રાખા કાતરા હરકોઈનાં હૈયાં હરે;

જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મૂકે કોઈને. ૪

અભાંડમાં ખગવાન થઈને ભૂપ ભારે ઉપજ્યા;

જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મૂકે કોઈને ૫

અવળા ક્યેં જોતા અધા સવળા સદા પાસા પડ્યા;

જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મૂકે કોઈને ૬

લાથી હણે હાથે કરી એ કેશરી સમ દેખીઆ;

જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મૂકે કોઈને (રા. ૨. કવિ) ૭

તોપણ મુવેલને આપણે દેખી શકવાના નથી તો એવી નિષ્ક્રિયા હાથ થાય અને રૂઢન કુટન કરવા કરતાં શમતા ભાવે આવી પડેલું દુઃખ સહન કરવું એજ સુત મનુષ્યની ફરજ છે. જ્ઞાની પુરૂષોને સંસારની માયા અને આયુષ્યની અસ્થિરતા સમજાવવાની જરૂર નથી. એવાં દુઃખોનું આવી પડવું એજ ધીરજ અને ધર્મ પરની દૃઢ શ્રદ્ધાની સખત કસોટી છે, આવે વખતે ધીરજ રાખી મારાપાણું-મમત્વભાવ તજવો તેમાંજ ખરો પુરૂષાર્થ છે, જ્ઞાની અને સમજીમાં એજ મોટો તદ્દાવત છે.

કોઈ આજ કોઈ કાલ કોઈ માસે ૭ માસે, કોઈને થાયે વીશ કોઈને પચીસ પચાસ,

કોઈને થાયે સાઠ કોઈને થાયે એંશી, જે જન્યું તે જય નથી રહેવાનું બેશી,

જન્મયું તે મરવાનુંજ છે શોક એમાં શું ધારવું, જ્ઞાની શાણા નવ કરે ગંદી દેહનો મારવો.

સંસારની આજ એવા પ્રકારની છે કે કોઈ આજ કોઈ કાલ કોઈ વરસે, દશ વરસે કે સો વરસે મરવાનું જ તો છેજ, એક ખીજના ઝાણાનું ધંધ સંબંધથી પૂર્વ કર્મ મુજબ સર્વે એકઠાં થાય છે તે જેમ પક્ષી એક ઝાડ ઉપરથી પ્રભાતે ધુટાં પડી જાય છે તેમ આ કાયા રૂપી ભાડાના ઘરમાંથી જીવ તેનો સમય પુરો થતાં ખીજ જગ્યાએ ચાલ્યો જાય છે. એકલો આવ્યો હતો ને એકલોજ જતો રહ્યો; માત્ર ધર્મ અને અધર્મ સાથેજ જાય છે. મુઆ કોઈ જીવતા થતા નથી માટે એનો શોક કરવો એ હીક નથી.

કુળડ ખેડાં કરી વસે, નીરવનીઆં ધન હોય, ગયાં ન જોખન સાંપડે, મુઆં ન જીવે કાવ.

શ્રમણ ભગવંત મહાવીરે કેકાણે કેકાણે રૂઢન કુટનનું આયલાપણું વધારનારું નહાઈં બ્યાન નરકે લઈ જનાઈં કહી તેવી નહારી. ચિંતવણા કરવાની ચોખ્ખી ના પાડી છે છતાં આપણે આપણા એ શ્રમણ ભગવંતનો લુકમ ન માની રૂઢન કુટનનો કેટલોક દેખાવ કરી મૂકીએ છીએ તે શું આપણને યોગ્ય છે ? રોજ સામાયિક, પ્રતિક્રમણ અને મુનિ મહારાજોનાં વ્યાખ્યાન સાંભળીએ છતાં આપણને આવી પડેલું દુઃખ ધીરજને સમતાથી સહન કરવાનું ન મુજે એ શું યોગ્ય છે ? આવે વખતે ધીરજ રાખવી એજ ઉત્તમ ઉપાય છે અને ધર્મનું-જ્ઞાનનું શરણું શ્રદ્ધા કરવું એજ જ્ઞાનીઓનું કથન છે.

આપણે સંસારી છીએ તેથી નીતિ અને ધર્મને નિરંતર લક્ષમાં રાખી આપણું કર્તવ્ય કરવાનું છે, તથાપિ આવા સુખ દુઃખને પ્રસંગે જ્ઞાની પુરૂષોએ જે વૈરાગ્યનો ઉપદેશ કર્યો છે તે ખરેખાર લક્ષમાં લેવા જેવો છે. આ જગતમાં કોઈને સુખ નથી. કલું છે કે—

आयुर्वर्ष शतं नृणां परिमितं रात्रौ तदर्थं गतं, तस्यार्धस्य परार्धं चार्धमपरं बालत्व वृद्धत्वयोः,
शेषं व्याधि वियोग दुःख सहितं सेवादिभिर्नीयते, जीवे वारितरंग चंचलतरे सौख्यं कुतः प्राणीनाम्.

અનાદિ કાળથી આત્મા જન્મ મરણના દુઃખો ભોગવતો આવ્યો છે, તેમાંથી છુટવાને ધર્મના શરણુ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. ભરત ચક્રવર્તી જેવા અને કૃષ્ણ વાસુદેવ જેવાને પણ કાળે છોડ્યા નથી તો પછી સામાન્ય મનુષ્યોની તો શી વિસાત ! નખી, પીર, પેગંબર, અડ્યાસી હજાર ઝકી, તેવીશ કરોડ દેવતા જોગી, રક્ષીર, સન્યાસી, જતી, સતી, વૈદ્ય, જ્યોતિષી, કોઈને કાળે છોડ્યા નથી.. જાતસ્ય હિ ધ્રુવં મૃત્યુઃ જન્મેલાનું મરણ થવું એ નિશ્ચય છે. જેનો આદિ છે તેનો અંત પણ છે. આ હાણુભંજુર અને પ્રપંચી દુનિયા છોડી શાશ્વત સ્થળે જવામાં મોત એતો આનંદનું કારણ છે. ધર્મરાજ જેવાને પણ કાળે છોડ્યા નથી. કાળ કોઈને સળું કે સ્તેડી જાણી પોતાના ચક્રને અટકાવતો નથી. તેના ચક્રમાંથી છુટવું હોય તો સર્વ કર્મનો ક્ષય કરવો એજ ઉપાય છે. રોષ રોષને નવાં કર્મમાં વધારો કરતાં ધીરજથી સહન કરવામાં નિર્જરાનો લાભ થાય છે એ વાત લક્ષમાં લેવા જેવી છે. આ સંસાર એક નિવાસ વૃક્ષ છે. ત્યાં આ દેહીઓ ભેગાં થાય છે અને ઉડી જાય છે. વૃક્ષ પર એકલાં થએલાં પક્ષીઓનો જેમ વિયોગ છે તેમ જન સમાજનો પણ વિયોગ છે. જન્મ મરણ અને સંયોગ વિયોગ એ એથીજ સંસારની ધમાલ ચાલી રહી છે. જ્યાં સુધી આ નશ્વર દેહમાં પ્રાણ વાયુનું ચક્ષન છે ત્યાં સુધીજ મિથ્યા મમતા ને માયામાં મગ્ન માની લેવામાં આવે છે. પિતા પુત્રનો કે પુત્ર પિતાનો શરણ્ય નથી; સર્વ કાળનેજ આધીન છે. માત્ર ધર્મ એજ શાશ્વત સુખ તરફ લઈ જનાર છે. માટે ધર્મને સાધવામાં પુરૂષાર્થ કરવો એજ ઉત્તમ ઉપાય છે. માંડે માંડે કરીને મરી જવામાં સાર નથી. આ જડ દેહને અને આત્માને શું સંબંધ છે કે આ માંડે આ માંડે એમ આત્મા કરી રહ્યો છે. જે પોતાનું છે તે પોતાની પાસે છે, માત્ર આત્માનો નિજ ગુણ એજ આત્માનું છે. ખીજું કંઈ તેનું નથી તે મિથ્યા માંડે મનુષ્ય ગુજરી ગયું એનો શોક શા માટે કરવો.

ततः सोऽत्यंतभिन्नेषु, पशुपुत्रांगनादिषु, आत्मत्व मनुते शश्वद, विद्याज्वरजल्पित :

આ શરીર આત્માથી ભિન્ન છે તો પછી પશુ, પુત્ર, સ્ત્રી, એ તો આત્માથી અત્યંત ભિન્ન થયા છતાં અનાદિકાગની અવિદ્યાના તાવની કુમમાં ને કુમમાં આત્મા એમજ બધી રહેા છે કે એતો મારાં છે.

આવા અસાર સંસારમાં મારાં છે એમ કરી નિજગુણને ભૂલી જવો એ યોગ્ય નથી. મનની ચિંતા, રોગ અને ખીંચ આવી પડતી અડચણોથી એટલી આધિ વ્યાધિ ને ઉપાધિથી ઘેરાયેલો, જન્મ જરા અને મરણુ રૂપી કાળથી બળી રહેલો, આયુષ્ય, ધન ને જોખનનો નાશ કરનારો, તે છવા જોતી રૂપી કુંડાળામાં રખડાવનારો આ સંસાર બધા છવોએ બળતા અગ્નિ સમાન ઉદાસીનભાવથી જાણી લેવો. પળે પળે આયુષ્યનો ક્ષય થતો જાય છે અને જગત ભક્ષક કાળ કોઇને પણ છોડવાનો નથી માટે આત્મ સ્વરૂપની ચિંતામાં રહેવું. એક અંગ્રેજ તત્ત્વજ્ઞાની કહી ગયો છે કે “ મહોત્તરો ૬૨ લોકોને વારસામાં મળે છે. વૃદ્ધ અને આઘેડ સ્થળે સ્થળે મરણુના ભયની જ વાતો કરતા હોવાથી આપણે પણ ન્હાનપણથી મરણુથી ડરવાનુંજ શીખ્યા છીએ, અને મરણુમાં ભય હશે કે નહિ તેનો આપણે સ્વતંત્ર વિચાર કર્યા સિવાય તે ભયને સત્ય તરીકે માની બેસીએ છીએ. પ્રાચીન સમયના લોકો આવા ભયને સ્વીકારતા નહિ. કારણ કે તેઓને દેહત્યાગ કેવી રીતે કરવો તેની યરાયર રીતિ આવડતી હતી, અને તેમને મરણુ પછીની દશાનું પણ જ્ઞાન હતું. આમ વધારે જ્ઞાન હોવાથી તેઓને રોવાનું અને બેડીવાનું કારણ થોડું મળતું.

પહેલું આપણે એ સમજવું જોઈએ કે, મરણુ એ સ્વાભાવિક બનાવ છે. જેમ શરીર ન્હાનપણમાંથી મહોટું થવા માંડે છે અને તે પછી વૃદ્ધ થાય છે, જેમ વાળ કાળામાંથી ઘોળા થાય છે—આ સ્વાભાવિક બનાવ છે—તેમ મરણુ એ પણ કુદરતકૃત નિયમ હોવાથી અને કુદરત એક પ્રેમાળ માતા હોવાથી આપણે જાણવું જોઈએ કે પ્રેમાળ માતાનો હરતો મરણુથી આપણને ભય આપવાનો હોય જ નહિ અને આપણે આપણા આ જીવનમાં તેના વડે સહિસકામન છીએ તો મરણુ અને તે પછીના જીવનમાં પણ તેના હાથમાં સહિસકામત રહીશું એ શંકા વગરનું છે. મરણુ તે ભયનો મહોટામાં મહોટો રાજ્ય નથી પણ

તે એક દેવહૂત છે, જે પોતાની સોનેરી કુચી વડે આપણા વાસ્તે એક દ્વાર ખુલ્લું કરે છે, જેમાં આપણને અહીંના કરતાં વધારે કંઈ પૂર્ણ સુખનો અનુભવ થઈ શકે.

શોકને સમયે ભાવનાનું અને ધ્યાનનું સ્વરૂપ લક્ષમાં લેવાથી જણાશે કે જ્ઞાન કુટનથી ઉલટું કર્મજાન વધે છે. આત્માનું તો એ રીતે અહિં થાય છે પણ જ્ઞાન કુટનથી શરીર પણ ખગડે છે. આંખોને તુકશાન થાય છે, જાતીને તુકશાન થાય છે, અને શરીર નખખું પડી જાય છે. એમ કંઈ ને ભાવે જેથી હાનિ થાય એવું જ્ઞાન કુટન કરવા કરતાં ધર્મ કાર્યમાં પ્રેરનારે આવું શોક પુરાણ એકાગ્ર ધ્યાનથી સાંભળવું એજ શોક સમયે ઉત્તમ ઉપાય છે.

શોક પુરાણ જે સાંભળે, એક ચિત્ત એક ધ્યાન,
ગાય શીખે ને સાંભળે, તેમજ જે વર્તાય,
ઓગળીશમેં ઉપર વળી, ખાસકે ફેરી સાલ,
મુન કેવળચંદ શાહનો, રહેવાશી સરવાર,
મહગુરુ કૃપા વિશેષથી, વળી ધર્મ પસાય,
ફેરી લખ્યો છે ગ્રંથ આ, શુદ્ધિ વૃદ્ધિ માથ,
ઓગળી એકાંતેરના, માથ શુદ્ધી ખીજ ધાર,
ઉગવું આથમવું ખીલવું ખરે,
ધારજ એમ ધરી શુક એ ચહે,

ધર્મ ખોધ અલતાં થશે, તેનું નિત્ય કલ્યાણ,
આતા વક્તા શુક કહે, ખંતે સ્વર્ગે જાય.
શોક સમન અર્થે લખ્યો, ધર્મ તણો હેવાલ,
રાજકોટમાં રહી લખ્યો, લઘુ ગ્રંથ સુખકાર.
યોગ શાસ્ત્ર જ્ઞાનાર્જવે, દીધી સઘળી સાંચ.
નવલ સ્મરણની નવલતા લાવી આમાં ખાત.
ગ્રંથ પંથ પુરો કર્યો ખોલી વીર જયકાર.
નિયમ છે જગતો જનમે મરે:
પ્રિય તને ઇશ શાંતિ સદાય દે.

મરનારની પાછળ આ પુસ્તક પાંતે વાંચશે, ખીજ પાસે વંચાવશે, સાંભળશે અને સાંભળાવશે, તે મનુષ્ય જીવનનું ઉપયોગી રહસ્ય સમજશે, સંસાર સાગર નરવાનું શીખશે અને નિપુણતા મેળવશે, આ પવિત્ર વચનામૃતને પાન-આ પુસ્તકનું વાંચન ચારે મનારથ સિદ્ધ કરશે.

સહગત સાક્ષર શ્રી ઇચ્છારામ સૂર્યરામ રચિત
શ્રી ચન્દ્રકાન્ત બીજ ભાગમાંથી મોહજીત કુટુંબની કસોટી.

“હે યોગીન્દ્ર! આપ મને જણાવશો કે શોક કોનો ને કોણે કરવો?” યોગીએ કહ્યું, “લાખો યત્ન કરવા છતાં પણ જે પુનઃ પ્રાપ્ત થાય નહિ, એવો પોતાનો પ્રિય સહોદર મરણ પામે, જે પોતાની ખરી જાંઘ ઊડીને ચાલી જાય તેનો શોક કયા પુરૂષને થયા વિના રહે? એના કરતાં શોકકારક બીજું શું હોય? જે બંધુ વગરનો છે, તેની તો સર્વ દિશાઓ જન્ય છે. આખો જન્મારો જેઓને પરસ્પર વૈરથીજ ચાલ્યો આવતો હોય, ને એકમેકનું મુખ દીકું ગમતું ન હોય છતાં-આન્ધવોમાંનો એક આન્ધવ મરણ પામે, તો તેનો તેઓને અપાર શોક થાય છે. સઘળા પદાર્થ પુનઃ પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ સહોદર મૃત્યુ પછી પુનઃ ભેટતો નથી.” એ સાંભળી રાજપુત્રે કહ્યું “યોગીરાજ! આપ આવા મહાત્મા થકને કેમ મોહવશ થાઓ છો? શોક કોનો કોણે કરવો? હર્ષ શોકાદિક ઉર્મિઓ માત્ર અજ્ઞાન અવસ્થાને અંગે હોય છે; પણ જ્યાં સદસત્તા વિવેકનો સહચિત આનંદનો-નિત્ય અનિત્યનો-મોહ મમતાનો-અન્નજીવન માયાનો વિચાર છે ત્યાં તેનો વાસ નથી. વળી જે વસ્તુ નહિ બનવા જેવી હોવા છતાં બને તેને માટે આશ્ચર્ય અથવા શોક થવો સંભવિત હોય, પણ જ્ઞાનુભંગુર સંસારના અચલિત નિયમ પ્રમાણે જે થતું હોય છે તેમ થયા કરે તેમાં શાનો શોક? આપે મને અમુક પદાર્થ અમુક કાળ સુધી વાપરવા મોંઘ્યો હોય, તે તે અવધિ પુરી થતાં આપ પાછો માગી લો, તેમાં શું આશ્ચર્ય? અર્થાત્ પ્રાણીને જે દેહ પ્રાપ્ત થાય છે, તે ઇશ્વરી નિયમાનુસાર પ્રાપ્ત થાય છે. તેની અવધિ એટલે આયુષ્ય નક્કી થયેલું હોય ત્યાં સુધીજ આત્માની સાથે રહે છે. આયુષ્ય પૂરું થતાં તુરંત પડી જાય છે. મારા શ્રાતાનું પણ આયુષ્ય પૂરું થયે તેનો દેહ પડ્યો તેમાં શાનો શોક?” ક્ષણ ભર વિચાર કરી, ચોમેર દ્રષ્ટી ફેરવી રાજપુત્રે યોગીને કહ્યું “હે યોગેન્દ્ર, આપ પેલા સામેના આંખા ભણી દ્રષ્ટી કરો. એ આંખો મુંઝર અને પાકાં શ્લોથી લચી રહ્યો છે; પણ જુઓ પેલા ધુળ ઉડાડતો વગેરોઓ લોકોનાં વસ્ત્ર શરડાવતો ને આંખો મીચાવતો ધમધોકાર ચાલ્યો આવે છે. ઓ, રે રે! તે આવી

પહોંચ્યો. આખો આંખો ચોમેરથી ડોલવા માંડે છે! નીચા કાંચા ઓળખા એક ખીજ સાથે અથડાય છે, ને તેને વળગેલી કેરી-ઓની લુમે આન્દોલન કરતી હોય તેમ આમથી તેમ ડાળા સાથે અથવા લુમે સાથે થડો થડ અફળાય છે. જૂઓ જૂઓ કેટલીક તો ધમોધમ નીચી પણ પડે છે! અહાહા! જોત જોતામાં તો ગંધી દગલાબંધ નીચે આવી પડી! પણ એટલામાં વંટાળિઓ ચાલ્યો ગયો, પવનનું જોર નરમ પડ્યું. ત્યારે મુખમુદ્રાપર ઉદાસીનતા દર્શાવીને તે મોહજીત રાજપુત્ર બોલ્યો—“અરે આ શ્રી કાજો કેર વર્નાઈ ગયો! ને ક્ષણમાં શું થઈ ગયું છે! હર હર! કેટલો અનર્થ? એ સાંભળી યોગી બોલ્યો “અરે રાજપુત્ર! આમ વાત કરતાં કરતાં તમને શું થયું? આપ કેમ ઉદાસ છો?” ત્યારે બોલ્યો “મહારાજ! આથી વિશેષ અનર્થ શો ને શોક પણ શો?”

“ઉપર નજર તો કરો, કે કેટલા બધાં કુટુંબ પોતાના સહોદર વિનાનાં થઈ પડ્યાં છે? રે! તેમને માટે તેઓ કેટલો બધો શોક કરી રહ્યાં છે!! તેમના કિના ફળફળતાં શોકાવિષ્ટ અશ્રુબિંદુઓ ટપોટપ નીચે પડે છે, તે જોઈ કોનું હૃદય દ્રવિત થયા વિના રહેશે! ઇશ્વરે વાચા ન આપેલી હોવાથી કશું વિલાપ નહિ કરી શકતાં એવાં તે મિચારા મુંઝેમોડે અશ્રુપાતથી પોતાનો બેદ અને શોક પ્રદર્શિત કરે છે. કોઈની એક બેસ ચાલી ગઈ છે તો કોઈના પડખામાંથી બે ત્રણ સહોદર કડી કડીને ચાલતા થયા છે, તો તેનો મહા શોક તેઓથી કેમ સહન થઈ શકતો હશે?”

એટલામાં મુનિ એકદમ બોલી કહ્યા, “તું આવી ભ્રમિતના સરખી વાણી કેમ બોલે છે? વૃક્ષનાં ફળોને સ્નેહ શો, શોક શો, ને અશ્રુપાત કેવો?” રાજપુત્રે કહ્યું “એમ કેમ મહારાજ” યોગીએ કહ્યું, “એ તો જડ જેવાં છે, ને તે બધાંની એજ ગતિ છે, માટે એમને હાં શોક નથી. હમણા ધડી પછી ખીજે એક વંટાળિઓ આવે તો તે બધાયનો નીચે દગલો થઈ જાય એમાં કોણ કોને શોક કરે!” રાજપુત્રે કહ્યું “મોહજીત મુનિ ધન્ય ધન્ય કૃતાર્થ મને આજે કીધો યોગીન્દ્ર! એ જડ જેવાં છે તો પણ આપણા કરતાં ઘણાં સારાં; કેમકે નહિ કરવાજોગ એવો મરણનો મિથ્યા શોક તેમને નથી. પરંતુ તે બધાની ગતિ જ્યારે એજ છે ત્યારે આપણી ગતિ શું મારા માઠ કરતાં જુદી છે? એ મુઝો તેમ આપણે પણ શું મરવું નથી?”

આપણે પણ એજ માર્ગમાં છીએ; અને કોણ જાણે કયે અણધાર્યે સમયે આપણને તે નિયંતાનું તેડું આવશે તે જાણતા નથી તો પછી આપણે આપણી ચિંતા કરવી કે તે ગયો તેની ? નિયમમાં વહેતી નદીમાં તટ ઉપરજ એક જાતના બે વૃક્ષો ઊઠી રહ્યાં છે. એટલામાં નદીમાં પૂર આવ્યું; તેના ધસારાથી તટની બેખડ ધસીને પાણીમાં પડી તે સાથે પેલાંમાંનું એક વૃક્ષ પણ કડકડ ભૂસ કરતું તૂટી પડીને નણાવા લાગ્યું. કહો હવે પેલા એકલા વૃક્ષની શી દશા ! તેને પોતાના સાથી માટે કેટલો અધો શોક થવો જોઈએ ? તેઓ એકજ વૃક્ષના ખીજમાંથી ઉત્પન્ન થયેલાં, એકજ સ્થળે ઉછરી વણ; દિવસ સાથેજ રહેલાં, ને એકમેકથી કિંચિત પણ વિખુટાં પડેલાં નહિ, તો હવે એક ખીજથી કેમ રહેવાશે ? પણ પેલું પૂર ચડતું આવતું હતું તેના ધસારાથી ખીજ બેખડ પડી; ને એ રહેલા વૃક્ષને પણ ધસડીને ચાલતું થયું. કહો એમાં કેનો કોણે શોક કરવો ! માટે હે મહાત્મા ! આપ યોગી થઈને અયોગીની પેઠે મને કેમ મોહમાં નાંખો છો જાતસ્ય હિ ધ્રુવો મૃત્યુ ધ્રુવેજન્મ મૃતસ્યચ ' જન્મેલાને અવશ્ય મૃત્યુ છે અને મુએલાને અવશ્ય પુનર્જન્મ છે જ ' તો પછી તેમાં શોક શો ! " x x x x

ત્યાર બાદ યોગી દાસી પાસે આવી દીક્ષગીર થયા.

દાસી બોલી, “એવાં શોકકારક શો બનાવ છે મહારાજ ? મને કૃપા કરી જણાવો” યોગીએ રાજપુતના મરણના સમાચાર કહ્યા. તે સાંભળી દાસી બોલી, “ મહારાજ આમાં ખેદપદ અને શોકકારક એવું શું છે : એવો શોક અને હર્ષ તો માત્ર જેઓ સંસારની મિથ્યા માયામાં મોહિત થયેલાં હોય તેવાં બનાતી પ્રાણીઓનેજ થાય છે. ” યોગીએ કહ્યું, “ પોતાના શિરછત્ર અને પોપણુ કરનારાના મરણથી શોક ન થવો એ શું ! એ તો મહા નિષ્કૃતતા છે ” દાસી બોલી “મહારાજ ! નિષ્કૃતતા તો નિર્દયતામાં વસે છે, અને એ તો અમે એમને દુઃખ દઈએ અથવા એમના દુઃખ સમયે સાહાય ન થઈએ ત્યારે મનાય. પણ આ તો તેથી ઉલટું છે. આપ તો મહાત્મા છો, માટે વિચારો, કે જન્મવું એજ મૃત્યુ છે. તેવો જીવ નાશવંત દેહનો ત્યાગ કરી અવિનાશી સ્થાનમાં વાસ કરે તેના શોક કરવો એ તદત નિરર્થક નથી શું ! જે વસ્તુ અવશ્ય બનવાની છે ને અને તેમાં શોક કે ખેદ શાનો ? આ જગતમાં જન્મું ને તો જન્મુંજ જાતસ્ય હિ ધ્રુવો મૃત્યુ એ હથરાવીન છે ને તેનોજ કોઈથી ન

યજ્ઞ એવો દૃઢ નિયમ છે. તેમાં પછી શોક શાનો ! દિવસ ઉગ્યો તે આયમવાને માટે છે; અને પુષ્પ ખીંચ્યું તે ખરવાનું છે. આ જગત આખું પરિણામવાળું છે, તેમાં વિચાર કરી જોઈએ તો પ્રત્યેક સ્થાવર જંગમ પદાર્થ પ્રાણીની ગતિ કાળને વશ હોવાથી પ્રતિ ક્ષણે બદલાતી જાય છે, બીજા રોપાય છે, ફણગો ફટે છે, તેનો કમજો છોડ થાય છે, રત આવતાં ફલ આવે છે, રજો છે, ને પાકે છે, પછી આપો આપ સૂકાવા માંડે છે. તેજ પ્રમાણે પશુ, પક્ષી ને મનુષ્યનું પણ જાણવું, બાળક જનમ્યું, જરાક મોટું થઈ બોલવા ચાલવા ને હરવા ફરવા શીખ્યું, બાળી ગણી તરણાવસ્થાને પામ્યું, સંસાર માંડ્યો, રણ્યું ફણ્યું એટલામાં વૃદ્ધાવસ્થા આવી એટલે આપોઆપ શક્તિ ક્ષીણ થશે, ને કાળપાશમાં ઘેરાયું એટલે ખસ. કહો એમાં કોણ કોનો શોક કરે ! એક હલકામાં હલકા હવામાંના જંતુથી માંડીને છીટ, પતંગ, પશુ, પક્ષી, જાળયર, માનવ, દાનવ, ઋષિ, મહર્ષિ દેવ અને છેવટે આખું જગત સર્વે કાળના મુખમાં છે પછી કોઈ એ દિવસ પહેલું તો કોઈ ચાર દિવસ પછી, પણ જે આ જગતમાં જાયું (જનમ્યું-ઉત્પન્ન થયું) તે તો નિશ્ચે જવાનુંજ. કેટલાક જંતુ એવા છે કે, સૂર્યના ઉદય અને અસ્ત તથા અસ્ત અને ઉદય જેટલા સમયમાં અનેકવાર જન્મ મરણને વશ થાય છે. કેટલાક પ્રતિદિન જન્મે છે અને મરે છે; કેટલાક જીવ અમુક દિવસ સુધી જીવે છે; કેટલાંકના આયુષ્ય માસની અવધિનાં હોય છે; કેટલાક વર્ષ, દશ વર્ષ, કે સો વર્ષનાં લાંબાં આયુષ્ય ગાળે છે; તેઓ કરતાં વધારે સત્ત્વ વાળા જીવો (દેવતાદિકો) હજાર, હજારો, કે લક્ષાવધિ વર્ષના આયુષ્ય ભોગવ્યા પછી મરે છે; પરંતુ છેવટે સર્વને અંતે મરણ તો છેજ. તેમાં કોણ કોનો શોક કરે ! આખું જગત કાળના ગ્રાસ (કોળિયા) રૂપ છે; અર્થાત્ જેમ કોઈ ખાવા એડેલો મનુષ્ય ભાણામાં પડેલા બદ્ધ પદાર્થના ગ્રાસ મુખમાં મેલતોજ જાય છે, તે પ્રમાણે કાળ નિરંતર દેહધારી, નાશવંતનો નાશ કરતોજ જાય છે. હે યોગીરાજ ! અમારા કુમારના જે વર્તમાન આપ કહો છો, તેનો શો શોક કરવો ? મારી, આખા રાજ કુટુંબની, તમારી, ને આ સર્વની (જગતની) અંતે એજ ગતિ છે. આપ મિથ્યા પરિશ્રમ ન લેતાં સુખેથી આપને સ્થાને પધારો. ” તે પછી યોગીરાજે કુમારની રાણી પાસે આવી દુઃખદ સમાચાર સુણાવ્યા. આ સાંભળી તે સંસારમાં છતાં, નિલેપ સ્ત્રી, કે જેના મનમાં આ સમાચારથી કોશોજ ખેદ કે શોક થયો નહોતો, તે ગંભીર-

તાથી બોલી, “ મહારાજ ! આપ કહેા છો તે સમાચાર સત્ય હશે, પરંતુ મરતી વેળાએ મારા સ્વામીએ, ‘ હે પ્રિયે હે પ્રાણુ પ્યારી, ’ એવા ઉદ્ગારો કાઢ્યા હોય અને માફેજ સ્મરણ કર્યું હોય એ વાતને હું સત્ય માનતી નથી. અવિદ્યાના અધકારમાં લયપત્ર થયેલા અને આ અસાર સંસાર સાગરમાં ગળચીયાં ખાતા, માયાના બુદ્ધવાથી મોહિત થયેલા પરમ અજ્ઞાત મનુષ્યમાંજ આવો મોહ સંભવે. જેનું નિરંતર સ્મરણ અને આસક્તિ હોય તે મરણ વેળાએ આપોઆપ સ્મરી આવે એ સાધારણ નિયમ છે. તો તે પ્રમાણે મારા સ્વામિના મરણ સમયે, જેની આસક્તિ તેનું સ્મરણ થવું કેમ સંભવે ? સ્ત્રી તો શું, પણ પુત્ર, ધન, રાજસુખ, ને છેવટે સૌ પ્રાણીને જગતમાં અતિપ્રિય એવા પોતાના દેહ ઉપર પણ તેમને આસક્તિ નહોતી. તો મારા જેવી અધમાનું સ્મરણ ! હર હર ! નેતરને કુલ, અને આકાશને કુસુમની પ્રાપ્તિ જેવું એ અસંભાવ્ય છે. એ સાધુ વીરને મરતી વેળાએ આ વિશ્વમાંની કોઈ વસ્તુનું સ્મરણ થવું સંભવતું નથી.

યોગીરાજ ! મને કહેા કે વિવેક તે શું? નિત્ય અને અનિત્ય, અવિનાશી અને વિનાશી પદાર્થનું યથાર્થ જ્ઞાન તેજ વિવેક છે; અને હું સત્ય અને નિત્ય વસ્તુને ચાહનાર છું, તે મિથ્યા અસત્ય અને અનિત્ય વસ્તુ માટે કદાચ-નિઃસ્પૃહ રહું તેથી શું નિષ્કુરતા? આ જગતમાં આત્માજ અવિનાશી સત્ય સ્વરૂપ છે, પણ અનાત્મા-દ્રશ્ય પદાર્થો અસત્ય વિનાશી છે; વિનાશીનો વિનાશ એ સત્ય છે. અવિનાશીનો વિનાશ સત્ય નથી. દેહવિનાશી છે, આત્મા અવિનાશી છે, અવિનાશીનો વિનાશ નથી, વિનાશી ચીરંજીવ નથી. મનુષ્ય પ્રાણી સર્વ કરતાં શ્રેષ્ઠ છે. તેનું કારણ એટલુંજ કે તેનામાં ‘મીઞ્મ’ સર્વ પ્રાણીઓ કરતાં સારાસાર વિચાર કરવાની બુદ્ધિ વિશેષ હોય છે, તો એ બુદ્ધિથી આપણે જોવું જોઈએ કે, સત્ય શું અને અસત્ય શું? આપે સ્ત્રી પુરૂષના સંબંધ માટે જેજે કહ્યું, તે સઘળું સત્ય, પણ તે ક્યાં સુધી? સ્ત્રી પુરૂષના તો શું, પણ આ જગતમાંના સઘળા સંબંધ અમુક સમય સુધીનાજ નિર્માણ થયેલા હોય છે. જેમ દેવું પતાવ્યું એટલે લેણીઆન અને દેવાદારનો સંબંધ પૂરો થાય છે, તેમજ પૂર્વનો ઋણાનુબંધ પૂરો થયો એટલે અહીંનો-સંસારનો સંબંધ પણ પૂરો થાય છે. સંસારના સઘળા સંબંધ પૂર્વના ઋણાનુબંધ વડેજ નિર્માણ થયેલા હોય છે. મારાની ગાડીમાં બેઠેલાઓને તે ગાડી સાથે સંબંધ જ્યાં સુધીના પૈસા આપ્યા

હોય ત્યાં સુધીનોજ છે, માટે હે યોગીશ્વર! પૂર્વના કોઈ ઋણાનુબંધથી આ જન્મે બંધાયેલો અમારો દંપતી રૂપ દેખાતો સંબંધ તે ઋણાનુબંધ પૂરો થવાની સાથેજ પૂરો થયો હોય તો તે માટે મારે શોક કરવો એ મર્મતા નથી? એ ઋણાનુબંધ જો પૂરો થયો હોય તો મને તેટલા ઉપાયથી પણ પાછો સંધારો દુર્લભ છે, તો પછી શોક કરવાથી શું રળ?

યોગીરાજ! સંસારમાં જન્મેલાં પ્રાણીને આખા આયુષ્યમાં નિર્વાહાદિક વ્યવહારોને માટે બીજા અનેક પ્રાણીઓના પ્રસંગમાં આવવું પડે છે. તે વેળાએ તેઓ સાથે જે જે વૃત્તિથી ચાલવામાં આવે તેવો તેવો પરસ્પર ઋણાનુબંધ બંધાય છે, ઋણુ એટલે લેણુ દેણુ; અને તેનાથી થયેલું જે બંધન, તે ઋણાનુબંધ. હું જેમ આપને મારાં કાર્ય માટે કોઈ જાતનો પરિશ્રમ આપું અને પછી તેનો બદલો વાળું નહિ, તો મારા માથે આપનું ઋણુ રહે; ને તેનો બદલો ઇશ્વરી સત્તા મારી પાસે આ દેહે નહિ તો અન્ય દેહે પણ અવશ્ય વળાવે. એજ પ્રમાણે પ્રત્યેક જીવનું સમજવું. એમાં કોઈની દ્રવ્યની લેણાદેણી હોય, કોઈની સુખ દુઃખની લેણાદેણી હોય, કોઈની વિદ્યાની ને કોઈની કોઈ અન્ય પ્રકારની લેણા દેણી હોય, તો તે પાછી વાળી આપવાને પ્રાણીઓ અનેક જન્મો લલ્લતે તે નિમિત્તે અનેક સુખ દુઃખો વેડે છે. ને ઋણુ પૂરું થયું કે તુરત પોત પોતાના માર્ગે પડે છે, અપાર વિસ્તારવાળા આ વિશ્વમાં ઇશ્વરી સત્તા, એ કાર્ય એવી અદ્ભુત રીતે પૂર્ણ કરે છે કે જેનો પાર કોઈ પામી શકે નહિ, ને તેમાં કિંચિત પણ ભૂલ આવતી નથી. જેનું કરેલું તેનેજ આપોઆપ એ સત્તા અનાયાસે અચૂકપણે પળાવે છે; ને તેમાં કશો પક્ષપાત કે અન્યાય થવા દેતી નથી. તે આદિ યોગીરાજે તેની બહેનની કમોટી કરવા કુમારના મૃત્યુના સમાચાર કહ્યા. તેથી બહેન બોલી “યોગીરાજ! આ સંસારમાં કોણ કોનો બ્રાતા, ને કોણ કોની ભગિની છે? કોઈ કોઈનું સગું ને સંગી નથી. મારા બ્રાતાનો હું શો શોક કરું? આ સંસાર પાંચિકાશ્રમ જેવો છે, આવે છે, જાય છે, બેઘડીનો મેજો છે, તેમાં આવર્જન વિસર્જનનો શોક શો? એક વારએક મનુષ્ય કંઈક કાર્ય પ્રસંગે ગામાંતરે જતો હતો. ચાલતાં ચાલતાં છેક સાયંકાળ થવા આવ્યો ત્યારે શ્રમિત થયેલો હોવાથી તેણે ક્યાંય કિતારો મળે તો રાતવાસો કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. એવામાં એક ધર્મશાળા આવી, તેમાં તેના જેવા કેટલાક પંથીઓએ કિતારો કરેલો જોઈ, તેણે પણ પોતાનું સાહિત્ય જમીનપર મુક્યું, ને એક બાજુ પર મુકામ કર્યો, જેમ જેમ વેળા જતી ગઈ તેમ તેમ અનેક પંથીઓ આવીને તે

સ્થાનમાં ઉતરતા ગયા. ને તેઓ સાથે વાતચિત થતાં તેને સ્નેહ અવાનો ગયો. ક્રુધા સમય થવાથી બાતુ છોડીને તેમાંથી જરા જરા આસપાસ ઉતરેલાઓને વેહુંચીને ભોજન લીધું અને ખીખઓ પણ જેઓ સખતિ હતા તેઓએ વેહુંચેલું પોતે સ્વીકાર્યું. રાત્રીના સૌ પરસ્પર પોતાના સુખ દુઃખની વાતો કરવા લાગ્યા. કોઈ હાસ્યવિનોદ અને ગાન તાન કરવા લાગ્યા. કોઈ ઘણું અમિત થઈ ગયા હોવાથી તત્કાળ નિદ્રાવશ થઈ ગયા, અને કેટલાક તો પોતાના સાથી સંગે ભગવાનનાં કીર્તન કરવા લાગ્યા, કોઈ દેશાંતરમાં જાયેલી ને સાંભળેલી અનેક ચમત્કૃતિઓ વિષે વાત કરવા લાગ્યા, તો કોઈ હવે પછી ક્યાં જવું છે, ક્યાંથી આવ્યા ને ક્યાં માર્ગ સુલભ પડશે; ઇત્યાદિ પૂછપરછ કરવા લાગ્યા. આવી રીતે તેઓ સ્ત્રી હોય તેને બેહેન તથા પુરુષ હોય તેને બ્રાતા એમ પરસ્પરને એક કુટુંબના જેવાં ગણીને રહ્યા હતા. એમ કરતાં એક પછી એક નિદ્રાવશ થયાં, રાત્રી સહજમાં વીતી ગઈ અને પહોં શટતાં પૂર્વે ઋતુ ગ્રીષ્મ હોવાથી તે પંથીઓ તડકો ચઢી જવાના ભયથી, એક પછી એક ચડપો ચડપ ઉડીને સૌ સૌને માર્ગ પડ્યા. હવે પેલો એકલો પંથી, કે જે આગલે દિવસે ઘણો અમિત થયેલો હોવાથી નિદ્રાવશ થઈ ગયો હતો, તે છેક દિવસ ઉગ્યા પછી જાગ્યત થયો, ને આંખ ઉઘાડી જુએ છે તો સઘળે સુનું સડ ! પાંચિકાશ્રમમાં કાઈજ નહિ ! ચોમેર ખાલી ખમ્મ હતું ! માત્ર કેટલાક કાગડા અકારા શબ્દો કરતા ને રાતના પડેલા ભાતના દાણાની લાલચે આમ તેમ ઉડાઉડ કરતા હતા, ને એ ચાર ચાન કરતાં હતાં ! આવી રીતે તે અતિ વિશાળ અને સુંદર પણ અરણ્યમાં આવેલું પાંચિકાશ્રમ રાત્રે જોયું હતું તેના કરતાં તદ્દન ઉલટુંજ ઉજ્જડ ખંખ જોઈ પેલો પંથી એકદમ આવરો આવરો અને શોકલીન થઈ ગયો; તથા ઉપરા ઉપરી નિસાસા નાખવા લાગ્યો; તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું, આંખોમાંથી પાણી ટપકવા લાગ્યું ને “ હાય હાય આ શું થઈ ગયું ? રાત્રીનો આનંદ ક્યાં ગયો ? અરે ! તે સર્વ પંથીઓ ક્યાં જતાં રહ્યાં ? રે ! એટલો બધો સ્નેહ દેખાડનારા તેઓએ શું મારો ભાવ પણ ન પૂછ્યો ? અહો ! હવે હું એકલો પડી ગયો ! હું શું કરું ? ક્યાં જઈ ? ” ઇત્યાદિ ક્રિદ્ધારે સહિત, તે ભુલાવામાં પડી, મોટથી રડવા લાગ્યો, જે કેમે જાનો રહ્યા નહિ.

આટલું કહી તે રાજપુત્રી (મોહનિનની બહેન) બોલી “ કંઈ યોગીરાજ, કેવી એની દયામયી સ્થિતિ ! એને કેટલું

અહું દુઃખ ! કેટલો શોક ! તે બિચારાને દિલ્લાસો પણ કાણે આપ્યો હશે ! મને એની ઘણીજ દયા આવે છે. ” એ સાંભળી યોગી બેઠ્યા “ અઃ એમાં દયા શાની ? ને દુઃખ શાનું ? વળી એમાં તે શોક શો ? એ તો એની કેવળ મૂર્ખાઈજ કહેવાય ! ધર્મશાળામાં વિસામાને માટે ઉતરેલા પંથીઓ વિસામો લઈને ઘડી પછી દિવા રાત વિત્યા પછી પોતપોતાને માર્ગે ચાલ્યા જાય તેઓનો તે કયો મુર્ખ શોક કરે ? એઓતો ક્ષણવાર માટેજ એકલા થયેલા હોય છે. તેઓમાં જે પરસ્પર એકલા મળતી વેળા સ્નેહ બંધાય છે તે ક્ષણ માત્રનોજ છે. તેઓના વિયોગથી કયા મૂર્ખને શોક થાય ? એટલું તો કેવળ અજ્ઞાની હોય તે પણ સમજે કે પંથીઓનો સમાગમ તો ક્ષણિકજ છે; ને તેટલા માટે તેઓના વિયોગથી સ્વાભાવિક રીતેજ શોક થવો યોગ્ય નથી. હે રાજાશાળા ! આમાં તે શી ચમત્કારિક વાર્તા મને કહી ! ” વનવાસી યોગીનું આ બોલવું સાંભળી રાજપુત્રીએ કહ્યું “ એજ પ્રમાણે મારા બંધુના મરણ સમાચાર કહ્યા, તેમાં આશ્ચર્ય કે શોક જેવું શું છે ? જેવો પંથીકાશ્રમ સમાગમ-સ્નેહ-પ્રેમ-મમતા-અર્થ-લાભ છે તેવોજ સંસાર સમાગમ છે ! જેવો તે પંથીઓના વિયોગથી શોક કરવો નિર્રથક છે, તેવોજ અવેના સગાં સંબંધી જતેનો સમાગમ પણ ક્ષણિક છે. આ જગત એક મોટું પાંથિકાશ્રમ અથવા પંથીઓને વારસો કરવાની ધર્મશાળા છે, આ મનુષ્યાદિક પ્રાણીઓ તે તેમાંના પાંથિકો છે. તેઓ કોઈ ક્યાંથી ને કોઈ ક્યાંથી આવીને એકલા થાય છે-અર્થાત્ પોતપોતાનાં કરેલાં સારાં નરસાં અનેક કર્મો પ્રમાણે જુદી જુદી યોનિઓ દ્વારા તેઓ સંસારમાં જન્મે છે, પણ પંથીઓ જેમ વહાણું વાતાં પોતપોતાને માર્ગે પડી જાય, તેમ આ સંસારરૂપ ધર્મશાળામાં ઉતરેલા પંથીઓ-છવો-કરેલાં કર્મ ભોગરી રહેવા રૂપ અથવા નિર્મેલું આયુષ્ય પૂરું થઈ રહેવા રૂપ વહાણું થાય છે, એટલે સંસાર રૂપ ધર્મશાળા તણ દઈને ટપોટપ ચાલતા થાય છે. તેમાં શું આશ્ચર્ય ! શાનો શોક ? હે મહારાજ ! એજ પ્રમાણે એ મારો જ્ઞાતા, માડું આજુ કુટુંબ, તમે, હું ને આ પ્રાણી માત્ર આપણ સર્વે આ અસાર સંસાર પાંથિકાશ્રમમાં ઉતરેલા પંથીઓ છીએ; અને સમય પુરો થતાં પોતપોતાને માર્ગે પડી જવાના છીએ; તો તેમાં આપણ કોણ કોનો શોક કરીએ ? વિશ્રામને સાડ એક વ્રજ ઉપર આવીને રાત્રે બેઠેલાં અનેક પક્ષીઓ સવાર થતાં પોતપોતાને માર્ગે ઉડી જાય છે, તેમાં કોણ કોનો શોક કરે ? કપા-

છને ભોંયપર પડેલા છોડ સૂર્યના તાપથી સૂકાઈ મરી જાય છે; ને તેમના પર આવેલા કણુસલામાંના કણુ તેમની સંતતિરૂપ પછવાડે રહે છે, તે પણ છવડાંના કિંવા મનુષ્યોના આહારરૂપે પરિણામને પામે છે, અને એમ કરતાં પણ જે વધીને અથવા પામ્યા તે પાછા આવતી સાલમાં વાવણીના કામમાં આવે છે.

તે પ્રમાણે વારંવાર “ **પુનરપિ જનનં પુનરપિ મરણં પુનરપિ જનની જઠરે શયનં** ” પેરે થયાંજ કરે છે, ઉત્પન્ન થાય છે—નાશ પામે છે, ઝૂંબે છે અને મરે છે. એવો એ અન્ન પેદા કરનાર ખેડૂતની ખેતીનો ઇતિહાસ છે. એના જેવીજ એક બીજી મોટી ખેતી છે, જે નિરંતર થયાંજ કરે છે.—વચાય છે, ઉગે છે, વધે છે, ફાંસે છે, ફુલે છે, કરમાય છે, સૂકાય છે, કપાય છે ને નાશ થાય છે. એવું અવિદ્યા રહિત જન જુએ છે, પણ અવિદ્યાનને તેમાં શોક મોહ થાય છે. સંસાર રૂપ આ ખેતી છે, તેમાં વાસના દેહરૂપ બીજ, માતારૂપ પ્રકૃતિ કે પૃથ્વીમાં રોપાય છે, તેમાંથી જન્મરૂપે ઉગે છે, સ્તનપાન ભોજનાદિ રૂપ વૃદ્ધિથી વૃદ્ધિ પામે છે, તેમાં આળસપર આવના શીતળા, ઓરી, ઉઠાંટિયા ઇત્યાદિ રોગો રૂપ હળસાણી, રાંપ કે દંતાળ વડે હળાય છે, તે વેળા હળાતાં કેટલાક આળસ રૂપ છોડવાનો નાશ પણ થઈ જાય છે, તેઓમાંથી અચેલા આગળ વધી પરણીને સંસાર (ગૃહસ્થાશ્રમ) માંડવા રૂપે નીંધણે છે, ફળે છે અને પાકેલા છોડવાની જેમ કાપણી કરવામાં આવે તેમ એ મનુષ્યરૂપ છોડવા પણ અવસ્થા પહોંચવારૂપ કાપણીનો સમય આવી પહોંચવાથી અનંક રોગાદિક દાતરડાં વડે કપાઈ નાશ થાય છે. થયું. એ ગયા અને પછવાડે એમની પ્રજારૂપ રહેલાં ફળોથી પાછી નવી ખેતી થાય છે, ઉપજે છે ને નાશ થાય છે. એ નિત્યનો ક્રમ છે. એ મારો પુત્ર, આ માઈ આમું કુટુંબ, તમે, હું ને પ્રાણી માત્ર એ સંસારરૂપી ખેતીના છોડ છીએ માટે કાળરૂપ ખેડૂત એકવાર અવસ્ય આપણી કાપણી કરશેજ, તો પછી તેમાં કોને માટે ખેદ કરવાનો રહ્યો ? કોમ વહેલું તો કોમ મોડું પણ કાળના દાતરડાનો ભોગ થશેજ. ” “ હે યોગેન્દ્ર ! આપે એમાં નવલ શું કહ્યું છે ? આપ જાણતા હશે—આપે જોયુંજ હશે કે, ફવામાંથી પાણી કાઢવાની ઘટમાળ, જેને રેંટ કહે છે, તે કેવી હોય છે, એક ફરતા મોટા રેંટ ઉપર સેંકડો માટીના ઘડાઓની (અથવા કોટકાઓની) માળા પહેરાવેલી હોય છે, તે ચક્રની ગતિથી ફરે છે. ફવાનાં પાણી સુધી

પહાંચેલી માળા રહે છે, ત્યારે એક આગુથી તેમાં ગોઠવેલા ઘડા ઉપે મ્હોટ નીચે ઉતરે છે, તે પાણીમાં જઈ ત્યાં ભરાઈને ખીજી આગુથી સુકાટે મ્હોટે ઉપર આવી ખાલી થાય છે, ને તે વળી પાછા ઉપે મુખે નીચે ઉતરી ભરાઈ આવીને ખાલી થાય છે, આવો ક્રમ સતત ચાલુજ હોય છે. નીચે જાય છે, ઉપર આવે છે, ભરાય છે, ફલવાય છે, એવાં એના ક્રમ પ્રમાણે ભર-નિકળ થયાં કરે એમાં શું આશ્ચર્ય છે ! એમજ આ જગત પણ એક ઘટમાળા છે. તેમાં પ્રાણીઓની ચારંવાર એક દેહમાંથી ખીજા દેહમાં અવતરવા મરવારૂપ ભરનિકળ થયાજ કરે છે. સ્ત્રીઓ સગર્ભા થાય છે, પ્રસવે છે, ને વળી ગર્ભિણી થાય છે, તથા પ્રસવે છે, પછી પ્રસુત થયેલું બાળક જીવે કે મરે તે તેના પ્રારબ્ધાધીન છે, પણ ભરનિકળ થયાં કરે છે. એક ઝીણા કીટથી બ્રહ્મદેવ પર્યંત સર્વ પ્રાણી આખું જગત એ નિયમ પ્રમાણે અવતરે છે, ને મરે છે, તો પછી તેમાં (જગતમાં) તો તમે, હું, મારો પુત્ર ઇત્યાદિ સર્વે આવી ગયાં. ફવામાંથી પાણી વડે ભરાઈને ઉપર આવતાં ઘટમાળાના ઘડા તેના ચક્ર ઉપર આવે એટલે અવસ્ય ખાલી થવાનાજ, તે પ્રમાણે આ જગતરૂપ ઘટમાળાના (પ્રાણીરૂપ) ઘડા પણ તેના (કાળરૂપ) ચક્ર ઉપર આવે (આયુષ્ય પુરું થઈ રહે) એટલે ખાલી થાયજ (મરણ પામે) તેમાં જાતીને આશ્ચર્ય શું ? આપણી સર્વની એજ ગતિ છે. પણ એ ઘટમાળાના કેમ ઘડાની માળા સાથે બાંધવાની દોરી કદાચ તૂટી કે છૂટી જાય, તો તે ઘડો માળામાંથી રૂપ લઈને છુટો પડી અગાધ જગમાં નિમગ્ન થાય છે, તેમજ આ જગત ઘટમાળામાંના જે ઘડાની (જે પ્રાણીના) ભવવાસના રૂપ દોરી તૂટી જાય, તે ઘડો (પ્રાણી) પરમાનંદરૂપ મહા અગાધ જગમાં નિમગ્ન થઈને સદાનું સુખ ભોગવે છે, એજ મુક્તિ જીવ છે અને તે ભવ વાસનારૂપ દોરી છૂટી થઈને આપોઆપ તૂટી જવાનો સૌથી સુગમ ઉપાય એજ કે શ્રીહરિના ચરણોના અનન્ય આશ્રય કરવો.

મરણ કેને છે ? મરણ એટલે શું ? આ દેહનો અને આત્માનો દૂધ પાણી જેવો ઘાટોરનેહ-સંબંધ છે, તે મટીને તેઓને વિછોડ થવો, તેનેજ અત્રે મરણ માનવામાં આવે છે. પરંતુ મરણ થવું એટલે સમજો નાશ થવો એમ માનવું એ સંસારી જનની અંધતા છે, આત્મા અજર અમર અવિનાશી છે તેનું મૃત્યુ શું ! પંચતત્ત્વનું અવિનાશીપણું અજાનતા વગર સત્ય ભાગ

કેમ મનાવી શકે? વાસ્તવિક જોતાં આ જગતમાંની કશી વસ્તુનો નાશ થતો નથી. માત્ર રૂપાંતર કે સ્થાનાંતર થાય છે, પણ તે અજ્ઞાન દષ્ટિ વડે જણાતું ન હોવાથી નાશરૂપે ઓળખવામાં આવે છે, પણ તે સત્ય નથી. આપણું દોળેલું અથવા વરસાદથી પૃથ્વીપર પડેલું પાણી સુકાઈ જાય છે, ત્યારે તેનો નાશ થઈ ગયો, એમ કહીએ, તો તે કેટલું ખોટું? તે જેમ મિથ્યા ભાસમાન છે તેમજ મૃત્યુ પણ છે. એ પાણી તો ઘણી જીણી-નરી આંખે ન દેખાય તેવી વરાળરૂપ થઈને સૂર્યના તાપથી આકાશમાં-મેઘમંડળમાં જઈ રહે છે, તે પાણી સમય આવ્યે વૃષ્ટિરૂપે પૃથ્વીપર પડે છે. તેજ પ્રમાણે જગતમાંની પ્રત્યેક વસ્તુનું રૂપાંતરજ થાય છે પણ નાશ થતો નથી. જેમ એ સર્વ વસ્તુ રૂપાંતરને આધીન છે. તેમ મારા મિત્રે પણ આ માંસાદિકના બનેલા મળમય દેહને ત્યજી દર્શતેની રૂઢી કરણી પ્રમાણે કોઈ કિત્તમ તેજસ્વી દેહ ધર્યો હશે, ને તે પવિત્ર સ્વર્ગીય ભૂમિમાં સુખેથી વસી માંડે કડ્યાણુ ધૂમ્મજ્જતો હશે; મારે હું યોગીરાજ, આ સંસારમાં મરવું ને અવતરવું એ માત્ર જીવનાં રૂપાંતરજ છે, જેમ મનુષ્ય મેલાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરીને ખીજ નવાં પહેરે છે, તેમ આત્મા એક જીર્ણ શરીરના ત્યાગ કરીને ખીજું નવું ધારણ કરે છે: એનેજ ક્ષોડા મરણ તથા જન્મ કહે છે. આત્મા તો કદી મરતોજ નથી. તેનો પરમ સુખરૂપ છે, અમેઘ છે સર્વથા તે અવિનાશી છે.

પૂર્વે એક નગરમાં કોઈ મહાત્મા હરિનામ સ્મરણ કરતા કરતા નિઃસ્વરૂપણે વિચરતા હતા. એવામાં એક શેરીમાં થઈ કોઈ મોહોદ્વક્ષામાં તે જઈ ચડ્યા. ત્યાં એક ઘરમાંથી તેમને ઘરરઘર ઘરરઘર એવો કંઈ શબ્દ સંભળાયો. એ શું થાય છે તે જણવાને મારે પોતે કાન ધરી કિમા રહ્યા તો તેમને માલમ પડ્યું કે પાસેના ઘરમાં એક સ્ત્રી એકે ટમે ઘંટી ફેરવી રહી હતી. તેનો એ શબ્દ હતો. તે સ્ત્રી પોતાની ડાબી જમણી બંને આંગુળે ઘડયી ભરેલાં દોડિયા મુકીને ફગતી હતી. જમણા હાથથી ફેરવતાં થાકે ત્યારે ડાબાથી ને ડાબા હાથથી થાકે ત્યારે જમણાથી તેણી સપાટાખંધ ઘંટી ફેરવી જતી હતી, ને જે હાથ છુટો રહે ને વડે તેણી ગમ પડેલાં દોડિયામાંથી ઘડ ઘંટીમાં ઓરી જતી હતી. આવું જોઈ તે સંત મહાત્મા એકદમ ક્રોધાસ થઈ ગયા, ને મોટેથી રૂદન કરવા લાગ્યા. એક વિચિત્ર-વિપરિત ક્રિયા જોઈને તેમને રડવું આવે છે. એ વિપરિત ક્રિયા તે પેલી સ્ત્રી કંઈકે દબો છે, તેજ છે. કોઈકે પ્રકારે જોતાં તો તેમાં આપણને કશું આશ્ચર્યકારક વા

હૃદયદ્રાવક દેખાશે નહીં. પણ તેનું અવલોકન કરવામાં આપણે કિંચિત્ પરમાર્થ યુધ્ધિ વાપરવી જોઈએ. ઘંટીની ક્રિયા તો આ સર્વેમાં કોઈથી અજાણી નથી, પણ એ ઘંટી અજ્ઞાન દ્રષ્ટિવાળા જનોને ઉદ્ઘાટરણુ રૂપ છે જેમ કોઈ મનુષ્યને ઓળખવા માટે તેનું આખેડુળ ચિત્ર આજેખેલું હોય તેમ ખરી નાશકારક વિચિત્ર ઘંટી તો એક ખીજીજ છે. એ ઘણી મોટી છે, તેઓની ક્રિયા મહા ભયંકર છે. આ દૃશ્ય ઘંટીમાં જેટલાં વાનાં જોઈએ તેટલાંજ તે ઘંટીમાં છે, પણ તે બહુ વિચિત્ર પ્રકારનાં છે. પ્રથમ ઘંટીમાં નીચડું અને ઉપડું એવાં એ પત્થરનાં પડ છે, તેને કામે એ મહા ચક્ત્રીમાં દેશ તથા કાળનાં અનેલાં એ પડ છે. (દેશ તે પૃથ્વી, અને કાળ તે સમય કિંવા સમયને દેખાડનારાં સમયનું પ્રમાણ અતારી આપનારાં આકાશમાં ફરતાં સૂર્યાદિક મંડળો) વળી એ નીચલા ઉપર ઉપડું પડ જે આધારે ફરે છે, તે ખીલકા રૂપે ઇશ્વર પોતે રહેલા છે. કાળના વિભાગ જે રાત્રિ અને દિવસ, એ રૂપે તે ઘંટીઓ છે ગાળો છે, તે અને સંધ્યાઓ રૂપ તે ગાળામાં આડી રહેલી માકડી, જે ઇશ્વર રૂપ ખીલકા ઉપર ભરાઈને ફરે છે, તે છે. ઇશ્વરી સત્તા રૂપ જળરો હાથો એ ઘંટીને છે, અને તેને ઝાલીને એકી ટસે ઘંટી ફેરવનારી સ્ત્રી, તે આ જગતનો ક્ષય કરનારી મૃત્યુ દેવતા છે. તે પોતાની અને આજી પડેલાં ભવ રૂપ ભાગ્ય (સંસારરૂપી વાસણો) માં ભરેલ જગતમાંના સર્વ પ્રાણીઓથી અત્તને મૂડીએ મૂડીએ લઈને પેલા ગાળામાં ઓરે છે. કહો ભાઈઓ, એવી રીતે પ્રરતી ઘંટીમાં ઓરાયલા (પ્રાણીઓ રૂપ) અત્તની શી દશા ? કચ્ચર ઘાણુ ! પીસાઈને લોટ ! સમૂળો નાશ ! એ વિના ખીજી શું ! એ પ્રમાણે સંસારરૂપ મહા ચક્ત્રી નિરંતર ફર્યાજ કરે છે. તેને ફેરવનારી મૃત્યુદેવતા ક્ષણભર વિસામો લેતી નથી ક્ષણેક્ષણુ આ જગતમાંના અનેક પ્રાણીઓ તેમાં ઓરાયા જાય છે, ને કચ્ચરઘાણુ થતા જાય છે. અહો ! આ ક્રીયા કેટલી ત્રાસદાયક અને ભયંકર છે ! આ ક્રિયા ઘણી સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિથી પરમાર્થ યુધ્ધિવાળા તથા સર્વ પ્રાણીઓના હિતેચ્છુ એવા મહાત્માઓ પ્રત્યક્ષ જુએ છે, તેથી તેઓના કંઠજાળુ હૃદયોમાં બહુજ દયા ઉપજે છે, ખેદ થાય છે, અને જ્યારે એ વાત તેઓ કોઈને જણાવી શકતા નથી, વા જણાવવા છતાં કોઈ સાંભળતું નથી, ત્યારે તેઓને મોટું દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તેઓ પોતાનું હૃદય ખાલી કરવા માટે રડી પડે છે, કિંવાં મૌન ધારણુ કરીને એકાંત સ્થળ પ્રત્યે જઈ વસે છે.

હે મનુષ્ય પ્રાણીઓ ! આ અમુક્ય ઉપદેશ છે, એ સંસાર ચક્ષીના ગાળામાં આ લોકના સર્વ પ્રાણીઓ સાથે તમે, અને એ મહાત્માદિ સર્વ ઓરાઈ ચુક્યા છીએ એ ચક્ષી થણા સપાટાથી ફરે છે. તેમાં ઓ કચડાયા ! ઓ દળાઈ ગયા ! ઓ નાશ થઈ ગયાં ! એમ થાય છે, તેથી ચેતો ! ચેતો ! ચેતાય તેટલું ચેતો ! અચવાનો ઉપાય કરો ! પ્રમાદ મુકી દો ! ઉતાવળા નિર્ભય સ્થાન શોધો ! નિર્ભય સ્થાન ક્યાં છે, એમ જાણા થાય, તો તેને માટે આ સંત મહાત્મા પુનઃ પુનઃ આપણને આ ધંટીનું જ ઉદાહરણ લેવાનું સુચવે છે. અંદર આવેલા સઘળા કણનો કચરધાણ કરી નાંખનારી ધંટીની એવી નાશકારક ક્રિયામાં પણ એક ખીજો ચમત્કાર જોવામાં આવે છે. જૂઓ જૂઓ પેલી રૂંદા દવે દળી રહી. તેણીએ લોટ સાફ કરવાને ધંટી ગરરી (ધંટીના પડને ઉચું કરવું) કરી છે. જુઓ, ઓ અજાની જીવો. જુઓ ! ઓ માયામાં લપટાયેલાઓ ! ચક્ષુ ખોલી જુઓ ! તેના પેલા ખીલડાની આસપાસ સેંકડો દાણા આપ્યા અગ્નીશુદ્ધ એકડા થઈ રહેલા છે, જેઓને ધંટી એટલી વારથી જોરજોર કરવા છતાં વ્યથા થઈ નથી. તેઓએ ખીલડાનો આશ્રય કરેલો હોવાથી ધંટીનું ચક્ષુ તેઓને કચરી શક્યું નથી. હે મનુષ્યો ! ઓ પામર જીવો ! આ સંસારમાં ચક્ષીના ખીલડા રૂપે કોણ છે ? પરબ્રહ્મ-પરમાત્મા-સચરાચર વ્યાપી અવિનાશી પ્રભુ વિચારી જુવો ! તે મહા ચક્ષીના ગાળામાં ઓરાના પ્રાણીઓ રૂપ કણોમાંથી જેઓ, એ પરબ્રહ્મ રૂપ ખીલડાનો આશ્રય કરે છે તે કચગતા નથી. તેનું અવશ્ય રક્ષણ જ થાય છે.

શ્રીયુત પહીયાર કૃત સ્વર્ગની સીડીમાંથી

મરવાથી ડરવું નહીં ને મરી જાય તેનો અફસોસ કરવો નહીં એ વિષે પ્રભુનો હુકમ.

અફસોસ કરવાથી જીંદગી ખગડી જાય છે.

હાલમાં આપણે સૌ મોતથી ખડુજ ડર્યા કરીએ છીએ, અને જ્યારે કોઈ સગા વહાલાં મરી જાય ત્યારે તેનો ખડુજ અફસોસ કર્યા કરીએ છીએ, તથા થણા વખત સુધી ખડુ મહોટા મહોટા મોગ સંતાપ પાલ્યા કરીએ છીએ તથા થણા દિવ-

એ સુધી અને કેટલીક નાતોમાં તો આખા વરસ સુધી દરરોજ રોચા પીટ્યા કરે છે, આ બધું ધર્મથી, શાસ્ત્રથી, અને પ્રભુના હુકમથી કેટલું બધું વિરુદ્ધ છે એ તમે જાણો છો ? જો એ આખતમાં વધારે ખરી હકીકત બહુ ખુલાસાથી જાણીએ તો આપણને જરૂર એમ લાગી જાય કે આપણે મુએલાંનો અશ્વોસ કરીએ છીએ અને મોતથી ડરીએ છીએ, એ બહુજ મહોરી ભુલ કરીએ છીએ, એટલુંજ નહીં પણ એ ભુલથી આપણી જીંદગી ખગડી જાય છે. આપણી નજર આગળનાં તથા ભવિષ્યનાં સુખો નાશ પામી જાય છે, અને મુએલાંનો શોક કરવાથીજ આપણે સ્વર્ગ ગુમાવી નાંખીએ છીએ. આમ ન થાય માટે એ સંબંધમાં પ્રભુનો શો હુકમ છે, શાસ્ત્રની શી આજ્ઞા છે અને મહાત્માઓની શી દમ્મ છે તે આપણે બહુ ચોખ્ખી રીતે જાણવું જોઈએ.

મતલબ કે જેમ આગકપણામાં અને જુવાનીમાં ઘણો ફેર છે, જેમકે આગકાંતું નિર્દોષપણું ક્યાં અને જુવાનીના વિકારો ક્યાં? તેમજ ઘડપણની નખખાઈ ને શરીરની ક્ષીણતા એ ક્યાં અને જુવાનીનો જોસ તથા જુવાનીનો વિકાસ એ ક્યાં? આવી રીતે જુવાની, ઘડપણ અને આગકપણું એ ત્રણે સ્થિતિ એક એકથી તદ્દન જુદી અને બહુ ફેરફારવાળી હોય છે, છતાં પણ શરીરની એ બધી જુદી જુદી સ્થિતિઓમાં આત્મા એનો એ અને એકનો એકજ છે, તેમજ જુદી જુદી જાતના દેહમાં ગયા છતાં પણ આત્મા એનો એ હોય છે; કારણ કે દેહનો નાશ થાય છે, કાંઈ આત્માનો નાશ થતો નથી, માટે મરણનો અશ્વોસ ન કરવો જોઈએ. આ વાત વધારે ચોખ્ખી સમજાવવા માટે મહાત્મા શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન વધારે ખુલ્લી રીતે કહે છે કે—

वासंसि जीर्णानि यथा विहाय, नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ।

तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्य यानि संयाति नवानि देही ॥ अ० २ श्लोक० २२

માણસો જુનાં હુગડાં તથા દહને ખીજ નવાં હુગડાં પહેરે છે, તેમ જૂનાં શરીરો છોડી દહને આત્મા ખીજ શરીરોમાં જાય છે.

સાંકડા થઈને ફાટી ગએલા જુના ડગલાને બદલે નવો ડગલો મળે તેમાં અશ્વોસ શેનો ?

બધુઓ ! પ્રભુ શું કહે છે એ તમે સમજ્યા ? પ્રભુ કહે છે કે, મરી જવું એ તો માત્ર કપડાં બદલવા જેવું છે,

અને તેમાં પણ વળી એ ખુબી છે કે, જૂનાં કપડાં તથા નવાં કપડાં પહેરવા મળે છે, અને જરા વિચાર તો કરો કે નવો ડગસો પહેરતાં કે નવી સાડી પહેરતાં તમને કોઈ દિવસ અશ્વસોસ થાય છે ? કહો કે નહીંજ, ત્યારે નવાં શરીરો લેવા સારૂ જૂનાં શરીર તથા દેતાં તમે કાં અશ્વસોસ કરો ? યાદ રાખજો કે જ્યારે આપણાં કપડાં બહુ ખરાબ થઈ જાય, પહેરવા લાયક રહે નહીં અથવા જ્યારે આપણું શરીર બહુ થઈ જાય ને કપડાં ટુંકા પડે ત્યારે આપણે જૂનાં કપડાં તથા દઈએ છીએ; અને તેને બદલે આપણાં શરીરને બધું ખેસતાં થાય ને શોભા આપે તેવાં નવાં કપડાં પહેરીએ છીએ; તેમજ જ્યારે આપણો આ દેહ આપણા આત્માના વિકાસને માટે અગવડભર્યો લાગે ત્યારેજ પ્રભુ તે દેહનો નાશ કરે છે, અને તેને બદલે આત્માની ઉન્નતિ થઈ શકે તેવો નવો દેહ આપે છે. એ માટે આપણે ઇચ્છવો ઉપકાર માનવો જોઈએ, તેને બદલે આપણે મોતના ભયથી રોયા કરીએ છીએ. શોકો પાળ્યા કરીએ છીએ, અને જીવને બાળ્યા કરીએ છીએ, એ કેટલું બધું ખરાબ છે ? એ કેટલું બધું પ્રભુનું અપમાન છે ? એ કેટલું બધું ધર્મનું અજ્ઞાન છે ? અને કેટલી બધી અશ્રદ્ધા છે ? અને કેટલી બધી મુર્ખાઈ છે ? જરા વિચાર તો કરો ! જે બાપતને મહાત્માઓ ઉન્નતિ સમજે છે, જે બાપત ને પ્રભુ જીવોની ઉપર કૃપા કરેલી સમજે છે. અને જે બાપતને ધર્મ પોતાનું એક મુખ્ય અંગ ગણે છે. તે બાપતને ખુરી સમજીએ છીએ ને એનો અશ્વસોસ કર્યા કરીએ છીએ, એ કરતાં આપણી વધારે નાલાયકી ખીજી કઈ ! માટે આપણે સાચાં કદી પણ મોતનો અશ્વસોસ ન કરવો જોઈએ. આત્મા અમર છે અને શરીરો નાશવંત છે. માટે દેવ ઇચ્છ્યા કુદરતી રીતે શરીરનો નાશ થાય તેમાં આત્માને કોઈ પણ જાતનું નુકશાન થતું નથી. પણ કલકું શરીરનો નાશ થવાથી આત્માને વધારે અનુકુળ આવે તેવું નવું શરીર મળે છે. તેથી મરણને લીધે આત્માની કલકી વધારે સારી રીતે અને વધારે જલદી ઉન્નતિ થાય છે. માટે મોતના ભયથી ન ડરવું જોઈએ. જતાં પણ આપણે સાં મોતથી બહુજ ડરાં કરીએ છીએ તેવું કારણ એજ છે કે, આત્માનું અમરપણું તથા આત્માનું અસલ સ્વરૂપ આપણે જાણતા નથી તેથી આપણને મરણનો અશ્વસોસ થાય છે. પણ જો આત્માનું અમરપણું અને દેહનું ક્ષણભંગુરપણું ખરોખર રીતે સમજાઈ જાય તો પછી મોતનો ડાઘો અશ્વસોસ થાય નહીં, માટે આત્માનું સ્વરૂપ સમજાવવા પ્રભુ કહે છે કે—

૫૯
ન જાયતે મિયતે વા કદાચિન્નાયં ભૂત્વા ભાવિતા વા ન. ભૂયઃ ।

અજો નિત્યઃ શાશ્વતો યં પુરાણો, નહન્યતે હન્યમાને શરીરે ॥ અ૦ ૨ શ્લો ૨૦

આ આત્મા કદીપણુ જન્મતો નથી, કદીપણુ મરતો નથી અને અગાઉ ન હોતો તે હમણાં થાય છે એમ પણ નથી, પણ એનો જન્મ વિનાનો છે, એ વધતો નથી, એ ઘટતો નથી. એમાં કાઈ ફેરફાર થતો નથી એ સદાકાળ રહેનારો છે. એ અસંવ્રતો છે અને શરીરનો નાશ થયા છતાં પણ એનો નાશ થતો નથી, છતાં પણ જે આપણે આવા કિતમ સિદ્ધાંતોનો લાભ ન લઈએ અને માથે ચોરાળ ઝોડીને આપના આપને રડ્યા કરીએ તો એ કરતાં વધારે મુર્ખાઈ ખીટ કઈ? માટે હવે આપણે આપણાં મનને મજબુત કરવું જોઈએ, અને આપણા ધર્મના આવા મહાન સિદ્ધાંતો પાળવાનું આપણામાં બળ આવે એવી આપણે ધૈર્યની પ્રાર્થના કરવી જોઈએ, તેને બદલે માથે ઝોડીને ઝો, ઝો, ઝો, કરવામાં આવે અને હિંમણુ બેસણુ કરવામાંજ રહી જઈએ છીએ એ કેટલી બધી દિલગીરી છે, એ જરા વિચાર તો કરો? જે એ વિચારીએ તો તરતજ આપણને એમ લાગે કે, કુદરતી રીતે મોત થાય અથવા રજા અમલતાં મોત થાય તે માટે જરાપણુ દિલગીર થવું ન જોઈએ. કે જરાપણુ મોતનો ભય ન રાખવો જોઈએ. કારણ કે એમ કરવું એ પ્રભુનો હુકમ છે, આ બાબત વધારે ચોખ્ખી રીતે સમજાવવા પ્રભુની ઈચ્છા છે, કારણ કે પ્રભુ એમ સમજે છે કે, ઘણા માણસો આત્માનું આવું નિર્વિકારીપણું તે અમરપણું સમજી શકશે નહીં, તેથી તેઓને સમજાવવા માટે વળી એક નવીનજ યુક્તિથી જુદીજ રીતે કહે છે કે:-

જે જન્મયું તે મરવાનુંજ, માટે મોતનો અફસોસ ન કરવો જોઈએ.

अथ चैनं नित्यजातं, नित्यं वा मन्यसे मृतम् ।

तथापि त्वं महाबाहो, नैनं शोचितुमर्हसि ॥

અ૦ ૨ શ્લો. ૨૬.

હું અર્જુન ! કદી તું એમ માનતો હોય કે શરીરના જન્મની સાથે વારંવાર નવો આત્મા જન્મે છે, અને શરીરના

મરણની સાથે એ આત્મા પણ મરણ પામે છે તો પણ એનો શોક કરવો તને વાજબી નથી કારણ કે:-

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।

तस्माद गहिर्हर्षोऽर्थे न त्वं शालिर्महसि ॥

અં ૨ શ્લો ૨૭.

જે જન્મે છે તે જરૂર મરે છે અને જે મરે છે તે જરૂર ફરીથી જન્મે છે માટે જે આત્મા કોઈથી પણ અટકાવી શકાય એવી નથી તેનો અફસોસ કરવો તને યોગ્ય નથી. એટલુંજ નહીં પણ,

अव्यक्तास्त्रानि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ।

अव्यक्त निश्चिन्तान्यत्र तत्र का परिहृता ॥

અં ૨ શ્લ ૨૮

હે અર્જુન ? આ જગતના બધા જીવો તથા બધી વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થયા પહેલાં ક્યાં હતી એવા જ્ઞાનને અમારે જણાવું નથી, તેમજ નાશ પામ્યા પછી ક્યાં જશે એ પણ કોઈ જણાવું નથી, માત્ર જન્મ અને મરણ વચ્ચેની હાલતમાંજ એ દેખાય છે, માટે એવી આત્મામાં તે અફસોસ શેનો ? આ સ્ત્રોકો કહીને પ્રભુ એમ સમજાવે છે કે, જે આત્મા તથા જે શરીર વારંવાર જન્મે અને વારંવાર મરે તેનો અફસોસ શા માટે કરવો જોઈએ ? કારણ કે જન્મવું અને મરવું એ એક મહા નિયમ છે. એ નિયમ કોઈથી ફરી શકતો નથી. એ આત્મામાં માણસ પરાધીન છે. માટે જે આત્મામાં ગમે એટલા ઉપાય કર્યા છતાં કોઈ પણ રીતે પોતાનુંજ ચાલે નહીં તેવી આત્માનો અફસોસ કરવો એ શાલા માણસાનું કામ નથી. બીજું પ્રભુ એમ કહે છે કે, આ જગતના બધા જીવો તથા બધી વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થયા પહેલાં ક્યાં હતી એ અવધિ કે કેવળ જ્ઞાનને અમારે કોઈ જણાવું નથી. માત્ર જન્મ અને મરણ એ એવી વચ્ચેની હાલતમાંજ થોડો વખત એ બધું દેખાય છે, માટે એ આત્મામાં પણ આપણે પરાધીન છીએ તથા બીજકુલ અજ્ઞાન છીએ, અને એમાં આપણું કશુંજ થઈ જાય એવી કોઈ વસ્તુ નથી, માટે જે આત્મામાં આપણે અજ્ઞાન છીએ, પરાધીન છીએ, અને જેમાં આપણું બધું થાય તેમ નથી એવી વસ્તુઓની તે આસક્તિ શા માટે રાખવી જોઈએ અને એવી આત્માનો અફસોસ શા માટે કરવો જોઈએ ?

મહોતનો અશ્વોસ કરવો એ પ્રભુ સાથે લડાઈ કરવા પરાખર છે.

મહોતનો અશ્વોસ ન કરવા માટે એક મહાત્મા કહેતા કેકોઈ જિજ્ઞાસુનો છોકરો મરી ગયો તેથી તે બહુ અશ્વોસ કરવા લાગ્યો. તે માણસ પોતે બહુ સારો અને સમજીતો, પણ તેમજતાં અવ્યાંકિપરના પ્યારને લીધે તેને બહુ લાગી આવતું તેથી તે બહુ અશ્વોસ કરતો, એ જોઈને તેને શાંત પાડવા સાડ ને તેનો અશ્વોસ મટાડવા સાડ તેની દરેલા સ્વમાવવાળી બકિતમાન આછડીએ કહ્યું કે, આપણા કૃષ્ણઆમાં શ્લાણી આછડી છે તે બહુ કચ્છાખોર છે, અને સાવ ખોટે ખોટા કચ્છા કરે છે, આજે તે મારી સાથે પણ લડી ત્યારે તે માણસે પુછ્યું કે તારી સાથે શા માટે લડી? તે સાંભળીને સ્ત્રીએ કહ્યું કે મારી પાસેથી તે આજ એક વસ્તુ કચ્છીની માગીને લઈ ગઈ હતી, તે હું પાછી તેની પાસે લેવા ગઈ ત્યારે તે મારી સાથે કચ્છો કરવા મંડી, એ સાંભળીને તેના વરે કહ્યું કે અરર! એતો ઘણીજ અરાખ આછડી! કચ્છીની વસ્તુ માગી ગય અને પાછી તે આપવા ટાણે કચ્છો કરે? એવું તે કયાંય ન હોય, હાય, હાય! એતો બહુજ અરાખ આયડી, એ આયડી કોણ છે તે મને કહે તો ખરી! ત્યારે તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે, પ્રથમ આપણા ઘરની વાત વિચારો, પછી એ આછડીની વાત, આપણે છોકરા માટે મનમાં બહુ બહુ ઇચ્છા રાખતાં હતાં, ત્યારે કૃપા કરીને પ્રભુએ તે આપ્યો, અને જ્યારે તેની મરજ થઈ ત્યારે તે પાછો લીધો, એમાં તમે આટલો બધો અશ્વોસ શાનો કરો છો? એ પારકી થાપણ હતી, કાંઈ આપણી પોતાની ન હતી. માટે થાપણવાળો પોતાની થાપણ કપાડી લેય, તેમાં અશ્વોસ શેનો? આટલી વાર આપણી પાસે થાપણ તેણે રહેવા દીધી એ માટે તેનો કિપકાર માનવો જોઈએ તેને બદલે આપણે અશ્વોસ કરીએ એ તેની સામે લડાઈ નહીં તો ખીજું શું? અને એવું કામ કાંઈ તમારા જેવાં ડાહ્યા માણસને શોભે? એ સાંભળીને તે બધો માણસ શરમાઈ ગયો, અને આયડીને કહ્યું કે, શાઆસ, તે મને બહુ સારી રીતે સમજાવ્યો છે. હવે હું અશ્વોસ નહીં કરું. એ પછી તેણે અશ્વોસ છોડી દીધો. બાકીએ અને જોઈતો! આપણે પણ આવા દાખલાઓ જોઈને તથા જાણીને આપણા જીવને સ્થિર કરતાં સ્ત્રીઓને જોઈએ, અને જેમ અને તેમ મનને મજબૂત રાખી મરણનો બચ અને સગાં વહાલાંનો મોતનો અશ્વોસ ઓછો કરવો જોઈએ.

જેમ મ્હોતના દુઃખનો વિચાર કરીએ છીએ તેમ મ્હોતના કાયદાનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ.

યાદ રાખજો કે આપણને જેની જેની ઉપર હેત પ્રીત છે, તે અધાં કાંઈ એકજ ઘડીમાં અને એકજ પળમાં સા સાથેને સાથેજ મરવાનાં નથી, પણ જરૂર સોને આગળ પાછળજ મરવાનું છે. પછી કોઈ વહેલું ને કોઈ મોડું, પણ આગળ પાછળજ મરવાના છીએ, માટે જ્યારે આપણા સ્નેહીઓ આપણની અગાડથી મરી જાય છે ત્યારે આપણને કુદરતી રીતે કેટલોક અકસોસ થાય એ સ્વાભાવિક છે, પણ તેમ છતાં આપણે આપણા મનને ખેંચવું જોઈએ, અને ધારણા રાખતાં શીખવું જોઈએ કારણ કે અકસોસ કરવાથી મરનારનું કલ્યાણ થવું નથી, તેમજ આપણા હૃદમાં પણ કાંઈ સાડું થવું નથી, પણ અકસોસ કરવાથી મરનારને તથા અકસોસ કરનારને બંનેને બહુજ નુકશાન થાય છે. માટે આપણે જેમ બંને તેમ અકસોસને દૂર કરવો જોઈએ, અને જેમ આપણા સ્વાર્થ સાદું મોતથી થયેલી અરાખીઓનાજ વિચાર કર્યા કરીએ છીએ અને અકસોસ વધાર્યા કરીએ છીએ, તેમ અકસોસને દૂર કરવા માટે મોતથી થતા કાયદાઓનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ. અને જો એ કાયદાઓનો વિચાર કરીએ તો તુરંતજ આપણને એમ લાગે કે, મોત આપણને બચાવે છે એ વાત સાચી, છતાં પણ ઘણા માણસોને તે ઘણી જાતના દુખમાંથી છોડાવે છે, એટલુંજ નહિ પણ મોત એ ઉન્નતિ છે, માટે તેને શરણ થવું એ ધર્મ છે તેનો અકસોસ કરવો એ પાપ છે. માટે આપણે મોતનો અકસોસ ન કરવો જોઈએ.

કુદરતી મોતની ખુબી.

શાસ્ત્રના હુકમથી, મહાત્માઓના ઉપદેશથી આપણા અંતઃકરણના અવાજથી, આપણી બુદ્ધિથી અને આજીવ આજીવના સંજોગો તથા અનુભવો ઉપરથી આપણે જાણીએ છીએ કે, આપણે મોતનો અકસોસ ન કરવો જોઈએ; છતાં પણ હાલના વખતમાં સૌને થોડો ઘણો મોતનો અકસોસ થઈ જાય છે. તેનું કારણ એજ છે કે, આપણે સૌને એવીજ અસર થઈ ગયેલી છે. અને આપણા મનમાં એમજ હસી ગયેલું છે કે, મોતનું દુઃખ બહુજ મોટામાં મોડું ને બચાવ છે, તેથી આપણે સૌ મોતના દુઃખથી ડર્યા કરીએ છીએ, અને એ દરેક લીધે આપણને મોતનો ભય લાગે છે, તથા મોતનો અકસોસ થાય છે. પણ

કુદરતી મરણમાં દુઃખ છે એવી જાતના વિચારજી લુપ્ત ભરેલા છે, કારણ કે મહાત્માઓ કહે છે કે, જેમ માના યોગામાં રમતું રમતું બચ્ચું નિરાંતે સુઈ જાય તેમાં એને કોઈ જાતનું દુઃખ થતું નથી પણ કલ્પે તેમાં એક જાતના આનંદ થાય છે. તેમજ જે કુદરતી મોત છે તેમાં પણ મરનારને કોઈ જાતનું દુઃખ થતું નથી શ્વાસ ઉપડતો નથી, તાવ આવતો નથી, નાડીઓ તુટતી નથી, શ્વ બેગાકળો થતો નથી, મનમાં કાંઈ વેદના થતી નથી, ચંદ્રાનું રૂપ બદલાતું નથી. અને કોઈ પણ જાતની દુઃખની લાગણી થતી નથી, પણ જાણે મજેની શાંત મીઠી કંથ આવી ગઈ હોય તેવી રીતે કુદરતી રીતે મરણ થાય છે. પણ હાલના વખતમાં આપણે આવી જાતના મરણો જોતા નથી. પણ એને બદલે કલ્પે બહુ દુઃખી થતાં હોય તેવાંજ મરણો આપણે જોઈએ છીએ. જેમકે, મરતી વખત કોઈને સન્નિપાત થાય છે, કોઈને ઝડો પેશાબ થઈ જાય છે, કોઈનું મગ મોં ખની જાય છે, કોઈ તદન અશક્ત થઈ જાય છે, કોઈની નાડીઓ તુટી છે, કોઈનો શ્વ ગમરાય છે, કોઈને કોઈ પણ જાતનું ભાન રહેતું નથી, અને કોઈને ઘડો ઉપડે છે. આવાં આવાં ઘણી જાતનાં દુઃખનાં ચિન્હો મરણ વખતે થતાં આપણે નજરે જોઈએ છીએ, તેથી આપણને એમ લાગી જાય છે કે, મોતમાં દુઃખજ છે, અને એમ સમજીને આપણે મોતથી ડર્યા કરીએ છીએ. પણ યાદ રાખજો કે, આવાં જે મરણો થાય છે તે મરણ કાંઈ કુદરતી નથી, પણ એ મરણ આપણે ખરાય રીતે જાણી ગાળીએ છીએ તેના રૂપે છે. માટે એવા મરણની કાંઈ કુદરતી મરણની સાથે સરખામણી થઈ શકે નહીં.

આપણે કુદરતી મોતનો આનંદ ભોગવી શકતા નથી તેનાં કારણો.

યાદ રાખજો કે, આજના વખતમાં આપણા લોકોમાં જેમ મહા દુઃખ ભોગવતે અને દુઃખમાં રીયાતે રીયાતે મરણ થાય છે તેમ અસહના વખતમાં પવિત્ર ઋષિઓ કાંઈ એવા મ્હોતે મરતા નહોતા, પણ તેઓ તો માના યોગામાં બચ્ચું શાંતીથી ઉઘી જાય તેવી આનંદદાયક રીતે કુદરતી મ્હોતથીજ મરતા હતા; અને તે પણ ઓચિંતા નહીં, પણ પ્રતી હુશીયારીથી, મન કોંકાણે રાખીને, સમજણ પૂર્વક, જાણે પરદેશ જતા હોય તેવી રીતે જોને ભરબલામણ કરીને પછી શાંતિથી પ્રભુનું નામ જપતે

જપતે અને ધ્યાન ધરતે ધરતે મરતા હતા. તેથી તેઓને પોતાનું મ્હોત જૂનાં લૂગડાં તથા નવાં લૂગડાં પહેરવા જેવું લાગતું હતું, પણ એને અદ્વૈ હાલમાં આપણને મ્હોત દુઃખરૂપી થઈ પડ્યું છે, તેનું કારણ એજ છે કે, જેવું શાંતિવાણું, જેવા ઉચ્ચ હેતુઓવાળું, અને જેવું પવિત્રતાવાળું કુદરતી જીવન જીવવું જોઈએ, તેવા જીવનમાં આપણે જીવી શકતા નથી, પણ આપણે તો અનાવડી રીતે જીંદગી ભોગવીએ છીએ. જેમકે, જીંદગીને જરૂર ન હોય તેવી ચાહ, કેરી, તળાક સોપારી તથા દારૂ પિગેરે ચીજો વાપરીએ છીએ. જીંદગીને જરૂર ન હોય તેવાં તેલ, મરચાં, આંખલી, હિંગ વિગેરે મસાલાઓ વિના કારણ માત્ર સ્વાદને ખાતરજ હમેશાં જેમ અને તેમ વધારેમાં વધારે વાપરીએ છીએ, અને જે ચીજોનો માત્ર જરૂર પડે ત્યારેજ-કોઈક વખત-દવા તરીકેજ ઉપયોગ કરવો જોઈએ, તેવી ચીજોને પણ આપણે આપણા રોજના ખોરાક તરીકે વાપરીએ છીએ. જે તાજ હવાનો, સાદા ખોરાકનો, જાત મહેનતનો તથા સ્વતંત્ર જીંદગી ગાળીને પોતાના હાથની મહેનતથી કમાયેલી પવિત્ર રોટલી ખાવી જોઈએ તેને અદ્વૈ આપણા ધંધામાં ઘાલમેલ, આપણા વ્યવહારમાં ગાટાળા, આપણા વિવેકમાં પોલખોલ, આપણું નીતિશાસ્ત્ર અધુરું આપણે હાલમાં પાળીએ છીએ. તે ધર્મ આપણને અનંતતામાં, ઉડવાની પાંખો આપવાને અદ્વૈ આપણા હાથ પગ આંધી રાખે તેવો, અને ભયભીત અદ્વૈસોસ તથા માનસિક વિકારો અને પરાધીનતા કે જે કૃતમ જીવનમાં ખિલકલ હોવાજ ન જોઈએ, તે આપણા જીવનમાં પડેપડમાં ગુંથાઈ ગયેલાં છે, એટલે આપણે કુદરતી મોતનો આતંક ક્યાંથી ભોગવી શકીએ? નજ ભોગવી શકીએ. અને ન ભોગવી શકીએ તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી, કારણ કે ઉપર મુજબના અનાવડી જીવનમાં આપણે જીવીએ છીએ, તેથી દુઃખ ભરેલાં અનાવડી મ્હોતમાં આપણે મરીએ છીએ. માટે જો આપણે આપણું મોત સુધારવું હોય તો કુદરતી મોતે મરવા સાડ પ્રથમ કુદરતી જીવનમાં આપણે જીવતાં શીખવું જોઈએ, અને અનાવડી અધનો, અનાવડી પોશાકો, અનાવડી ખોરાકો તથા અનાવડી રીતમાતોથી અને અહારની અનાવડી વિદ્યાઓથી આપણે ગયવું જોઈએ તથા પવિત્ર સાદી જીંદગી ગાળતાં શીખવું જોઈએ. જો એમ કરી શકીએ તો મોતનો ડર અને મોતનો અરસોસ એની મેજે મેજેજ ઘણાંએ ઓછો થઈ જાય. માટે મોતના ભયમાંથી ગયવા સાડ સાદી અને પવિત્ર જીંદગી ભોગવાય એમ કરો.

આપણે જીવવાની દરકાર રાખીએ છીએ પણ મ્હોત સુધારવાની દરકાર નથી તેથી આપણને મોતનો અફસોસ થાય છે.

આપણને મોતનો ખુબ અફસોસ થાય છે. તેનું એ પણ એક કારણ છે કે આપણે જીવવાની ખુબ પ્રમળ ઇચ્છા રાખી એ છીએ ને તે મ્હોટા બંધનરૂપ થઈ પડે છે; અને તે પણ કાંઈ કિચક હેતુથી નહીં પણ માત્ર નજીવા મોજશોખ ભોગવવા સાડ કરીનેજ આપણે વધારે જીવવાની ઇચ્છા રાખીએ છીએ. કુદરતના નિયમો પાળ્યા વિના કુદરતની સામે થઈને આપણે વધારે જીવવાની ઇચ્છા રાખીએ છીએ. અને આ જીંદગીમાં ઈંદ્રિયોનાં સુખો ભોગવી લેવાનાંજ શંકાં માર્યા કરીએ છીએ પણ જેખરું સુખ છે. જે અનંતકાળ ટકી શકે તેવું સુખ છે. અને જે ક્ષણે ક્ષણે વધતું વધતું જાય તેવું સુખ છે. તે આત્મ સુખ મેળવવાની આપણે દરકાર રાખતા નથી, તેથી મોતની કિંમત આપણે સમજતા નથી. અને આમ હોવાથી જીવવા માટે આપણે જેટલી તજવીજ કરીએ છીએ તેનો એક હજારમો ભાગ પણ આપણે આપણું મ્હોત સુધારવાની તૈયારી કરતા નથી, તેથી આપણને મોતનો વધારે અફસોસ થાય છે. પણ જેમ જીવવાની ઇચ્છા કુદરતી છે, એમ સમજીને વધારે જીવવા સાડ જેમ મહેનત કરીએ છીએ તેમજ મોત એ પણ કુદરતી છે, અને તે કોઈને પણ છોડે એમ નથી, માટે જેમ જીંદગીમાં સુખ મેળવવાની મ્હોટા પાયા ઉપર દોડાદોડી કરીએ છીએ તેમજ આપણું મોત સુધારવા માટે જો થોડીક પણ કાળજી રાખી હોય તો આપણને મ્હો. તનો હાલના જેટલો ભય લાગે નહીં, માટે જો આપણે મોતનો ભય અને મોતનો અફસોસ ઓછો કરવો હોય તો જેમ વધારે જીવવાની તજવીજ કરીએ છીએ તેમજ મોત સુધારવાની પણ કાંઈ તજવીજ કરવી જોઈએ અને જેટલે દરજ્જે એ તજવીજ વધારે રીતે થાય તેટલે દરજ્જે મોતનો ભય અને મોતનો અફસોસ ઓછો થાય છે. માટે યાદ રાખજો કે જગતની આસક્તિમાં અને ઈંદ્રિયોના સુખોમાં ખુબ રચી પચી રહેવાથી મ્હોતનું દુઃખ વધારે થાય છે. અને એ આસક્તિ ઓછી રાખી ભગવદ્ ઇચ્છાને આધીન થઈ અગાઉથીજ મોત સુધારવાની કાળજી રાખવાથી મોતનો ભય અને મોતનો અફસોસ ઘણું દરજ્જે ઓછો કરી શકાય છે. માટે ખતી શકે એટલા એ નિયમો પાળવાની પણ ખાસ જરૂર છે.

જેઓ પોતાની ફરજ બજાવીને મરતા હોય તેઓને મ્હોતનો અફસોસ થતો નથી.

આપણને મોતનો અફસોસ થાય છે તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે આપણા મોતો અશક્ત, નિરાધાર, દુઃખીયારી શંકીશંકોના જેવાં પથારીમાં પડ્યે પડ્યે દુઃખો રડતાં રડતાં અને અરરર ઓય ઓય કરતાં નમાલાપણે મોત થાય છે. તેથી આપણને મોતનો અફસોસ થાય છે, પણ જો ઉપયોગી રીતે આપણાં મોત થાય તો આપણને મોતનો અફસોસ થાય નહીં; કારણ કે ઉપયોગી રીતે અને પરમાર્થને માટે મરવા સાચું આપણી ઇંદગી છે, માટે જે મહાત્માઓ ધર્મને અર્થે મરે છે, જે બહાદુર વીર પુરૂષો પોતાના દેશના કલ્યાણને અર્થે મરે છે, જે સતી સ્ત્રીઓ પતિ પ્રેમને અર્થે બળી મરે છે, જે બલા માણસો પોતાના બંધુઓના સુખને અર્થે પોતાની ઇંદગીનો ભોગ આપે છે, જે ડાહ્યા માણસો પરમાર્થનાં કામો કરવામાં પોતાની ઇંદગી ધસી નાખે છે, જે શોધકો નવીન શોધો કરવા પાછળ રાત દહાડો પોતાના ભેજાને કસ્યા કરે છે, જે દેશ દાઝકો પોતાના દેશની કલ્યાણની યોજનાઓ પાછળ મસ્ત થઈને મંડ્યા રહે છે, અને જે હરિજનો પરમાત્મા સાથે પોતાનો તાર જોડી રાખે છે, અને એમાંજ લયલીન થઈ જાય છે તેઓને મોતનો ભય લાગતો નથી. અને એવી કોઈ પણ રીતે ઉપયોગી ઇંદગી ગાળીને જગતની સેવા કરતે કરતે જે માણસો મરે તેઓને મોતનો ભય લાગતો નથી, પણ તેઓને અંતકાળ વખતે પોતાના અંતરમાંથી એક જાતનો મોટામાં મોટો એ દિલાસો રહે છે કે અમે અમારી ઇંદગીની સાર્થકતા કરીને મરીએ છીએ, અમે અમારી ફરજ બજાવીને મરીએ છીએ, અમે અમારા પ્રમાણમાં જગતમાં કાંઈક કામ કરીને મરીએ છીએ, અને અમે અમારા બંધુઓની તથા અમારા પ્રભુની સેવા કરીને મરીએ છીએ. માટે અમારા મોતમાં પણ અમેને આનંદ છે, આવી રીતે જે માણસોને પોતાના અંતઃકરણમાંથી લાગતું હોય તેને મોતનો અફસોસ થતો નથી, પણ જે માણસોએ પોતાની ઇંદગી જગતને ઉપયોગી થયા વિના પોતાના સ્વાર્થમાંજ ગાળી હોય, અને મલીન વિચારોમાંજ મનને રમાડ્યા કર્યું હોય, અને કોઈ પણ રીતે પોતે પોતાના આત્માનું કે પોતાના બંધુઓનું બહુ ન કર્યું હોય તેવા માણસોને મોત ખાસ દુઃખરૂપ થઈ પડે છે, માટે જો મોતના દુઃખમાંથી છુટવું હોય, મોતના ભયમાંથી છુટવું હોય અને વળી મોતના અફસોસમાંથી છુટવું હોય તો રૂડી રીતે ઇંદગી ગુજારતાં અને કોઈને પણ ઉપયોગી થતાં શીખો, કોઈને પણ ઉપયોગી થતાં શીખો.

પ્રથમ ભાગ સંપૂર્ણ.

દ્વિતીય ભાગ. મૃત્યુ સુધારસ.

બે દિનના મેમાન. (કાફી).

અમે તો આજ તમારા બે દિનના મેમાન, સફળ કરે આ સફળ સમાગમ. સુખનું એજ નિદાન. ટેક.
આવ્યા જેમ જશું એ રીતે, સર્વે એક સમાન; પાછા કોઇ દિને નહી મળીએ, ક્યાં કરશે સન્માન. અમે.
સાચવળે સંબંધ પરસ્પર, ધર્મે રાખી ધ્યાન; સંખી સદ્ગુણ લેળે દેળે, દુર કરી અભિમાન, અમે.
લેશ નથી અમને અંતરમાં, માન અને અપમાન, હોય કરી કડવાશ અમારી; તો પ્રિય કરળે પાન. અમે.
કેશવ હરિએ કરુણા કીધી, ન બમો બૂલી બાન; તત્વે તાન રહે છે તેને, થાય ન જરીએ જાન. અમે. (કેશવકૃતિ)

Traveller, must you go ? (2)

Is the time for your parting come ? Traveller, must you go ?

We have not bound your feet with our entreating arms.

Your doors are open. Your horse stands saddled at the gate.

If we have dared to bar your passage it was but with our songs.

Did we ever try to hold you back it was but with our eyes.

Traveller, we are helpless to keep you. We have only our tears. (R. TAGORE.)

મોહજાળ તોડવા વિષે. (શાર્દૂલ વિકીરિત છંદ)

મેડી માળ મહેલ અથ ગજને મુકી જવું એકલા, સંબંધી જનસ્વાર્થ અર્થા સવળા અતે રહે વેગળા;
વાડી ખેતર અંગલા અગી વળી, છાજે છળ જોખલા, જાગી જો નર મોહજાળ સવળી તૈયાર થા તોડવા;

બાળી ન્યાલ થયો બસે ભુવન તું રાચીશમાં રોખમાં, આયુઃ ચંચળ મેતજે પગ પજે છીજે તને છોડવા;
 પુત્રાદિ પરિવાર સાર સમજી શાને ચડ્યો મોજમાં ? જગી જે નર મોહજગ સધળી તૈયાર થા તોડવા; ૨
 શી તારી અતિમંદ આ શિથિલતા મારી ગઈ છે મતી ? ધાર્યું ધુળ થશે સહુ ખલકમાં શકિત કરોને છતી;
 પારાધી કદી આવીને પકડશે સંતાય ક્યાં સોડમાં, જગી જે નર મોહજગ સધળી તૈયાર થા તોડવા, ૩
 ગાદા બધન પાસમાં રસી પડ્યો ઉપાય શોધી કરો, છુટો છુટી શકાય જે કળ બળે છુટે થકી છુટકો;
 આજ છે હજી હાથ ઉઠ મુરખા ખામી ખરી ખોળવા, જગી જે નર મોહજગ સધળી તૈયાર થા તોડવા. J. L. ૪

વીર વંદન (અમારી ગુણવંતી ગુજરાત-એ રાગ.)

જયવંતા પ્રભુ વીર અમારા, જયવંતા પ્રભુવીર, શાસન નાયક ધીર, અમારા જયવંતા પ્રભુ વીર.
 શાસ્ત્ર સરોવર સરસ આપનું, તત્ત્વ રસે ભરપૂર; તેમાં નાહતાં તરતાં નિત્યે, શુદ્ધ ધ્યાય અમ ઉર. અમારા.
 સાત્ત્વિક ભાવે જોહ પ્રકાશ્યું, વાસ્તવિક તત્ત્વસ્વરૂપ; આસ્તિકતામાં રમીએ તેથી, આનંદ ધ્યાય અનુપ. અમારા.
 આપ પ્રકાશિત જ્ઞાન બગીચે, ખીડ્યાં છે બહુ ફૂલ; સુગંધી વાયુની સરસ લહેરથી, અમે છીએ મશગુલ, અમારા.
 આપ વિશાળ વિચાર ભૂમિએ, ઉછર્યા કદપ અંકુર, રસભર તેનાં ફળ આખીને, રહીશું આપ હળુર. અમારા.
 નામ આપનું નિશદ્ધિ ખ્યાઈ, રમી રહ્યું અમ ઉર; તેની ખાતર પ્રાણ અર્પવા, અમને છે મંગુર, અમારા.
 માર્ગ બતાવા અમ ઉપર જો, કર્યો મહા ઉપકાર, અર્પણ કરીએ સર્વ તથાપિ, થાય ન પ્રત્યુપકાર. અમારા.
 ચરણ આપનું શરણ હમારે, મરણ જન્મ ભય દુર; રત્નચંદ્ર જેમ કોબી ચાતક, તમ દર્શન આતુર અમારા.
 (શતાવધાની પંડિત મુનિશ્રી રત્નચંદ્રજી)

ચતુર્વીસંથા. (ચતુર્વિંશતિસ્તવઃ)

આવું ધાર્મિક વાંચવા સાંભળવાનું શરૂ કરતાં ચતુર્વીસંથો ચાર ક્લોગસનો કાકિસગ કરી પછી વાંચવાનું શરૂ કરવું.

પ્રારંભે પ્રભુ પ્રાર્થના.

શ્રીશ્રમણ શ્રીશ્રી ભગવંત શ્રીશ્રી મહાવીર દેવ, દેવાધિદેવ, પરમતાર, પરમવાર, દયાનિધિ, કરુણાસાગર, બાનુ ભાસ્કર
 શ્રવણ પ્રતિપાલ, કર્મશતરૂના કાળ, મહા માહણ, મહા ગોવાળ, પરમ નિર્વામક, પરમદેવ, પરમ ગારડી, પરમ સનાતન. અના-
 થના નાથ, અશરણના શરણ, અખંધવના ખંધવ, ભાગ્યાના ભેડ, સંત ઉદ્ધારણ, શિવસુખદારણ, રાજરાજેશ્વર પુરૂષ, હંસ પુરૂષ,
 સુપાત્ર પુરૂષ, નિર્મળ પુરૂષ, નિઃકલંકી પુરૂષ, નિર્મોહી પુરૂષ, નિરવિકારી પુરૂષ, ઈચ્છા નિરોધ તપસ્વી, ચોત્રીશ અતિશયે કરી વિરાજમાન,
 પાંત્રીશ, પ્રકારની સત્ય વચન વાણી ગુણે કરી સહિત, એક હજાર અષ્ટ ઉત્તમ લક્ષણના ધરણુદાર, શ્રી શ્રી સિદ્ધાર્થ વંદન,
 ત્રયજગત્વંદન, અધમલ ભંજન, ભવ ભય ભંજન, અરીદ્ધ ગંજન, પાપહુખ નિકંદન, ક્ષમા દયાએ કરી શિતળ શિતળ ચંદન,
 દિનદયાળ, પરમમયાળ, પરમકૃપાલ, પરમપવિત્ર, પરમસંજ્ઞન, પરમમિત્ર, પરમવલ્લેશ્વરી, પરમહિતવંછક, પરમ આધાર, સફરી
 જહાજ સમાન, જગતત્રાતા, જગતમાતા, જગતપ્રાતા, જગતશ્રવન, જગત મોહન, જગત મોહન, જગત પાવન, જગતભાવન,
 જગત દ્વિવર, જગતવીર, જગતધીર, જગતગંભીર, જગત ધૃષ્ટ, જગત મિષ્ટ, જગતશિષ્ટ, જગત દીપક, જગત રક્ષક, જગત
 પ્રકાશક, જગતનાથ, જગત શોચન, જગત મિત્ર, જગત વિભુ, જગત પ્રભુ, જગત મુકુટ, જગત પ્રકટ, જગત નંદન, જગત વંદન,
 ચૌદરાજ શોકને વિષે ચુકામણિ મુકુટ સમાન, ભવ્ય શ્રવના હૃદયના નવસરા હાર, શિયલના પુંજ, જગત શિરોમણિ, ત્રિભુવનતિલક,
 સમવસરણના સાહેબ, સરસ્વતીના તુરંગ, ગણેશના ગુરુ રાજ, છકાયના છત્ર, ગરીબના નવાજણુદાર, મોહના ધરંટ, વાણીના
 પદ્મસરોવર, સાધુના સેહરા, શોકના અગ્રેસર, અશોકના સાધનહાર, ત્રાસિતશરણાગત, મોક્ષના દાનેશ્વરી, ભવ્યશ્રવના શોચન,
 સંતોષના મેડ, સુજ્ઞાના કમળ, સુખના સમુદ્ર, ગુણના હંસ, શબ્દના કેશરી, જમના શ્રુતણુદાર, કાળના ભક્ષણુદાર, મનના
 અંકુશ, મનુજના કલ્પવૃક્ષ, સમદૃષ્ટિના માતપિતા, ચતુર્વિધ સંધના ગોવાળ, ધરતીના ઇંદ્રધ્વજ, આકાશના સ્થંભ, મુકિતના
 વરરાજ, દેવગના દેણુદાર, ચોસહ ઈંદ્રના વંદનિક, પૂજનિક, અર્ચનિક, સ્મરણિક, એવા દીનોદાર, દીનખંધુ, દીનઆધાર, સખ

દેવનકા દેવ, સર્વ મુનિના નાથ, સર્વ યોગીના હાથોર, તરણુતારણુ, દુઃખ નિવારણુ, અધમ ઉધારણુ, ભવદુઃખ મંજન, સમતાના સિંધુ, દયાના સાગર, ગુણના આગર, ચિંતામણિ રત્ન સમાન, પાર્શ્વમણિ સમાન, કામદુધા ધેનુ સમાન, ચિત્રાવેલ સમાન, ચોહનવેલ સમાન, અમૃતરસ કુંભસમાન, સુખના કરણુહાર, દુઃખના હરણુહાર, પાપમળ તિમિરના ટાળણુહાર, ચંદ્રમાનીપરે શિતળ દશાના ધણી, સુર્યનીપરે ઉદ્યોતના કરણુહાર, સમુદ્રનીપરે ગંભીર, મેઝનીપરે અડોલ, વાયુનીપરે અપ્રતિઅધ વિહારી, ગગનનીપરે નિરાલખી, મારવાડી વૃષભ ધોરી સમાન, પંચાનન કેસરી સમાન, એવા લોકોત્તર પુરૂષ, અભયદાતા, ચક્ષુદાતા, માર્ગદાતા, એવા ચરમ જિનેશ્વર જગધણી, જિનશાસન શણુગાર. ભાવ ધરીને વાંદતાં, પામી જે ભવપાર.

તત્વાનંદી, તત્વ વિશ્રામી, અનંત ગુણના ધણી, અલક્ષ ગુણના ધણી, અનંત યજ્ઞના ધણી, અનંત રૂપના ધણી, અનંત તેજના ધણી, અનંત અવ્યાખ્યા અત્મિક સુખના ધરણુહાર, સદ્ગુણ નામને સદ્ગુણ ગોવના કરણુહાર, મહણો મહણો શમ્ભના પ્રકાશણુહાર, અહો ભવ્ય જીવો, જે કોઈ જીવને હણુશે તો હણાવા પડશે, છેદશે તો છેદાવાં પડશે, બેદશે તો બેદાવાં પડશે, કર્મ બાંધશે તો ભોગવવાં પડશે, એવા મહણો મહણો શમ્ભના પ્રકાશના કરણુહાર, સમણે ભગવં મહાવીરે, કપન્ન નાણુ દંસણુ ધરે, અરહાજીણુ કેવળી, અપડીસાવી કેતાં અનાશ્રવી પુરૂષ, તે પ્રભુજીના ગુણ કલ્યામાં ન આવે, મન્યામાં ન આવે, વર્ણુવ્યામાં ન આવે, એવા અકલ સ્વરૂપી, અવિગત સ્વરૂપી. જીનેશ્વર દેવ, તે પ્રભુએ સાડાખાર વરસ અને પંદર દિવસ મહા મહેનત કરી ક્યકરણી કમાણી કરી, મહા તપ તપી, કર્મને ટાળી, કર્મને બાળી, કર્મને પ્રગ્નળી, કર્મને દુર છંડી. કર્મના દેણાં દધ, કર્મથી નીકરજી થઈ, કેવળ શ્રી વરી, આત્મદશા પ્રકટ કરી, જીનેશ્વર દેવ, વિતરાગ દેવ મોક્ષ નગરીએ પધાર્યા. પણ જગતવાસી જંતુ જીવને ઉપકાર નિમિત્તે, શાતા નિમિત્તે, કલ્યાણ કરવા નિમિત્તે ભવ્ય જીવનાં દુઃખ મટાડવા નિમિત્તે ચાર ગતિ ચોવીસ દંડક ચોરાસી લક્ષ જીવા જીનીને વિષે જીવ જે વેદના સહન કરે છે તે મટાડવા માટે પરમેશ્વર દેવે સિદ્ધાંતરૂપ વાણી લાણી ભાવ બેદ દષ્ટાંત વિસ્તારપણે વર્ણુવ્યા છે. તેમાં આર્યધ્યાન શૌર્યધ્યાન ન ધરવા વિષે ઘણું કહ્યું છે. તેમના કથનમાંથી ખિંદુ માત્ર અહીં આલ ભાષામાં કહેવાનું મન છે તે ગુરૂ કૃપાથી કહીશ.

આલોચણા-સાગેલા દોષો માટે પશ્ચાત્તાપ.

શ્રી શ્રમણ ભગવંત તમારી સામે, શ્રી ગુરુની સામે, આત્માની સાક્ષીએ પાપની મારી મારું છું. પાપોથી મુક્ત થવા માટે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપમાં અતિચારાદિ જે કોઈ દોષ લાગ્યા હોય તે મુળ ગુણ, ઉત્તર ગુણની કંઠ વિરાધના થઈ હોય તો તે સર્વ પાપો શ્રી શ્રમણ ભગવંત આપની, ગુરુની તેમજ આત્માની સામે આલોચિ' છું.

ભુમેઽચરિહંતાણું ભુમેસિદ્ધાણું, ભુમે આચરિયાણું, ભુમે ઉવજ્જાયાણું, ભુમેલોએ, સન્નિપાદાણું.

તિક્કશ્વતો, આયાહિણું, પયાહિણું, વંદામિ, નમસામિ, સક્કારેમિ, સન્માણેમિ, કક્ષાણું, મંગ્ગાં, દેવીયં, ચેવીયં પન્નગુવાસામિ.

પછી ધરિયા વહીતો, તે તસ્સઉત્તરીતો પાદ કહેવો. ધરિયાવહીતો કાકિસગ્ગ કરાવવો કે કરવો.

પછી લોગ્ગસતો પાદ કરી તણ નમોત્થુણું કહેવાં.

પછી જ્ઞાનાચારના ૧૪ અતિચાર આલોચવા.

જ્ઞાપદ્ધં	=	સૂત્ર આદ્યાં પાછાં બોલવાથી
વચ્ચામેલ્લિયં	=	ઉપયોગ ગુન્ય ,,
હીણુખ્ખરં	=	હીણ અક્ષરે ,,
અચ્ચખરં	=	અધિક ,, ,,
પયહીણું	=	પદહીણા ,,
વિણુયહીણું	=	વિનય વિના ,,
જ્ઞેગહીણું	=	જ્ઞેગહીણા ,,
લોસહીણું	=	શુદ્ધ ઉચ્ચારવિના ,,

સુહુદીન્નં	=	અવિનીતને સૂત્ર જ્ઞાન દેવાથી
દુદ્ધપડિછિયં	=	પ્રમાદ સહિત ,,
અકાલે કકિસજ્જાયો	=	ચાર અકાળે સ્વાધ્યાય કરવાથી
કાલેનકકિસજ્જાયો	=	કાળે સ્વાધ્યાય ન ,,
અસજ્જાયો સજ્જાયં	=	ખત્રીસ અસજ્જાયમાંની કોઈ
		અસજ્જાયમાં સજ્જાય કરવાથી.
સજ્જાયેન સજ્જાયં	=	સજ્જાયને વખતે સજ્જાયન કરવાથી.

એમ ચૈદ અતિયાર લાગ્યા હોય, જ્ઞાનવંત પુરુષનો વિનય સાચ્યો ન હોય, તેની નિંદા કુચલી દેપ કર્યો હોય, જ્ઞાન મેળવનારને કાંઈ અંતરાય પાડ્યો હોય એમ જે કંઈ જ્ઞાન સંબંધી દોષ લગાડ્યા હોય તે સર્વે અનંત સિદ્ધ કેવલી ભગવંતની સામે તરસ મિચ્છામિદુક્કડં.

પછી દર્શનાચારમાં જે દોષ લાગ્યા હોય તે આલોકિ' છું.

શંકા=જન વચન-શાસ્ત્ર વચનમાં શંકા કરી હોય.

કંખા=ખીજન મતની આકાંક્ષા કરી હોય.

વિતિગચ્છા=ધર્મ કરણીના ફળનો સંદેહ આણ્યો હોય.

ધર્મ નિમિત્તે કોઈ પણ પ્રકારનું મિથ્યાત્વ સેવ્યું હોય, સમકીર્તી જનો ઉપર દેપ આણ્યો હોય, અનંતાનુબંધી કપા-યની ચોકડીમાંના કોઈને લીધે સમ્પક્ત વિરૂધ્ધ આચરણ આચર્યું હોય વગેરે જે કોઈ દોષ, દર્શન-સમકીર્તના વિરૂધ્ધ આચર્યો હોય તો શ્રી કેવળી ભગવંત તમારી સામે વોસરાવું છું તે અવશ્ય મિચ્છામિદુક્કડં.

હવે ચારિત્રાચાર એટલે આર વ્રતમાં કોઈ અતિયાર લાગ્યા હોય તે આલોકિ' છું.

પહેલા વ્રતમાં.

બંધે=કોઈ પણ પ્રાણીને ગાદે બંધણે બાંધ્યા હોય,

વહે=નિષ્કુર પરિણામે ભાર ભાર્યો હોય,

છવિછેએ=અગોષાંગ છેલ્લાં હોય,

અમ્ભારે=અતિ ભાર ભર્યો હોય,

ભત વાણું વિવચ્છેએ=કોઈ પણ જીવને ખોરાક પાણીનો અંતરાય પાડ્યો હોય, .

જાતના વગર કોઈ ચીજને વાપરી હોય કે સારંભ સમારંભ કર્યા હોય તે કોઈને દુઃખ દીધું હોય, તો શ્રી કેવળી ભગવંત તમારી સામે તરસમિચ્છામિદુક્કડં.

પ્રાજ્ઞ વ્રતમાં.

સહસ્તા બખાણે=પ્રાસકો પડે તેમ કે અણુવિચાર્ય
ખોલાયું હોય,
મોસોવએસે=મૃપા ઉપદેશ કર્યો હોય,

રહસા બખાણે=જાનું છતું કર્યું હોય.
સદારમંતભેએ=સ્ત્રી મિત્રોના મંત્ર ખુલાશા કર્યા હોય,
કુડલેહકરણે=ખોટા લેખ લખ્યા હોય,

એમ માણુસ, પશુ, જમીન, શાપણ વગેરે સંબંધમાં જુદું ખોલાયું હોય તો શ્રી દેવળી ભગવંત તમારી સાથે
તસ્મિન્નિદામિ દુઃકડં.

ત્રીજા વ્રતમાં.

તેણાહડે=ચોરાક વસ્તુ લીધી હોય,
તક્કરપઓગે=તસ્કરને મદદ દીધી હોય,
વિરહરજ્જામકમે=રાજ્ય વિરહ કીધું હોય (દાણ ચોરી વગેરે
રાજ્યએ મના કરેલા ગુન્હા કર્યા હોય તે),

કુડતુક કુડમાણે=ખોટા તોલા, ખોટા માપાં રાખ્યાં હોય.
તપડીરવગંવહારે=વસ્તુ કારકેર કરી આપી હોય (સારી
દેખાડી નરસી આપી હોય.)

ચોથા વ્રતમાં.

ધતિરિયપરિગલિયાય ગમણે=પોતાની પરણેલી પણ નાની હોય
તોએ ગમન કીધું હોય.
અપરિગલિયાગમણે=પોતાની સ્ત્રીને પરણ્યો નથી તે અગાઉ
ગમન કરે.

અનંગ કીડા=કોઈ અન્ય અંગે કીડા કરી હોય.
પરવિવાહકરણે=ખીજાઓના વિવાદ મેળવી આપ્યા હોય.
કામભોગેસુ=કામભોગ માટે
તિન્વાભિલાસા=તીવ્ર અભિલાષા રાખી હોય.

પાંચમા વ્રતમાં.

ખેત વસુ = કંઘાડી જમીનનું તથા ઢાંકી જમીનનું,
પમાણાષ્ટકમે=પ્રમાણ અતિક્રમ્યું હોય-મર્યાદા ઓળંગી હોય,
ધણધન પ્રમાણાષ્ટકમે=ધનધાન્યનું પરિમાણ તોડ્યું હોય,
કૃત્રીય પમાણાષ્ટકમે=વર વખરીની મર્યાદા ઓળંગી હોય,

છઠ્ઠા વ્રતમાં.

કંઠદાસી પમાણાષ્ટકમે=કંઠથી દિશાનું પ્રમાણ અતિક્રમ્યું
હોય, મર્યાદા ઓળંગી હોય
અધોદાસી પમાણાષ્ટકમે=નીચી દિશાનું પ્રમાણ તોડ્યું હોય,
નિરિયદિસિ પમાણાષ્ટકમે=પૂર્વ, ને પશ્ચિમાદિ દિશાની મર્યાદા

સાતમા વ્રતમાં.

સચિતાહારે=સચિતનો આહાર કર્યો હોય,
સચિત પડિઅહાહારે=સચિત સાથે અચેત હોય એવા અચે-
તનો આહાર કર્યો હોય,
અપોલિઓસહિમખણ્યાએ=અપરિપકવસ્તુ ખાધી હોય,
દુપોલિ „ =માડી રીતે પકવેલી વસ્તુ ખાધી હોય,
તુચ્છોસહી મકખણ્યાએ=ખાવું થોડું ને નાંખી દેવું વધારે એવી
કે તુચ્છ વસ્તુ ખાધી હોય.
ઘગાલકમે=અમિતો વેપાર કર્યો હોય (જુહારાદિક કામ)
વણુકમે=મોટા મોટા વન જાડો કપાતી વ્યાપાર કર્યો હોય.

હિરણ્યુ = રૂપા
સુવણ્યુ = સોનાની
પમાણાષ્ટકમે= મર્યાદા ઓળંગી હોય,
દુપદ્યકપદપમાણાષ્ટકમે=દુપદ્યોપદનું કરેલું પ્રમાણ તોડ્યું હોય,

ઓળંગી હોય

ખેતવુઢી=ખેતર જમીન વૃદ્ધી=એક દિશા ઘરાડીને
બીજી દિશા વધારી હોય,

સમ્પ અંતરધાએ=સદેહ પડ્યા છતાં આગળ ચાલ્યો હોય,

સાડીકમે=ગાડાં વગેરે વસ્તુ બનાવી વેચી હોય,
ભાડીકમે=ગાડાં ઘરાડીકનાં ભાડાં ખાધાં હોય,
કોડીકમે=પૃથ્વીના પેટ કોડાવવા-કુવા વાવ આદિ
કરાવી વેપાર કર્યો હોય.

દંતવાણીજ્જે=દંતનો વણુજ વેપાર કર્યો હોય.
કેશ વાણીજ્જે=ચમરી ગાય વગેરેના વાળનો વ્યાપાર કર્યો હોય.
રસવાણીજ્જે=મદીરાદાક રસનો વ્યાપાર કરવો તે
લાખવાણીજ્જે=લાખનો વ્યાપાર કરવો તે
વીસવાણીજ્જે=વિપ જરેનો વ્યાપાર કર્યો હોય તે

જનુલીલ્લકમ્મે=ધાણી, ખાંડળી વગેરે યંત્રા પીડ્યા હોય તે,
 નીલ્લંછલ્લકમ્મે=ગોધા વગેરેના અવયવ સમાર્પા હોય તે,
 દવગીદાવલ્લયા=દાવાનળ સળગાવવા-આગવું તે,
 સરદહ તલાગ પરિભ્રાસલ્લયા=સરોવર, દ્રવ, કુંડ, તળાવ

આઠમા વ્રતમાં.

કંદપે=કામ વધે એવી વાત કીધી હોય,
 કુકમ્મે=કુચેદા કીધી હોય,
 મેહરીએ=જેમ તેમ બોલ્યો હોય ગાળ કીધી હોય,
 સંવૃતાલિગરણે=વ્રણાં લથીઆરો એકલાં કરી રાખ્યાં હોય,

નવમા વ્રતમાં.

મણુ દુપણીહાણે=સામાયિક કીધું છે તેમાં મન માડું વર્તાવ્યું હોય,
 વયદુપણીહાણે=વચન માડું વર્તાવ્યું હોય,
 કાયદુપણીહાણે=કાયા માડી વર્તાવી હોય,
 સામાધ્યસ્સાદ્=સામાયિકને (સ્મૃતિ વીધીન દોષ)

દશમા વ્રતમાં.

આણુવાણુપએગે=મંગાવવાનો ઉપયોગ કીધો હોય,
 ખીજ પાએ વસ્તુ મંગાવી હોય,
 પેસવણુપએગે=ચાકરનો ઉપયોગ-ચાકર મોકલીને
 વસ્તુ મંગાવી હોય
 સદાણુવાએ=સાદ કરીને દદ ઉપરાંતથી બોલાવ્યો હોય,

કેવ્યાવ્યાં હોય.

અસપ્રજલ્લ પોસલ્લયા=દેશ તથા ગુલામ આદિને ઉછેરીને
 વેચ્યાં હોય તે

ઉપભોગ પરીભોગઅમરતે=ઉપભોગ પરીભોગમાં
 અતિરક્ત રહે, ભોગવિકાસમાં બહુ
 મચી રહ્યા હોય.

અકરણુયા=અરાગર કીધું છે કે નહિ તેની અગર
 ન રહી હોય,

સામાધ્યસ્સ=સામાયિકને (અનવસ્થા દોષ)

અણુવક્રિયસ્સકરણુયા=પુરૂં થયાં વિના પાળ્યું હોય,

ર્યાણુવાએ=પોતાનું રૂપ દેખાડીને કોમને બોલાવે, નિશાની
 કરે, સંજ્ઞા કરે,
 બાહ્યાયોગલપકમ્મેવે=બહાર કાંકરો નાખે, કાંકરી મારીને
 બોલાવ્યો હોય,

અગીયારમા વ્રતમાં.

અપડિલેહીયં=મરાખર તપાસીને જોયાં ન હોય,
 દુપડિલેહીયં=માદી રીતે જોયાં હોય,
 સિજ્જસંથારાએ=પાટ વગેરે સેજ તથા પથારીને
 અપમજ્જયં=પોંચું ન હોય,
 દુપમજ્જયં=તે પોંચું હોય તો માદી રીતે પોંચું હોય,
 સિજ્જસંથારાએ=સેજ પથારીને
 અપડિલેહીયં=તપાસીને જોઈ ન હોય,

બારમા વ્રતમાં.

સચીત્તનિખેવણ્યા=સચેત વસ્તુની ઉપર અચેત વસ્તુ સુધી હોય,
 સચીત્તપેહણ્યા=સચેત વસ્તુએ કરી અચેત ઢાંકી હોય,
 કાલાહકમે=કોહી ગયેલી કે ખોરી થઈ ગયેલી વસ્તુ આપવી
 કે જમ્યા પછી ચિંતવણ કરવી,
 પરોવયેએ=સાધુ આવે તે વખતે પોતે ન આપતાં
 ખીજને હુકમ કરે.

દુપડિલેહીયં=માદી રીતે જોઈ હોય,
 ઉચ્ચાર પાસવણુભી=દીશા તથા પેશાખ જવાની જગ્યાને
 અપમજ્જયં=પોંચું ન હોય,
 દુપમજ્જયં=માદી રીતે પોંચું હોય,
 ઉચ્ચારપાસવણુભી=દીશા તથા પેશાખે જવાની જગ્યાને
 પાસદસ=પોસો કીધો છે તેમાં
 સમ અણુપાલણ્યા=સમ્યક પ્રકારે અનુપાલના ન કરી હોય

મત્સરીયાએ=દાન દઈને અલંકાર કર્યો હોય અથવા ઇર્ષ્યા
 ખીજની સ્પર્ધાએ દાન દીધું હોય તે સર્વ
 માટે મિચ્છામિ હુકમ.
 (મન પ્રણામ કંઈ હોય તો આ પછી સંથારાની વિધિ
 કોઈ જાની આવક પાસે શુદ્ધ ભાવે કરાવવી.)

“ દરદ લગારેક દેખાંતે, ચેતે ચતુર સુમણુ;
 મુરખ મન સમજે નહિ, પડતાં સુધી પ્રાણુ. ” ક. દ. ડા.

જૈનશાસ્ત્રમાં સંચારો કે સંલેખના કરવાનું જો કંઈ છે તે પણ ગહુજ સમજીને કંઈ છે. મરણ સમીપે એ વાત તો જાણવા જેવી નથી. સંલેખના ધર્મ ગૃહસ્થ અને મુનિ બંનેનો છે. સંલેખનાનો અર્થ સમાધિમરણ કે સન્યાસમરણ પણ થાય છે.

જ્યારે શરીર કોઈ અસાધ્ય રોગથી કે વૃદ્ધાવસ્થાથી અસમર્થ થઈ જાય, દેવ મનુષ્યાદિકૃત કોઈ દુર્નિવાર ઉપસર્ગ આવી પડે, કોઈ મહા દુષ્કાળથી ધાન્યાદિ ભોજ્ય પદાર્થ મળવા મુશ્કેલ થઈ જાય અથવા ધર્મનો વિનાશ કરનાર કોઈ વિશેષ કારણ આવી મળે, ત્યારે પોતાના શરીરને પાકાં પાન સમાન કે તેજ વિનાના દીવા સમાન જાણી, પોતાની મેળેજ સંલેખણા—સન્યાસ ધારણ કરવો. જો મરણમાં કોઈ પ્રકારનો સંદેહ હોય તો મર્યાદાપૂર્વક એવી પ્રતિજ્ઞા કરે કે જો આ ઉપસર્ગમાં માંડ મૃત્યુ થાય તો મારે આહારાદિનો સર્વથા ત્યાગ છે અને કદાચિત જીવતો રહીશ તો આહારાદિક ગ્રહણ કરીશ. એવો સન્યાસ ગ્રહણ કરવાનો ક્રમ છે.

શરીરભાગંજલુ ધર્મ સાધનમ—આ વાક્ય અનુસાર શરીરની રક્ષા કરવી પરમ આવશ્યક છે. કેમકે ધર્મનું સાધન શરીરથીજ થાય છે, એથી રોગાદિમાં યથાશક્તિ ઓસડ કરવું જોઈએ. પરંતુ જ્યારે અસાધ્ય રોગ થઈ જાય ત્યારે આ શરીર સર્વ ત્યાગવું અને ઇચ્છિત ફળ આપનાર ધર્મ વિશેષતાથી પાળવો એ યોગ્ય છે. શરીર શુભ કર્મયોગે મૃત્યુ પછી ફરીથી પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ ધર્મ પાળવાની યોગ્યતા પામવી આતિશય દુર્લભ છે, તો વિધિ મુજબ દેહોત્સર્ગમાં દુઃખી ન થતાં સંયમ પૂર્વક મન, વચન, કાયાનો વ્યાપાર આત્મામાં એકત્રિત કરવો અને “ જન્મ, જરા, મૃત્યુ, શરીર સંબંધી છે; મારે નથી. ” એવું ચિંતવન કરી નિર્મમત્વ થઈ વિધિપૂર્વક આહાર ઘટાડી શરીરને કૃશ કરવું તથા શાસ્ત્રામૃતના પાનથી કપાયોને કૃશ કરવા. પછી ચાર પ્રકારના સંધને સાક્ષી રાખી વ્રતમાં ઉદ્યમવાન થવું.

અંતકાળની આરાધનાથી ચિરકાલની વ્રતનિયમરૂપ કરેલી ધર્મારાધના સજ્જ થઈ જાય છે. કેમકે એથી ક્ષણભરમાં ચિરંકાળના પાપનો નાશ થાય છે. જો અંતકાળે અસંયમપૂર્વક મૃત્યુ થઈ જાય એટલે મોત ગમડી જાય તો પૂર્વ કરેલી ધર્મારાધના નિર્બળ થઈ જાય છે. આંહી કોઈ પ્રશ્ન કરે કે “ જો અંત સમયે સમાધિ કરવાથી ક્ષણ માત્રમાં પૂર્વ પાપોનો નાશ થઈ જાય છે તો પછી જીવાન આદિ અવસ્થાએ ધર્મ કરવાની શી જરૂર છે ? અંત સમયે સન્યાસ ધારણ કરવાથીજ સર્વ મનોરથો

સિદ્ધ થઈ જશે. ” આ પ્રશ્નનું સમાધાન એ રીતે થઈ શકે કે જે પુરુષ પોતાની પૂર્વ અવસ્થામાં ધર્મથી દૂર રહે છે એટલે જોણે વ્રત નિયમાદિ ધર્મારાધના કરી નથી, એ પુરુષ અંતકાળે કદી પણ સન્યાસ ગ્રહણ કરી શકશે નહિ. કેમકે લાંબા વખતના અભ્યાસથી પ્રેરાયેલી બુદ્ધિ ગુણ અને દોષોમાં જાય છે. જે વસ્ત્ર પહેલાં ઉજ્જવલ હોય તેના ઉપર રંગ ચઢાવનાર મનોવાંચ્છિત રંગ ચઢાવી શકે છે. પરંતુ જે વસ્ત્ર પ્રથમ મેલું હોય તે ઉપર પ્રશસ્ત રંગ કદી પણ ચઢી શકે નહિ. કહેવાની મતલબ એ છે કે જે મનુષ્ય ધર્મની આરાધનામાં પહેલી વચ્ચીજ દત્તચિત્ત રહ્યા હોય તેજ સન્યાસ મરણુ ધારણુ કરે છે. કોઈ સ્થળે એવું જોવામાં આવે છે કે જન્મભર ધર્મ કરવામાં ચિત્ત દીધું નથી એવા પણ સન્યાસ મરણુ કરી સ્વર્ગમાં જાય છે. પરંતુ એતો એક કાગડાને બેસવું તે તાડને પડવું એવો ન્યાય છે. માટે નિર્વ્રથ વચ્ચેનામાં શ્રદ્ધા રાખનારા પુરુષોએ એવી શંકાઓને પોતાના ચિત્તમાં સ્થાન આપવું નહિ અને એવો સમય આવી લાગતાં સંધારો કરી સંસ્કેષ્ણના ધર્મ બળવો.

શ્રી કુતરાધ્યયનના ૮ મા અધ્યાયની ૧ લી ગાથામાં કહ્યું છે કે:—

અવુવે અસાસયમિ સંસારંમિ દુઃખ પઠરાણુ, કિં નામ દુઃખંત કમ્મયં જેણાહં દુઃખં ન ગચ્છેજ્જા.

અવુવ (હમેશાં નહિ નભનાર) અને અશાશ્વત (નાશવંત) સંસારમાં પાર વગરનાં દુઃખો છે તો હું એવી કદ કરણી કંઈ કે જેથી હું નશારી ગતિમાં ન જાઉં. આમ ચિંતવણુ કરી સંસારી ઊંચોએ સંસારના કર્મચો ઉઠાસીને બાવથી કરવાં.

શાસ્ત્રમાં મરણુ બે પ્રકારનાં કહ્યાં છે. પંડિતમરણુ અથવા સમાધિમરણુ. અપંડિતમરણુ અથવા અસમાધિમરણુ. મરણુથી અરર ન કરતાં તે વખતે પરમાત્માના પરમ પવિત્ર સ્વરૂપમાં, પરોપકારી બુદ્ધિમાં, જગતના ઊંચોના કલ્યાણની બાવનામાં, ચિત્ત પ્રભુસ્મરણુમાં, પ્રભુભજનમાં, પ્રભુનામોચ્ચારણુમાં જેનું તક્ષીન છે અને જે મરણુ માટે જરા પણ ચિંતા કરતો નથી, લાય-વોય કરતો નથી. નથી, વોયમા કે આપવીઆ કરતો નથી, કે સગાં કુટુંબીઓ સ્નેહીઓમાં સહેજ પણ વળગણુ રાખતો નથી, પરંતુ માત્ર એક સન્નિદાનંદ સિંધ્ય પરમાત્મામાં લીન થઈ જાય છે તેનું એ અવસ્થામાં જે મરણુ થાય છે તે સમાધિમરણુ કહેવાય છે.

સમાધિમરણુ મરનારનાં આત્મા કિંચ ગતિને પામે છે, અને એ આત્મા થોડા ભવમાં આ સંસાર સમુદ્ર તરી જાય છે.

સમાધિ મરણથી કલટી સ્થિતિમાં જે મરણ થાય છે તે અપંકિત મરણ કહેવાય છે. અપંકિત મરણે મરનારની દુર્ગતિ થાય છે. કેમકે મૃત્યુ વખતે તેનો શ્વ હાય વૈયમાં, સ્વજન કુટુંબીઓમાં, ધનમાલમાં જે એમ સંસારમાં વલગણા રાખી રહ્યા હોય છે તેને આ દેહમાંથી જવું ગમતું નથી તેથી તેના દુઃખનો ને કષ્ટાંતનો અંત આવતો નથી. મહા મુશ્કેલીએ તેનો શ્વ આ દેહથી છુટા પડે છે. સમાધિમરણે મરનાર તો સારી રીતે જાણે છે કે અહો ! કોનો પુત્ર ! કોની પુત્રી ! કોનો ધણી ! કોની સ્ત્રી ! કોની મા ! કોનો આપ ! કોનાં ઘર ! કોનાં મંદીર-માળીઆં કે મહેલ !

મૃત્યુ માર્ગે પ્રવર્તસ્ય, વીતરાગ દદાતુ મે; સમાધિ बोध पाशेयं, यावन्मुक्ति पुरी पुरः

મૃત્યુના માર્ગમાં પ્રવર્તનારા મને, વીતરાગ ! સમાધિ બોધથી ભાતું આપો કે જેથી હું મુક્તિપુરીપ્રતિ જઈ પહોંચું. હું અનાદિ કાળથી કુમરણ કરતો આવ્યો છું. મારા આત્માનો નિજગુણ તો જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્ર છે. છતાં એ નિજગુણ કર્મભગથી દબાઈ ગયેલા છે તે હવે હું વીતરાગ ! સમાધિ બોધક રત્નત્રયનું ભાતું મને આપો, કે જેથી હું મોક્ષ-પુરી પહોંચી જઈ, વળી એવા, સમાધિમરણને ઇચ્છતો પુરૂષ શ્રી વીતરાગનું શરણ આ પ્રમાણે ઇચ્છે છે.

अनंतानंत संसार, संततिच्छेद कारणम्; जितराग पदाम्भोज, स्मरणं शरणं मम.

અન્યથા શરણું નાસ્તિ, ત્વમેવ શરણું મમ, તસ્માત્કારણ્ય ભાવેન, રક્ષ રક્ષ જિનેશ્વર.

नहि त्राता नहि त्राता, नहि त्राता जगत्त्रये, वीतरागात्परो देवो, न भूतो न भविष्यति.

जिने भक्ति जिने भक्ति, जिने भक्ति दिते दिते, सदा मेऽस्तु, सदा मेऽस्तु, सदा मेऽस्तु भवे भवे.

વળી તે કોધ, માન, માયા ને લોભને પાતળાં પાડી સૌને ખમાવે છે, જેનો વાંક કર્યો હોય તેની માફી માગે છે. તે પોતાના વાંકમાં આવેલાઓને માફી આપે છે. ગજ સુકુમાર જેવા મહાત્માની સમભાવના લક્ષમાં લે છે. તે શુદ્ધ દિલથી સર્વે શ્વ પ્રત્યે ક્ષમાપના કરે છે. તે ખરા શુભરથી કહે છે કે—

સ્વામેમિ સર્વે જીવા, સર્વે જીવા સ્વમંતુ મે; મિત્તી મે સર્વ મુણસુ. વેર મજ્ઞં ન કેણદ.

સર્વે જીવોને હું ક્ષમા કરું છું, સર્વે જીવો મને ક્ષમા કરો. સર્વે જીવો સાથે મારે મિત્રતા છે, કોઈની સાથે મારે વેર નથી.

ક્ષમાપના કરતાં કહે છે કે—અહો ! ગજસુકુમારજી! વિશુદ્ધ પરિણામથી અસહ્ય વેદના સહન કરનાર વિશુદ્ધાત્મા !

આપની ક્ષમાએ પહોંચવાને હું ક્યારે શક્તિમાન થઈશ? સિદ્ધાત્માઓ! અમારાં અનેક ભવનાં પાપોનો અમને પૂર્ણ પશ્ચાત્તાપ થાય છે, મદાંધ જીવ ક્ષમામય સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપને સમજી શક્યો નહિ! હે સર્વજ્ઞ પ્રભુ! હે અનંત જ્ઞાની! હે પરમાત્મા! આપે યતાવેલા માર્ગેજ જવાની ભવોભવ મારી વૃત્તિ રહેા અને શાંતિ ક્ષમા વગેરે ગુણો મારા હૃદયમાં વાસો વસો! શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રમાં પંડિતમરણ નીચે મુજબ વર્ણવ્યું છે.

જન્મમરણના (વેગવંત) પ્રવાહથી ભરેલા આ ભવરૂપી મહાસાગરને તરવો અત્યંત મુશ્કેલ છે તે તરીને એક (મહાપુરુષ, મહાવીર ભગવાન) સામે પાર ગયેલા છે તે મહાપુરુષવંત પુરુષે આ (નીચે જણાવેલા) પ્રશ્નોના ઉત્તર આપ્યા છે.

એ રીતે માણસનું મરણ થાય છે એમ તેમણે જણાવેલું છે. એક તો અકામ (આકાશ) મરણ અને બીજું સકામ (પંડિત) મરણ. અકામ અસમાધિ અથવા શુદ્ધિ વિરૂધ્ધનું મરણ અજ્ઞાન માણસનું થાય છે અને તેવું મરણ તેનું વારંવાર થાય છે. પરંતુ જ્ઞાની માણસનું (સમાધિ અથવા મરણ મુજબનું) પંડિતમરણ ઉત્તમ રીતે (ઉત્કૃષ્ટતાથી) એકજવાર થાય છે.

શ્રમણ ભગવંત મહાવીરે પહેલી જાતના મરણ (અકામ મરણ) ને માટે વર્ણન કર્યું છે કે તે મરણ કામભોગ (મોજ શોખ) માં રચ્યાપચ્યા રહેનારા અજ્ઞાની અને ધાતકી કામ કરનારને પ્રાપ્ત થાય છે.

કામભોગનો રસીઓ માણસ મોહજાળમાં સપડાઈ જાય છે (તે ધારે છે કે, પરલોક કે સ્વર્ગમાં કદી જોયાં નથી પણ) મેં મારી આંખે આ જાદગીની મોજમજને જોયેલ છે. (આ દુનિયાની) હાથમાં આવેલી મોજમજ આ છે (તેનો ભોગવું) પણ આવતા ભવની (સ્વર્ગ ઇત્યાદિની) તો અચોક્કસ છે. કોણ જાણે છે કે પરલોક (આવતો ભવ) છે કે નથી.

આ મૂર્ખ ગર્વ કરે છે કે જેમ ઘણા માણસો મોજમજ કરે છે તેમ હું પણ કરીશ (એ અધાની ગતિ થશે તે મારી થશે) પરંતુ અંતે તેના કામભોગનો શોખ તેને ક્લેશ (દુઃખ) આપે છે.

(ઉપર મુજબ માની લીધા) પછી તે સ્થાવર અને ત્રસ જીવ તરફ ઘાતકી રીતે વરતે છે. પછી કારણ અતાવીને કે વગર કારણે તે ઘણા જીવની હિંસા કરે છે. તે અજ્ઞાન માણસ હિંસા કરે છે, જીડું ખોલે છે, છેતરે છે, નિંદા કરે છે; ઢોંગ કરે છે, દાડ પીએ છે અને માંસ પણ ખાય છે એમ વિચારીને કે તેમ કરવું એજ ખરી આગત છે.

તે મદમાતો જીવ કાયાને વાણીથી માત્ર કંચન અને કામિની માટે ઘણોજ આતુર હોય છે. તે એવડી રીતે કર્મનો સંચય કરે છે, જેમ શિશુ નાગ (અણુશીક) ધુળ ખાય છે અને શરીર ઉપર પણ ધુળ એકઠી કરે છે.

ત્યાર પછી તે માંદો પડે છે અને રોગથી અત્યંત પીડાય છે ત્યારે તેણે કરેલાં કૃત્યો તેની સામે જણે આવીને ઉભાં રહે છે અને તેથી બીજા ભવ (પરલોકાદિ) ની તેને અત્યંત બીક લાગે છે.

મેં નરક વિષે સાંભળ્યું છે અને તે પાપીને માટે નિર્માણ થયેલું છે ત્યાં જેમણે કુર કામ કર્યા હોય છે તે અજ્ઞાની-ઓને અત્યંત વેદના ભોગવતી પડે છે. પોતાના કર્મો કરી તે જીવ તે કેકાણે ફરીથી જન્મે છે અને ત્યારે પોતાનાં કર્મો માટે ભારે પસ્તાવો કરે છે એમ મેં (ગુરૂ પાસેથી) સાંભળ્યું છે.

એક સારથી જેમ પોતાની ન્યાયમુદ્ધિથી વેગજો જઈ સીધો સરળ રસ્તો છોડી ખરાબ રસ્તે જાય છે તે પછી રથની ધરી ભાંગી જતાં પશ્ચાત્તાપ કરે છે તેમ અજ્ઞાની માણસ ધર્મનું ઉત્તંઘન કરે છે અને દુર્ગુણી થાય છે. પણ જ્યારે મોત આવે છે ત્યારે ધરી ભાંગી ગયાનો જે અશ્વોસ સારથીને થાય છે તેવો મારે પસ્તાવો તે જીવને થાય છે.

પછી તે (છેવટે) મોત આવતાં નરકભયથી અત્યંત ડુજે છે. જે અકામ મરણે મરે છે, (તેની દશા) દાવથી જીતાયેલ જુગારી જેવી છે. આ પ્રમાણે મૂર્ખ માણસના અપહિત મરણ વિષે સમજાવ્યું; હવે મેં જેમ સાંભળ્યું છે તેમ પંડિ-તો (ડાહ્યા પુરો) ના સકામ મરણ વિષે કહીશ. ઈંદ્રિઓને જીતનાર, પોતાની જાત ઉપર અંકુશ રાખનાર (સંયમી) કોઈ પણ જીવને વિદ્વન (હજી) નહિ કરનાર, પુણ્યશાળી જીવ. પંડિત મરણે મરે છે એમ મેં મારા ગુરૂ પાસેથી સાંભળ્યું છે.

દરેક સાધુના સંચિતમાં આવું મરણ હોતું નથી તેમજ દરેક ગૃહસ્થ પણ એવે મરણે મરતો નથી. ગૃહસ્થની નીતિ રીતિ બધાની એક સરખી હોતી નથી તેમ દરેક સાથ પણ સાંગોપાંગ સારો હોતો નથી.

કેટલાક ગૃહસ્થો સાધુઓ કરતાં આત્મનિઘ્રહમાં ચડે છે તેમ કેટલાક સાધુઓ પણ સધળા ગૃહસ્થો કરતાં આત્મનિઘ્રહમાં ઉત્તમ હોય છે. વસ્ત્ર ઓઢે, ચર્મ પહેરે (કે પાથરે,) નગ્ન રહે, જગા રાખે, કંથા રાખે, માથું મુંડાવે એવાં બહારનાં ચિન્હો કદી પણ તે જીવે અનાચાર સેચા હોય તો તેને દુર્ગતિએ જતાં બચાવી શકનાર નથી.

પાપી માણસ પછી ભણે તે સાધુ હોય તો પણ તે નરકથી બચવાનો નથી. પણ એક પવિત્ર માણસ પછી તે સાધુ હોય કે ગૃહસ્થ હોય, તો પણ તે સ્વર્ગ મેળવે છે. એક શ્રદ્ધાળુ માણસ શ્રાવકના આચારના નિયમો પાળે, તે પાશ્વિક પોષા કરવાનું ભૂલી જાય નહિ. એકે દિવસ ત્યાગ કરવાનું ભુણે નહિ. આ પ્રમાણે શિક્ષા અંગીકાર કરીને ગૃહસ્થાવાસમાં પવિત્રતાથી જે કોઈ વર્તે તે આ ઔદારિક (માટીનું બનેલું) શરીર છોડી દઈને દેવલોકમાં દેવતા થાય છે.

એક આત્મનિઘ્રહી સાધુ બેમાંથી એક થશે-કાંતો સધળાં દુખથી મુક્ત થશે અથવા કાંતો મહર્ષિક દેવતા થશે.

તે, જ્યાં મોહ નથી ને જે તદન પ્રકાશથીજ ભરેલ છે, જ્યાં કીર્તિવાન દેવો રહે છે તે ઉત્તમ પ્રદેશ (સ્વર્ગ) તે ક્રમે ક્રમે મેળવશે. તે દેવોને લાંબુ આયુષ્ય હોય છે, ઘણી સત્તા હોય છે, ઘણું તેજ હોય છે, મરણ મુજબ પોતાના શરીરના આકાર (રૂપ) ધારણ કરી શકે છે. જન્મથીજ જુવાન હોય અને ઘણા સૂર્યોના જેવું તેનું રૂપ હોય છે.

તેથી જગ્યાએ તે (આત્મનિઘ્રહી) જાય છે-પછી તેઓ સાધુ હોય કે ગૃહસ્થો હોય ગમે તે હોય પરંતુ આત્મનિઘ્રહી, તપસ્વી અને મનોવિકારથી તદન છુટેલા માણસો મુક્તિ મેળવે છે.

આ પ્રમાણે ગુરૂ પાસેથી સાંભળીને જે પોતાના પંડને અંકુશમાં રાખે છે, ઇંદ્રિયોને વશ રાખે છે, તે સદ્ગુણી, માની માણસ મરતી વખતે ખીતો નથી. કાલ્યા માણસ (મરણના આ બંને પ્રકાર) તોળી જુએ છે. દયા ધર્મની ઉત્તમ બાબતો ક્ષમા વગેરે તે પ્રસન્ન મનથી ગ્રહણ કરે છે, તે પંડિતના મનોવિકાર મટી તે શાંત થાય છે (મરણકાળે તે ખીશે નહિ.)

પછી જ્યારે મરણનો અગમર વખત આવશે ત્યારે આવો શ્રદ્ધાળુ સાધુ પોતાના ગુરૂની હાજરીમાં પોતાના (બીક કે
હર્ષના) સર્વે વિકારો તદ્દન દબાવી દેશે અને શરીરના ભેદ (શરીરના પરમાણુઓ વિખરાવા) નીજ વાટ જોશે.
જ્યારે શરીર છોડી દેવાનો સમય આવે છે ત્યારે તે જ્ઞાની પુરુષ (હર્ષથી) સમાધિમરણ (ત્રણમાંની એક રીત) મરે છે.

જય છે જગત આદ્યુરે ઓ જીવ જોને; જય છે જગત આદ્યુરે.

જોને તું પાટણ જોવાં, સારાં હતાં શહેર કેવાં; આજ તો ઉગડ જોવાંરે, ઓ જીવ જોને.
વળી સિંધપુરવાળો, રૂડો જોને રૂઢમાળો; ક્યાં ગયો તે રૂપાળોરે, ઓ જીવ જોને.
રૂડા રૂડા રાણી જાયા, મેળવી અથાગ માયા; કાળે તેની પડી કાચારે, ઓ જીવ જોને.
છત્રે જેની છાયા થતી, રૂડી જેની હતી રતી; ક્યાં ગયા તે કોડપતિરે, ઓ જીવ જોને.
જરી જે આગરી થતાં, હાજર હડીમ હતા; તેના તો ન લાગ્યા પતારે, ઓ જીવ જોને.
કોઈ તો કહેવાતા કેવા, આબના આધાર જોવા; ઉડી ગયા એવા એવારે ઓ જીવ જોને.
જીવાનીમાં જતાં જોઈ, રાખી નહીં શક્યાં કોઈ; રહ્યાં સર્વે સગાં રોધરે, ઓ જીવ જોને.
હાજર હાજર રહેતાં, ખમા ખમા ખમા કહેતાં; વિશ્વમાંથી ગયા વહેતારે, આ જીવ જોને.
મુઆ જન જેની સાથે, હેતથી પોતાને હાથે; મરણ ન મર્યું માથેરે, ઓ જીવ જોને.
જશ લીધો શત્રુ છત્રી, નવીન ચલાવી નીતિ; વેળા ગઈ તેની વીતીરે, ઓ જીવ જોને.
જગતમાં ખુબ જામ્યા, વેર વાળીને વીરામ્યાં; પણ તે મરણ પામ્યાંરે, ઓ જીવ જોને.
નેક નામદાર નામે, ક્યાં જઈ સ્મશાન ઠામે; દીકાં દલપતરામેરે, ઓ જીવ જોને. (ક. દ. ડા.)

રાગ કાનડો.

હરીનામઃ સુધારસઃ પીલે, મન ચું બેઠું મુખ દીલે.

ધામ ધરા ધન સંપત દારા, રૂપ ખરેખર પીલે; અંધારું તું દ્રઢ અંધનમાં, ચાલ ન આવજો ચીલે

નામ સુધારસની શીતળતા, તનના તાપ હરી લે; શાન્તપણું આપે અંતરમાં, દુખ રહે નહિ ડીલે. ૨
 નૌતમ નાવ નકી તરવાનું, કરમાં એજ કરીલે; ભયકારક ભવંસાગર ભારે, અંતર તરત તરીલે. ૩
 કુંદન રૂપ સમજ તું કાયા, ઓપ ચડે શુભ શીલે; હીરો હરિનું નામ નિરંતર, આજ જરૂર જડીલે. ૪
 કર જપ તપ કે યોગ સમાધી, બેશ જઠને ખીલે; કેશવ કોઈ જે એને તોલે, કહું હું તેજ કરીલે. (કે. હ.) ૫

રાગ ભૈરવી.

દીનનાથ દયાળ નટવર, હાથ મારો મુકશો માં; હાથ મારો મુકશો મા, હાથ મારો મુકશો માં, દીનાનાથ
 આ મહા ભવસાગરે, ભગવાન હું બુલો પડ્યો છું; ચૌદસોકનિવાસ ચપલા કાન્ત આ તક ચુકશો માં.
 ઓથ ઇશ્વર આપનો, સાધન રિપે સમજુ નહિ હું; પ્રાણ પાલક પોત જોઈ, શંખ આખર કુકશો માં.
 માત તાત સગાં સહોદર, જે ગણું તે આપ મારે; હે કૃપામૃતના સરોવર, દાસ સાડ મુકશો માં.
 શરણુ કેશવલાલનું, ચરણ હે હરીરામ તારું; અખીલ નાયક આ સમય, ખોટે મશે પણ ખુટશો મા,

મરણુ સમીપે સુતેલાઓ સમક્ષ મહાત્મા કેશવચન્દ્ર સેનનાં વચનામૃતો.

- (૧) મનુષ્યનો અંતકાળ નહક દેખાતો હોય તેવે વખતે તેસ્થજે કોઈપણ જાતની અનાસ્થા કે કકળાટ થવે જોઈએ નહિ.
- (૨) મરણુ સમયે મનુષ્યની વૃત્તિ અનિશય ગંભીર હોવી જોઈએ. મરણુ પાસે આવ્યું છે, એમ સમજવા સાથેજ મરનારે આ લોકની તમામ વાસનાઓને ત્યાગ કરવો, અને પરલોકની તૈયારીમાં લાગી જવું.
- (૩) જ્યાં સુધી વિચાર કરવાની શક્તિ કાયમ હોય, અને મન શુદ્ધિમાં હોય, ત્યાં સુધીમાં મરણુની આશીર્વાદ આવેલા મનુષ્યે પોતાની માલમતા અને પૈસા ટકાની જે કંઈ વ્યવસ્થા કરાવવી હોય તે કરાવી લેવી. પછી પોતાના આજીવનમાં, સગા સંબંધીઓ, ઇષ્ટમિત્રા, નોકરચાકર, જે સર્વેને પાસે બોલાવીને તેમની રજા લેવી. તેમને હિતની તેમજ જ્ઞાનની વાતો સંભળાવવી અને યધી જાતની વ્યવસ્થા કરી લેવી.

- (૪) સગાંવહાલાં અને ઇષ્ટમિત્રોએ પણ મરનારનો આશીર્વાદ મેળવીને તેને રજા આપવી.
- (૫) આ પ્રમાણે આ લોકની સવળી આગતોની વ્યવસ્થા કર્યા પછી, પરલોકયાત્રાની તૈયારીમાં લાગવું. સંસાર સંબંધી તમામ ઉપાધિમાંથી મનને ખેંચી લઈ તેને પારલૌકિક વિચારો તરફ દોરવું.
- (૬) ધરની અંદરનાં વૃક્ષ, વડીલ, પુખ્ત અને અનુભવી માણસોએ પોતાના આપ્ત સંબંધીના અંત સમયે તેનું સમાધાન કરવું, તેનું ચિત્ત સ્વસ્થ રહે એવી રીતે વર્તવું, અને કોમળ પણ પ્રકારે તેના આત્માની શાન્તિનો ભંગ કરવો નહિ.
- (૭) તેની પાસે વારંવાર પ્રાર્થનાઓ કરવી, ભક્તિનાં પદો ગાવાં, ધાર્મિક ગ્રંથો વાંચવા અને તેનું ચિત્ત પરલોક તરફ દોરવું. તેની સાથે જે કાંઈ વાતચીત કરવી, તે પણ સ્વર્ગલોક, ત્યાંનો વિશુદ્ધ આનંદ, શાશ્વત સુખ અને અખંડ સમાધાન, એ આગતનીજ કરવી.
- (૮) “ આ સ્થુત્ત લોક સાથેનો પોતાનો સર્વ સંબંધ છુટી ગયો છે, પોતે પરલોકના દરવાજામાં ઉભો છે, અને એક ક્ષણમાં તો પોતાને પ્રભુ સમક્ષ ઉભું રહેવું પડશે, ” એવાત મરણપથારીએ પડેલા મનુષ્યના મનમાં ચોખ્ખી રીતે ફસાવવી જોઈએ.
- (૯) આ લોક છોડીને પરલોકમાં વિશ્વજનની પાસે આપણે તેના પ્રેમમય કુટુંબમાં જઈએ છીએ; તે સ્થળે દુઃખ, શોક કે સંતાપનું નામ પણ નથી, ” એ પ્રકારનો દૃઢ વિશ્વાસ થયા વિના મરનારના આત્માને મરણ સમયે શાન્તિ અને સમાધાન કિત્પન્ન થતાં નથી. “ આ લોકની ક્ષણિક વસ્તી છોડીને આપણે આપણા નિરંતરના સ્થાનમાં જઈએ છીએ, ” એવો ભાવ અંતરાત્મામાં અંતકાળ જેવા ગંભીર પ્રસંગે પૂર્ણ રીતે દૃઢ હોવો જોઈએ.
- (૧૦) આવે પ્રસંગે સગાંવહાલાંઓએ અથવા ઇષ્ટમિત્રોએ દુઃખ કરીને કે શોક કરીને તેનું ચિત્ત વ્યથ કરવું નહિ, તેનું મન સંસાર તરફ નીચે નહિ વાળતાં સ્વર્ગ તરફ ઉંચે વાળવું.
- (૧૧) મરણ કાળ નજીક આવ્યા પછી આત્મારૂપી પક્ષીને દેહરૂપી પાંજરામાં પુરી રાખવાનો કાંઈએ પણ પ્રયત્ન કરવો

નહિ. પણ ઉલટું તે આ લોકના બંધનમાંથી મુક્ત થઈને સ્વર્ગ લોકના સ્વતંત્ર સુખો અનુભવવા માટે સત્તર જઈ શકે એવી યોજના કરવી.

- (૧૨) મનુષ્ય મરણ પથારીએ પડ્યો હોય તે સમયે પ્રભુના નામ સ્મરણ જેવું મધુર તેને બીજું કાંઈ લાગતું નથી, માટે એવા પ્રસંગે જે કાંઈ તેની પાસે લાજર હોય તે સર્વેએ પ્રભુના નામનો એક સરખી રીતે મ્હોટેથી ઉચ્ચાર કર્યા કરવો. અંતકાળે પ્રભુના નામનું શ્રવણ કરવાથી મનુષ્યના મનમાં આનંદ થાય છે, અને તેને મરણનો ભય લાગતો નથી.
- (૧૩) આવા આનંદની અવસ્થામાં તેણે એકવાર છાટા-મિત્રોને નિકાળવા, અને શાંત ચિત્તથી આંખો મિંચી વિશ્વમાતાના પ્રેમમય ખોળામાં માથું મુકીને અંતકાળનું નિદ્રાસુખ અનુભવવું. !
- (૧૪) અંતકાળે માણસે પ્રાર્થના કરવી કે “ હે મંગળમય પ્રભુ ! મ્હારો આ સ્થુલ લોકનો પ્રવાસ પૂર્ણ થયો; હવે મને સત્તર પોતાને ઘેર લઈ જા, અને સર્વકાળ ત્હારી સમીપ સ્થાન આપ, મ્હારી સર્વ આશા, અને સર્વ વિશ્વાસ ત્હારા ઉપરજ છે. મ્હારો પિતા, મ્હારી માતા, સર્વ કાંઈ તુંજ છે. મ્હારો બધો આધાર અને ભાર ત્હારા ઉપર નાંખું છું ? મને ગરીબને અંતરાયમાં નાંખીશ નહિ ! મ્હારો સ્વીકાર કર. “ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ ”

શ્રીયુત નંદકુમાર સત્ય કહે છે કે:—

જેમ સોમલ આકરં ઝેર છે, પરંતુ મારેલ સોમલ કેટલાક રોગો મટાડે છે, તે પ્રમાણે મરણ નામ સાંભળવાથી અજ્ઞાનીને ત્રાસ ઉપજે છે, અને જ્ઞાનીને આનંદ થાય છે; એટલાજ માટે ગમે તેટલી મુશીબતે પણ જ્ઞાન મેળવવાની જરૂર છે. કેમકે ‘માતા’ ન નીકળે માટે સમજી લોકો પોતાના બાળકોને શીળી કઢાવે છે; હવે જોકે તે શીળીથી પ્રથમ બાળકને નસ્તર સહન કરવું પડે છે, તાવ આવે છે, પાછા બરાયલા દાણા છોસે છે, અને તેમ ન કરવાથી ‘ માતા ’ નીકળવાનાજ તે વાત કાંઈ ચોક્કસ નથી, તો પણ આટલું દુઃખ આપે છે; તો પછી મૃત્યુ આવવાનું તે વાત તો ચોક્કસજ છે—એટલી બધી ચોક્કસ છે કે કોઈ વાત બહુ:

ચોકસ હોય ત્યારે અંગ્રેજીમાં એમ કહેવાય છે કે “ It is as certain as death ” એટલે “ તે મોતની માફક ચોકસ છે, ” તો પછી સલામતીનો રસ્તો એ છે કે તેની યીક ન લાગે એવી સ્થિતિમાં રહેવું, એટલે જ્ઞાન મેળવવું. મોતથી નહીં ખીનારા મરતી વખતે કેટલીક ઉત્તમ ભાવનાઓ ભાવી ગયા છે, તેની પ્રભાવના વાંચક વર્જને આપવા રજા લઉં છું:—

(૧) આ શરીર મારા રાખવાથી રહે એમ નથી અને મારા પાડવાથી પડે એમ નથી, ત્યારે પછી એના વિયોગથી મારે શું કરવા ચિંતા કરવી ? (૨) આજ દિવસ સુધી હું એમ જાણતો હતો કે, આ શરીર મારું છે; પણ હવે મને ખબર પડી કે આ શરીર કોઇનું થયું નથી અને થશે નહિ જે મારું હોય તો મારા હુકમમાં કાં ન રહે ? આ રોગ કાં આવે ? મરણ કાં આવે ? (૩) જીવતું છે તે મરતું નથી અને મરે છે તે જીવતું નથી; એટલે આત્મા જીવે છે તે કોઇથી મારી શકાય તેમ નથી, અને શરીર મરે છે તે કોઇથી જીવાડાય એમ નથી.

(૪) એક બાળકના કોટના જમણા ખીસ્સામાં મેવો ભરેલો છે, તેમ ડાબા ખીસ્સામાં પણ મેવો ભરેલ છે, તો જેમાં હાથ ધાલે તેમાંથી મીઠું મોટું થાય છે; તેમજ જાનીને જીવતાં લાભ છે અને મરતાં પણ લાભ છે, જીવે તો વ્રત-નિયમ પાળે અને મરે તો સ્વર્ગ ને મોક્ષનાં સુખ અધિકતર અને અધિકતર પામે.

(૫) જેમ એક ઝુંપડીમાં રહેનારને મહેલમાં રહેવા જતાં આનંદ થાય, તેમ મનુષ્ય દેહમાં જ્ઞાન સહિત ધર્મ કરણી કરનારને ઉત્તમ અવતાર આવવાનો તે ચોકસ છે, તો ઝુંપડીમાંથી છુટી મહેલાતમાં જતાં શોક શાનો ?

(૬) જેમ કોઇ વેપારીએ અનેક શ્રમ વેડી મુડી ભેગી કરી, ધરનો વિયોગ સહન કરી બહાર દેશ ગયો, ત્યાં ટાઢ તાપ, ભુખ વગેરે સહન કરી ધણા માલનો સંગ્રહ કર્યો પછી જે વખતે ભાવ વધે તે વખતે વેચી નાખવાનું ચુકે ખરો કે ? અને તે વેચતાં તેને કેટલો આનંદ આવે? અને જે ગાશલ રહે ને ન વેચી શકે તો માલ માટે વેડેલાં હુખો સર્વ નિરર્થકજ કહેવાયને? તેમ તપ જપ વ્રત વગેરે જે કર્યાં, સંસારી બહાલી ચીજોનો ત્યાગ કર્યો, પરિસહ સહન કર્યો, તેનો વટાવ આંધવાનો વખત ધણી રાહ જોયે આવ્યો તે સમયે મન કચવાવાથી બધું ફેકટ જાય કે નહિ ?

(૭) આપણે કોઈ રાજદિકનું કાંઈ કામ કર્યું અને તે કામ પૂર્ણ થયું, પરંતુ તે રાજ હાજર ન હોય તો તેના પેસા ભંડારી પાસેથી પણ મળે નહિ. પછી રાજ ગામમાં ક્યારે પધારે તેની રાહ પૂર્ણ થતેજરીથી જોવાય; તેમ શુભકૃત્યનું રાજ આપનાર મૃત્યુજ છે, મૃત્યુ વગર મોક્ષ હોય નહિ. છતાં એવા ઉપદારી મૃત્યુ માટે ખેદ હોય કે ?

(૮) જેમ એક રાજએ કોઈને પકડીને કેદમાં નાંખ્યો. ત્યાં કોઈ બીજો રાજ આવી ચડ્યો, કે જે કેદમાં નાખનાર રાજનો પણ મિત્ર છે તેમજ કેદીનો પણ મિત્ર છે, તેણે તે મિત્રતાધને લઈને રાજ પ્રત્યે તે કેદીને છોડવાની વિનંતિ કરી, જેથી તેણે તે કેદીને છોડ્યો. કહો હવે તે છુટનાર આવા મિત્રના આગમનથી ખુશી થાય કે નહિ ? તેમ કર્મ શત્રુએ આ જીવને દેહ-રૂપી પીંજરામાં પુરેલો છે અને મૃત્યુ નામે મિત્રની કૃપાથી તેમાંથી છુટાય છે. તો પછી તેના આગમનથી આનંદ કેમ ન થાય ?

(૯) આ રોગ આવ્યો તે પણ વધામણીનું કારણ છે; કેમકે વગર રોગે આ મલીન ઉદારીક અશુચિમય શરીર ઉપરથી મોહ ઉતરવો મુશ્કેલ હતો. (૧૦) રોગનું ખડુ જોર હોય તો એમ વિચારવું કે, જેમ તાપ વધારે હોય તેમ લોહું પણ જલદી ગળે છે, તેમ આ આકરા પરિસહ સમતાભાવે સહન કરવાથી કર્મ વધારે ઝડપથી ખપશે.

મરદ દરદમાં ગરદ પણ, ગરદ ગણે નહિ મર્દ: દરદ ગણે તે મર્દ નહિ, મરદ સહે છે દર્દ.

(૧૧) આ તો નફો બાંધવાની પુરેપુરી મોસમ છે; કેમકે આ કરતાં ઘણાં આકરાં દુઃખ પરવશપણે નરકમાં સહન કર્યા તો પણ જે નિર્જરા ન થઈ તે નિર્જરા (સમભાવપણે સહન કરવાથી) થવાનો અત્યારે ઉત્તમ પ્રસંગ આવ્યો છે.

(૧૨) શાંતિ અને મેલું કપડું દુર કરી સાફ પહેરવાનો અવસર પર્વને દિવસે આવે. કેમ જીવવું તે ઘણા માણસો નવીન નવીન શોધથી, વૈદક શાસ્ત્રના આધારથી શીખે છે; તેમ છતાં જ્યારે મરવું તો પડે છે તો પછી કેમ ‘ મરવું ’ તે શીખવાની વધારે જરૂર નથી ? જે એકવાર ‘ મરતાં આવડે તો પછી કાંઈ કરવાપણું રહેતું નથી

Why do you whisper so faintly in my ears, o Death, my Death ! (2)

Is this how you must woo and win me with the opiate of drowsy murmur and cold kisses, o Death, my Death !

Will there be no proud ceremony for our wedding ?

Will you not tie up with a wreath your tawny coiled locks !

Is there none to carry your banner before you, and will not the night be on fire with your red torch-lights, o Death, my Death !

Come with your couch-shells sounding, come in the sleepless night.

Dress me with a crimson mantle, grasp my hand and take me.

Let your chariot be ready at my door with your horses neighing impatiently.

Raise my veil and look at my face proudly, o Death, my Death. (R. TAGORE.)

શ્રી રત્નકરન્ડ શ્રાવકાચાર ગ્રન્થમાં વર્ણવેલ શ્રી મૃત્યુ મહોત્સવ.

મૃત્યુ માર્ગે પ્રવૃત્તસ્ય, વતેરાગો દદાતુ મે । સમાધિ બોધ પાથેયં, યાવન્મુક્તિ પુરી પુરઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—મૃત્યુના માર્ગમાં પ્રવર્તેલો મને હે વિતરાગદેવ ! સમાધિ-સ્વરૂપનાં સાવધાની અને બોધ રત્નત્રયના લાભરૂપી ભાવું આપો કે, જેથી હું નિર્વિઘ્ન મુક્તિપુરી પ્રતે પહોંચી જાઉં.

કૃત્તિજાલ સત્તાકીર્ણે, જર્જરે દેહપંજરે । મજ્યમાને ન મેતવ્યં, યતસ્વં જ્ઞાનાવિગ્રહઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—હે આત્મન, કૃત્તિઓની સેંકડો જલોથીભરપૂર અને અદ્વિતીય શુદ્ધ થતા એવા દેહરૂપી પીંજરાનો નાશ થવામાં મને ન માન. કારણ કે તારૂં પોતાનું શરીર તો વિજ્ઞાનરૂપ છે.

જ્ઞાનેન્ મયં ભવેન્કસ્માન્, પ્રાપ્તે મૃત્યુ મહોત્સવે । સ્વરૂપશ્ચો પુરંયાતિ, દેહી દેહાંતર સ્થિતિઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ—જીવનરાજ સમ્યક્ જાની ઉપદેશ કરે છે કે હે જાની, મૃત્યુરૂપ મહાઉત્સવ પ્રાપ્ત થવામાં મને કેમ કરે છે !

કારણ કે દેહિ એટલે આત્મા આપણા પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરી અન્ય દેહાદિક ગતિને પામે છે તેમાં બચતો હેતુ શો છે ? ૩

સુદૃઢં પ્રાપ્તયે યસ્માત્, દૃશ્યતે પૂર્વ સત્તમૈઃ । મુજ્યતે સ્વર્ગ ચૌલ્લ્યં, મૃત્યુમિતિત્સ્યજેત્ શનૈઃ ॥

અર્થ—પૂર્વકાળમાં થઈ ગયેલ ગણધરાદિક સત્પુરુષોના દ્રષ્ટાંતથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે તેઓને આ રૂળ દેહનો ત્યાગ કરવાથી પ્રાપ્ત થયું છે તેમ સ્વર્ગાદિક સુખ પણ દેહનો ત્યાગ કરવા બાદ પ્રાપ્ત થાય છે તો પછી સત્પુરુષને મૃત્યુનો બચ શાનો હોય. ૪

આગર્ભાત્ દુઃખ સંતપ્નો, પ્રક્ષિપ્તો દેહપંજરે । નાત્મા વિમુચ્યતેન્યેન, મૃત્યુ મૂમિપાર્તિ વિના ॥ ૫ ॥

અર્થ—આ હમારા કર્મરૂપ શતરૂએ મારા આત્માને દેહરૂપી પીંજરામાં બંધીવાન કર્યો છે; અને તે માટે જ્યારથી ગર્ભમાં ઉત્પત્તિ થઈ તે ક્ષણથીજ અહર્નિશ ક્રુધા ત્યાગ રોગ વિયોગાદિ અનેક દુઃખ વડે કરી તમાચમાન સ્થિતિમાં પડેલ એવો જે હું તેને આવા અનેક બચાનક દુઃખોથી વ્યાપ થયેલાને આવા દુઃખ રૂપ દેહરૂપી બંદીખાનામાંથી મૃત્યુના રાજા સિવાય ખીણી કાણ છોડાવી શકવાને શક્તિમાન છે ? ૫

સર્વદુઃખપ્રદંપિદં, દુરીકૃતગાહ્યદર્શિભેઃ । મૃત્યુમિત્ત્રક્ષ્ણાદ્દન, પ્રાપ્યતે સુખસંપદઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—આત્મદર્શી જે આત્મજ્ઞાની છે તે મૃત્યુનામે મિત્રના પ્રસાદથી સર્વ દુઃખને દેવાવાળો એવો જે આ દેહપીડ છે તેને દુર છોડી સુખરૂપ સંપ્રદાયને-સંપદાને પ્રાપ્ત કરે છે.

મૃત્યુકલ્પદ્રુમેપ્રાસે, યેનાત્માર્થો ન સાધિતઃ । નિમગ્નો જન્મ ંજાલ, સઃપશ્ચાત્ કિં કરીષ્યતિ ॥ ૭ ॥

અર્થ—જો જીવ મૃત્યુનામ કલ્પદ્રુજને પ્રાપ્ત કર્યા છતાં પોતાનું કલ્યાણ સિદ્ધ નહિ કરે તો પછી તે જીવ સંસારરૂપી કુવામાં ડુબ્યો થકો શું વિશેષ કરી શકશે ! ૭

જીર્ણ દેહાદિકં સર્વ નૂતનં જાયતે યતઃ । તપ્ત્યુઃ કિં નમોદાય સતાં સાતોત્થિતિર્યથા ॥ ૮ ॥

અર્થ—મૃત્યુના પ્રતાપથી જીર્ણ થઈ ગયેલ દેહાદિક સર્વ ધુટી નઈ નવીન દેહાદિક પ્રાપ્ત થવાથી સત્પુરુષ મૃત્યુને એક પ્રકારનો સાતનો ઉદય માને છે; ને તેથી જાની પુરુષને મૃત્યુ એ એક હર્ષને અર્થેજ છે. ૮.

૫૨ સુખં દુઃખં સદા વેત્તિ દેહસ્થશ્ચ સ્વયંવ્રજેન્ । મૃત્યુર્મીતિસ્તદાકસ્ય જાયતે પરમાર્થતઃ ॥ ૯ ॥

અર્થ—આ આત્મા દેહમાં સ્થિતિ કરી સુખ તથા દુઃખને સદાકાળ જાણે છે અને પરશ્લોક પ્રતિ પણ પોતેજ ગમન કરે છે તો પરમાર્થથી મૃત્યુનો ભય કોને હોય ? ૯

સંસારાશક્ત ચિત્તાનાં મૃત્યુર્મીતિ ભવેત્નૃણાં । મોહાયતે પુનઃ સોઽપિ જ્ઞાન વૈરાગ્ય તાદૃશાં ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—જે જીવનું ચિત્ત સંસારના પદાર્થોમાં આસક્ત છે અને પોતાના રૂપને જે જાણતો નથી તેને મૃત્યુનું પ્રાપ્ત થવું તે ભયમય છે, પણ જે આત્મા નિજ સ્વરૂપનો જ્ઞાતારહી અન્ય સંસારીક પદાર્થમાં વૈરાગ્યવાન છે તેને મૃત્યુનું પ્રાપ્ત થવું એ એક હર્ષનું નિમિત્ત છે. ૧૦

પુરાધીશો યદાયાતિ સુકૃતસ્ય બુભુક્સયા । તદા રૈવાર્યત કેન પ્રપંચૈર્પંચ ભૌતિકૈઃ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—જે કાળે આ આત્મા પોતાના કરેલ કર્મની ભોગવવાની ઇચ્છા કરી પરશ્લોક ગમન કરે છે કાળે પંચભુત સંબંધી દેહાદિક પ્રપંચવડે એને રોકી શકવા કોણ સમર્થ છે ! ૧૧

મૃત્યુ કાલે સતાં દુઃખ પ્રભવેત્ વ્યાધિ સંભવે । દેહમોહ વિનાશાય મન્યેશિવ સુસ્વાય ચ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—મૃત્યુ સમયે પૂર્વકર્મના કલ્મશો રોગાદિક વ્યાધિઓથી કૃત્યન્ન થયેલ દુઃખો સતપુરુષોને દેહને વિષે મોહબુદ્ધિનો નાશ કરવાને અર્થે અને નિર્વાણપદની પ્રાપ્તિ અર્થે હોય છે. ૧૨

જ્ઞાત્વા મૃતતુલ્યાયમૃત્યુસ્તાપ કરોપિસન્ । આમકુંભસ્યલોકેસ્મિન્ ભવેત્યાકવિધિર્યથા ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—જો કો જ્ઞાનહિણ અજ્ઞાન મનુષ્યને તો આ જગતમાં મૃત્યુ તાપરૂપ દુઃખમય અનેક પ્રકારના આતાપ કરાવવાળું છે પરંતુ સમ્યક જ્ઞાની પુરૂષને તો એ મૃત્યુ અમૃતતુલ્ય નિર્વાણ પદને પ્રાપ્ત કરાવવાને અર્થે છે. જેમ એક કાચો માટીનો થડો અગ્નિમાં પકાવ્યા બાદ અત્રતરૂપ જલ ધારણ કરી શકે છે પણ જો તેને એકવાર પણ અગ્નિમાં પકાવેલ ન હોય તો જલ ધારણ કરવા અસમર્થ છે, એટલે કે જો એકવાર પણ તે માટીનો કાચો થડો અગ્નિવડે પકાવેલ હોય તો પછી કાંઈપણ કાળ જ-

હતો સંસર્ગ રાખવા શક્તિમાન થાય છે તેમ મૃત્યુના અવસરે આ તાપ સમભાવે કરી એકવાર જો સહન કર્યા જાય તો શ્રવ અવશ્ય નિર્વાણ પદની પાત્રતા મેળવી શકે. ૧૩

યત્ફલં પ્રાપ્યતે સાદ્ધિઃ વ્રતાયસવિઙ્ગનાત । નત્ફલં સુખ સાધ્યં સ્યાન્ મૃત્યુકાલે સમાધિના ॥૧૪॥

અર્થ—મોટા મોટા ખેદવડે કરીને વ્રત કિયાર્જન કરી જે જગ સત્યુચ્ચાં પ્રાપ્ત કરે છે તેજ કળ મૃત્યુના અવસરે થોડો પણ કાળ શુભ ધ્યાન સહવર્તમાન સમાધિ મરણ કરે તો નુબવડે સાધી શકાય છે ૧૪

અનાર્ત શાંતિમાન મર્ત્યો નનિયેક નાપિ નારકઃ ધર્માધ્યાન સદામુક્તો મૃત્યોનીત્યં મહેશ્વરઃ ॥૧૫॥

અર્થ—જે શ્રવનું મરણ સમયે આર્ત એટલે દુઃખરૂપ પ્રશ્નન ન હોય અને શાંતિમાન એટલે રાગદેવથી રહીત સમભાવરૂપ ચિત્ત હોય તે શ્રવ તિયચ વા નાન્દી પર્યાયમાં દેહ ધારણ ન કરે. અને જો શ્રવ ધર્મ ધ્યાન સહવર્તમાન અનશન વ્રત ધારણ કરી મરણ કરે તો તે સ્વર્ગલોકમાં જઈ અને મહર્ષિ થાય પણ અન્ય કનિષ્ઠ પર્યાય ધારણ ન કરે એવા નિયમ છે. ૧૫

તપસ્યચ તપશ્ચાપિ પાલિનસ્યવ્રત સ્યચ । પટિતસ્ય શ્રુતસ્યાપિ ફલં મૃત્યુ સમાધિના ॥૧૬॥

અર્થ—તપના સંતાપ ભોગવવાનું, વ્રતનું પાલન કરવાનું, તથા શ્રુતનું પાલન કરવાનું કળ તો સમાધિ એટલે પોતાના આત્માની સાવધાની પૂર્વક દેહના ત્યાગ કરવા ને છે. ૧૬

અતિપરિચિંતેસ્વજ્ઞાનવે ભવેત્પ્રીતિર્ગિનિહિજન । દઃ ॥ ચિરતરશરીરનાશે નવતરલામે ચ કિં મીરુઃ ॥૧૭॥

અર્થ—લોકમાં એવી એક સાધારણ કહેવત હોય છે કે જે વસ્તુના અતિશય પરિચય હોય અને સેવન કર્યે જાતા હોય એ તે વસ્તુમાં કાલે કરી અવન અનાદરતા થઈ જાય જાય છે, અને નવીન વસ્તુના સંગમમાં પ્રીતિ ઉપજે છે, આ વાત પ્રસિદ્ધ છે. માટે હે શ્રવ તું આ શરીરને લાંબો કળ થયાં સેવન કર્યા જાય છે તો હવે તેનો નાશ થતાં અને નવીન શરીરના લાભ થવામાં ભય કેમ કરે છે. તેમાં ભય કરવા ઉચિત નથી. ૧૭

સ્વર્ગ દૈત્ય પવિત્ર નિર્મલ કુલે સસ્મર્યમાનાજનૈઃ । દત્વા ભક્તિ વિવાયિનાં बहुविधं वाञ्छानुरूपं धनं ॥ ૧ ॥

મુક્તાં ભોગ મહર્નિશં પરકૃતં સ્થિત્વાક્ષણં મંડલે । પાત્રાવેશ વિસર્જના મિત્રમૃતિં સંતો લભંતે સ્વતઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—આવી રીતે જે મનુષ્ય ભયરહિત અને સમાધિ મરણમાં ઉત્સાહ પૂર્વક ચાર આરાધનાને આરાધી મરણ કરે છે તે સ્વર્ગ લોક સિવાય અન્ય ગતિમાં જન્મ ધરતું નથી. સ્વર્ગમાં પણ તે મહર્થિક દેવ થાય છે એવો નિશ્ચય નિયમ છે. વળી સ્વર્ગમાં આંધેલ આયુષ્ય પર્યંત મહા સુખોત્તે ભોગવી પાછો મનુષ્યલોક વિષે પુન્યરૂપ નિમલ કુલમાં અનંક લોકોનાં ચિતવનરૂપ જન્મ ધારણ કરી આપના પોતાના સેવકજન તથા કુટુંબ પરિવાર મિત્રાદિ જનને નાના પ્રકારનાં વાંચના પૂર્વક ધનભોગાદિરૂપ ફલ દઈ અને પુન્યે કરી ઉત્પન્ન થયેલ ભોગોને ભોગવી આયુષ્ય પ્રમાણ થોડો સમય પૃથ્વીમાં સંયમાદિ સહીત વીતરાગરૂપ થઈ જાય કરી જેમ નૃત્યશાળામાં નૃત્ય કરવાવાળો પુરૂષ લોકમાં આનંદ ઉપજાવી જતો રહે છે તેમ તે સત્પુરૂષ સમસ્ત લોકમાં આનંદ ઉપજાવી સ્વયમેવ દેહનો ત્યાગ કરી નિર્વાણ પદ પ્રાપ્ત કરે છે.

ક્ષમાપના.

“ હે ભગવાન ! હું ખુબ જૂની ગયો, મેં તમારા અમુક વચનોને લક્ષમાં લીધાં નહિ. મેં તમારા કહેલાં અનુપમ તત્ત્વનો વિચાર કર્યો નહિ. તમારા પ્રણીત કરેલાં કૃતમ શીક્ષને સેવ્યું નહીં. તમારા કહેલાં દયા, શાંતિ, ક્ષમા અને પવિત્રતા મેં ઓળખ્યાં નહીં. હે ભગવાન ! હું ભુલ્યો, આશર્યો-રક્ત્યો-અને અનંત સંસારની વિરમ્મનામાં પડ્યો છું. હું પાપી છું. હું ખુબ મદોન્મત અને કર્મ રજથી કરીને મલિન છું. હે પરમાત્મા ! તમારાં કહેલાં તત્ત્વો વિના મારો મોક્ષ નથી. હું નિરંતર પ્રપંચમાં પડ્યો છું, અજ્ઞાનથી અંધ થયો છું, મારામાં વિવેકશક્તિ નથી; અને હું મુઠ્ઠા છું, હું નિરાશ્રિત છું, અનાથ છું. નિરાગી પરમાત્મા ! હવે હું તમારું તમારા ધર્મનું અને તમારા મુનિનું શરણ ગ્રહું છું. મારા અપરાધ ક્ષય થઈ, હું તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઈ એ મારી અભિલાષા છે. આગળ કરેલા પાપોનો હું હવે પશ્ચાત્તાપ કરું છું. જેમ જેમ હું સૂક્ષ્મ વિચારથી ઉડો કિતરું છું, તેમ તેમ તમારા તત્ત્વના ચમત્કારો મારા સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરે છે. તમે નિરાગી, નિરવિકારી, સતચિદાનંદ સ્વરૂપ, સહજાનંદી, અનંતજાની, અનંતદર્શી, અને ત્રેલોક પ્રકાશક છો. હું માત્ર મારા હિતને અર્થ તમારી સાક્ષીએ ક્ષમા ચાહું છું.

એક પળ પણ તમારાં કહેલાં તત્ત્વની શંકા ન થાય, તમારા કહેલા રસ્તામાં અહોરાત્ર હું રહું, એજ મારી આકાંક્ષા અને વૃત્તિ થાઓ ! હે સર્વજ્ઞ ભગવાન ! તમને હું વિશેષ શું કહું ! તમારાથી કંઈ અજ્ઞાનનું નથી. માત્ર પશ્ચાત્તાપથી હું કર્મજન્ય પાપની ક્ષમા ઇચ્છું છું. ૐ શાંતિ : ! શાંતિ : ! શાંતિ : !

પ્રાર્થના પંચક. સર્વેયા ખત્રીશા.

સાંજ સવાર જ્યક્ષંત અપોર જિનેંદ્ર જિનેંદ્ર જિનેંદ્ર ઉચાડે,
ઉજ્જવળ બોધક શાસ્ત્ર નિહાળી ભડે ઉર ને મુજ અંતર દાડે;
પાપ વિકારથી રહું ડરતો, વીર ઉજ્જવળ રૂપ અખંડ વિચાડે,
નિર્ભળ નામ પવિત્ર પ્રભુ ! મુજ, અંતર માંહી સદાય સંભાડે
શું હમણું મુજને હૃદયે પ્રભુ ! ઉજ્જવળ ભક્તિ તમારી સુદાયે !

હો પ્રભુ ! દીનદયાળ વસો ઉર આપજ ઉજ્જવળ ગુણ સદાયે;
વાણી વિચારણ કાર્ય અધાં મુજથી શુભ ઉજ્જવળ રોજ કરાયે,
એવી મતિ મુજને પ્રભુ ! હો, વરતું ત્યમ શ્રી પ્રભુ આપ પસાયે.

૨

તિમિરતો મનનું ટળતું થતું ઉજ્જવળ જ્ઞાન પ્રભાત પ્રકાશે,
તે પ્રભાત થકી વધજે મુજવક્ષંત અપોર સમાન ઉગશે;
તે ટકજે નીતિ ઉજ્જવળ જ્ઞાન હૃદયે સુશ્રદ્ધા વિશ્વાસ હુલાસે,
આપ પ્રતાપ અમાપ પ્રભુ ! ઉપરોક્ત અધાય સુકોડ પુરાશે.

૩

નવલાં નવ જીવન હો પ્રભુજી ! પ્રિય ભક્તિ અને સમતા શુભ ભારી,
નવલાં નવજીવન પામી વધો શુભ ધ્યાન વિચાર ક્રિયા સુખકારી;
નવલી નયનાઈ હરી દઢ હો નવજીવન આત્મવિકાસ વધારી,
વીર ! સ્વીકાર કરો મુજ વંદન પામર ભક્ત લિયોજી ઉગારી.

૪

વાણી થકી વધવું વધુ શું ! પ્રભુ ! કેવળ જ્ઞાન થકી સહુ જોષો;
 છું અતિ પામર પ્રિય પ્રભુવર ! માફ કરો માહરા સહુ દોષો.
 નિર્મળ નામ તમારું જાણી ધરું ધર્મ કરું શુભ તો ભય છે શો ?
 આ અરપું પદ આપ પદે દર્શ ઉજ્જવળતા મળ કર્મજ શોષો.

શ્રી મહાવીર સ્તુતિ રાગ ભોપાળી કલ્યાણ.

વર્વમાનછ, અનેદ્ર સત્યદેવ, પ્રભુ પ્રસન્ન ચિત્તથી, કરું સદાય સેવ.
 કર્મ નિકંદન ત્રિશક્તા નંદન, ભવ ભંજન ભગવાન,
 જ્ઞાન તાન તુજ જ્ઞાન ધ્યાનમાં, દે મતિ રહું ચુલ્લતાન.
 આત્મ સ્વરૂપ ઓળખતો થાઉં, જપતા પ્રિય તુજ જપ;
 જીવ જીવન નય નિરૂપણુનેતા, ધર્મ રાજ્યના આપ.
 શાસ્ત્ર સિંધાંત પ્રશાંત પ્રકાશક, પાલક તું પરમેશ
 હું આગક, તું તારક, હૃદયું તુજ શરાણું હમેશ.
 જય વિશ્વેશ્વર હે પરમેશ્વર, જય જય જગત્રય ભૂપ;
 અધમ ઉધારણુ શિવ સુખ કારણુ, જય સચ્ચિદાનંદ રૂપ.
 દયા ધર્મનો મર્મ પ્રસારક, દેવ દયાલ જિનેશ,
 શિવરમણી વરદાયક નાયક, સૌમ્ય સરળ પરમેશ.
 જિન ધર્મે રહી તરવું મરવું, કરવું શુભ ગણી એમ;
 સંસ્કારમાં શુન્ય છતાં શુક, જપતો તુજ જપ ક્ષેમ.

૫

ટેક.

વર્ધ.

વર્ધ

વર્ધ

વર્ધ

વર્ધ

વર્ધ.

વીર વંદન. (તોટક)

બળ દેા મુજને મહાવીર પ્રભુ, દુખને ન ગણું ખમી ખાડે વિભુ;
તુજ ધ્યાન વડે મન શુદ્ધ કરું, કરી તર્ક વિતર્ક કદી ન ચળું.

૧

તણુ શાન ધરી જનમ્યા શ્રીહરિ, પ્રિય માત પિતાની સુસેવ કરી;
નિજ માતપિતા ખુબ સુખી કરી, પછીથી જગજગ કરીજ પરી.

૨

અતિ કિન્નરવળ તાપ તપ્યા સધળા, અતિ કિન્નરવળ સંયમમાં સમળા,
લઘ કેવળ કર્મ શિથિલ કર્યાં, છવ સર્વ તણા કંઈ તાપ હર્યાં.

૩

સુમહોજ્જવલનાથ ! કૃપા કરજે, યત કિંચિત સેવકને બળ દેા:

સુવ્રદ્ધા સુચરિત સુજ્ઞાન દિયો, વીરવંદન મારું સ્વીકારી લીયો.

શુક.

શ્રી ઋષભ જિનસ્તવન. (નિંદ્રી વેરણ હુધ રહી. એ દેશી.)

ઋષભ જિણુંદસુ પ્રીતડી, કિમ કીજે હો ચતુર વિચાર; પ્રભુજી જઈ અગાગા વસ્યા, તિહાં કિણે નવિ હો કોઈ વચન કિચાર. ૧
કાગળ પણુ પહોંચે નહીં, નવિ પહોંચેહો તિહાં કો પ્રધાન; જે પહોંચે તે તુમ સમો, નવિ બાંખે હો કોઈનું અવધાન. ઋ. ૨
પ્રીતિ કરે તે રાગીઆ, જિનવરજી હો તમે તો વીતરાગ; પ્રીતડી જેહ અરાગીથી, ભેવળવી હો લોકોત્તર માગ, ઋ. ૩
પ્રીતિ અનાદિની વિષભરી, તે રીતે હો કરવા મુજભાવ; કરવી નિર્વિપ પ્રીતડી, કીણુ બાતે હો કહો બને બનાવ. ઋ. ૪
પ્રીતિ અનંતી પરથકી, જે તોડે હો તે જોડે એહ; પરમ પુરૂષથી રાગતા, એકત્વતાહો દાખી ગુણુ જોહ. ઋ. ૫
પ્રભુજીને અવલંબતાં, નિજ પ્રભુતા હો પ્રગટે ગુણુ રાશ; દેવચંદ્રની સેવના, આપે મુજહો અવિચલ સુખવાસ. ઋ. ૬

વિશેષ. પ્રથમ આવૃત્તિના પ્રકાશકનો ખરખરો.

“ જે ઉગ્યું તે આથમે, કુટ્યું તે કરમાય,
“ મળે વાયરે વાદળાં, વાયે વીખરી જાય,
“ કદી હેખકી હામ હૈયે ન હારે,

એહ નિયમ અવિનાશનો, જે જ્યું તે જાય.
રૂપ સંખ્યે સહુ મળ્યાં, લઈ દઈ પંથ વળાય.
ધણાં કષ્ટ કાળે ધણું ધૈર્ય ધારે. ”

રૂન-જડીત હૃદય પીંજર ખાલી કરી હંસલો ઉડી ગયો છે. આયુષ્ય પૂર્ણ થયે, સ્વાસોસ્વાસ સંપૂર્ણ થયે, ખાતું સર-
ભર થયે, હિસાબ ચુકતે ભરપાઈ થયે, ખાતાવહીમાંથી ખાતું ખતમ થયું છે. સર્વે દેશમાં રાત્રિ દિવસ કાળ પોતાનું કામ કરીજ
રહ્યા છે. કાલે એ પ્રસંગ પડોશમાં હતો, આજે આપણે ત્યાં છે, કાલે પણ કોઈને ત્યાં હશે. આપણાથી એ કુદરતી કાયદા
આડે આવી શકાય એમ નથી, આ આપણે બધાં જાણીએ છીએ છતાં, આવે પ્રસંગે ધૈર્ય ખોઈ ખેસીએ છીએ. કાળના ફેંસલા
સામે અપીલને અવકાશ નથી છતાં આપણે ટળવળીએ છીએ. આપણે અનર્થ દંડ સેવી અન્યને અનુકરણ રૂપ થઈએ છીએ.
આત્મીય સ્વજન, બન્ધુ બાંધવ, સગાં સંબંધી, આડોશી પાડોશી, પાપ પ્રવૃત્તિમાંથી નિવૃત્તિ મેળવી અત્રે એકઠા થયા છે એ
તકનો લાભ લઈ, સમયને અનુસરતા થોડા શબ્દો ઉચ્ચારવા આંતરભાવ આગ્રહ કરે છે. આપ બધાનાં મન કાંઈક વૈરાગ્ય દશામાં
હશે. સમય શાન્ત છે તો ખરખરાનાં કટુ વચનોથી મરનારનાં ખેસીઓની સુતેલી લાગણીઓ જાગૃત કરવા કરતાં, પ્રાપ્ત પ્રસંગ
નિભાવી લેવા સંખ્યેજ કહીશ. બન્ધુઓ! આપ બધાએ પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યું છે કે, ગીતીઓની થેલીઓ, કામેલ ડોક્ટરો, રસમ
રસાયણીઓ ઉપરાંત, ધસારા માત્રથી ધાર્યું કરી શકનાર સાહ્યખીવાળા શહેનશાહો અને પાદશાહોને પણ મરણનું શરણ
તો સેવવુંજ પડ્યું છે, એથી આગળ વધી અનંત રાની શ્રી મહાવીર પ્રભુજીને પણ એ સત્તાને સ્વાધીન થવું પડ્યું છે, તો
આપણે પામર પ્રાણીઓ શું બીસાતમાં ?

જન્મની સાથેજ મૃત્યુ માની લેવું, ઉદયની સાથેજ અસ્ત આલેખાયેલુંજ ખાત્રીથી સમજવું. આવું આવું આપણે અનુ-
ભવ્યું, નજરો નજર જોયું છતાં પણ આપણા હાલ તો એના એજ રહ્યા.

મરનાર પાછળ રડનારાંઓનાં રૂદનનું કારણ કાંઈક હોવું જોઈએ. મરનારને કુટુંબની ખાતર કેટલાંક કર્મ બંધન કરવાં

પડ્યાં હોય અને એ કર્મ તેને હવે પછી ભોગવવાં પડશે એ દયાની ખાતર રૂદન થાય છે કે, એ શુભ કર્મથી શુભગતિમાં ગયો અને ત્યાં દેવતાનું સુખ ભોગવશે અને તમે અહિં એકલા રહી ગયા એ ધર્મ્યાથી રડાય છે એ વિચારવા જેવું છે. તત્ત્વ જ્ઞાની-ઓનો એવો અનુભવ છે કે સગાંઓને પોતાનો સ્વાર્થજ રોવડાવે છે. પરદેશમાં દશ વર્ષ રહેનાર સગાં સંજ્ઞાથી દર્શન આપને નથી છતાં આપ એ વિરહ માટેના રૂદનને જ્યારે અપવિત્ર ગણો છો તો પ્રભુજીના પરાણા રૂપે આવેલ ને પાછું જવું પડે તેમાં તમે મારપછાડ કરી, મરનારના આત્માને અશુભ આદોલને પહોંચાડવા જેવી અજ્ઞાનતા કરો એ દયા ખાવા જેવું છે. વિદ્યાર્થીઓના શ્રમની કસોટી પરીક્ષા વખતે છે. આપણી કસોટી માટે આવા દુઃખદ પ્રસંગો છે.

મને પુછી શ્રેવા દો કે જેને માટે આપણે રડીએ છીએ તેનું જરા પણ દુઃખ આપણે લઈ શક્યા હતા ? જીવાન જોધને બદલે વૃદ્ધો કદિ એહમાં સુતેલા સાંભળ્યા છે ? ઉપયોગીને બદલે નિરૂપયોગીને બાળી નાંખાતાં નજરે જોયાં છે ! ત્યારે હવે ખરેખર કહો; આપણું રૂદન મરનારને માટે છે કે આપણા સ્વાર્થને માટે ! સગાં સંજ્ઞાથીના મૃત્યુ સમયે વ્રજુઓ અશ્રુઓથી ન ભીંજાય એવા પાપાણુ હૃદયથી મનુષ્યો કરણા સાગર સંસારમાં શ્વાસોશ્વાસ ન લઈ શકે, મરનાર માટે મોહ દશાએ શોક થાય એ સ્વાભાવિક છે અને સ્વાભાવિક શોકને દયાવો પણ નહિ તેમ કૃત્રિમ શોક ધારણ કરી, ખીજાઓને સાંઠ લગાડવાનો ડોળ પણ ન કરવો. અતિશય કોમળ અંતઃકરણથી મિથ્યા મનોગ્રહ કરી શકાતો નથી. તેમના મગજની ગરમીને અશ્રુવાટે વહેવા દેવી. પણ આ દિલગીરી મર્યાદિત અને શાંત હોવી જોઈએ. આજીવનનાં જોડ મુકાવનારી દીલગીરી નિંદ છે, ત્યાગવા યોગ્ય છે. અનુભવી વિદ્વાનો આપણને દસાવે છે કે—“ આયુષ્યનું અસ્થિરપણું અને સ્થુલ ભોગોનું નાશવંતપણું, એનું સ્મરણ મનુષ્યોને વારંવાર થયા કરે તથા જૈલિક ધન અને માનમાં દસાઈ ન પડતાં, પારમાર્થિક સુખો પર હમેશાં લક્ષ રહે એવા હેતુથીજ પ્રભુએ મનુષ્યોપર મરણ મુકેલું છે. મરણથી ઉત્પન્ન થતું દુઃખ તે ઉપલા સહગુણો શીખવાની ઉત્તમ શાળા રૂપ છે, માટે સગા સંજ્ઞાથીના મરણથી ઉત્પન્ન થતાં દુઃખથી જેના મનમાં આ બાબત દસતી નથી તેને આ દુઃખોનો વાસ્તવિક હેતુ સમજાવેજ નથી ” માટે નિઃસાસા નાંખી આક્રંદ કરવો નહિ. દુઃખથી તો અંતઃકરણમાં સત્ય વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. અને તેથી પરમાર્થ બુદ્ધિ આસ્તિક બુદ્ધિ અને આત્મિક વ્રતિઓ દૃઢ બનવી જોઈએ.

આપણે રીવાજજી વિચિત્ર છે. નવું આવનાર દીલગીરીના બડકામાં તેલ હોમવાનું કામ બળવે છે. આવનાર જુદા જુદા, ધા કરનાર જુદા જુદા, પણ સહન કરવું ખીયારા એક કે બેને ! કેટલું ગળું ! રીસીવ કરનારની કેવી સ્થિતિ ! અરે સ્વાર્થી સગાઓ ! મરનારની પછળ ખીજાઓને મરવાનુસ્ય બનાવનારાઓ ! તમે કેવાં કર્મોથી ભારે થાઓ છો તેનો વિચાર કરો ! વૃદ્ધ વાંઘો સત્ય છે કે “ અતિશય દીલગીરી કરવાથી મગજ ખાલી પડી જાય છે; ચિત્ત બ્રમિત થાય છે; શરીરમાં રોગ થાય છે; મનને સંઘર્ષ ઉદાસ લાગે છે; વિશ્વાસ, ભક્તિ, પ્રેમ એ સર્વે નાશ પામે છે; માણસ દ્રેપમય બની જાય છે; અને આખરે ધન્યપરથી પણ વિશ્વાસ ઉડી જવાથી તેમનું મન નાસ્તિક બને છે ! માટે દીલગીરીના દરીયામાં ડુબ્યું ન પડી રહેવું તેમ ખીજાઓએ તેમને તેમાં ધક્કા પણ ન દેવા. મૃત્યુપરથી અનેક જાતના વૈરાગ્યો ઉત્પન્ન થવા જોઈએ. મશાણમાંની ચિત્તાઓના બડકામાં, આભડવા જનારના મનના મેલ હોમાવા જોઈએ. દુર્ગુણોની જડ નાખુદ થવી જોઈએ. અજ્ઞાનતા, અપૂર્ણતાની પોલ પુરાઈ જવી જોઈએ. સદ્ગુણની સડક પર ચડી જવું જોઈએ. ગળતો બળદ અને શખની ઠાડી દેખીને સરલ હૃદયી મહાત્મા બુદ્ધ જેવા રડી પડ્યા હતા અને સંસારની અસ્થિરતા સમજી, જીવન સાર્થક કરી સેવાની તેમની જાણાસા આવા કારણોથીજ સતેજ થઈ હતી ! આપણે એવા નરમ ન થઈ શકીએ તો તેમને હજારમે, લાખે, કરોડમે ભાગે નરમ ન બનીએ, કોમળ ન બનીએ તો આપણા શોકને હુંતો ડોળધાલુજ કહીશ.

Days of adversity must be admired. મનોનિયત ‘ આત્મબળ, સહન શક્તિ, શુદ્ધ સ્નેહ વીજેરેની કસોટી માટે ખરી તક દુઃખદ પ્રસંગોજ છે. એક વૃદ્ધ ફકીર કહેતો કે ‘ ખુદા ખુશી થાય ત્યારે દુઃખ મોકલે છે, કારણ તેમાં પળે પળે તેને યાદ કરવાનું બને છે. ’ જગતમાં જે વસ્તુ જેનાથી ઉત્પન્ન થાય છે તેજ તે વસ્તુના લયનું કારણ છે એમ તત્વજ્ઞાનીઓ કહેતા આવ્યા છે. જન્મોત્સવ વખતેજ મૃત્યુમહોત્સવનું મુહુર્ત નક્કી થાય છે એ આપણે સમજવા છતાં વીસરી જઈએ છીએ.

“ પુષ્પ ખીલ્યું કરમાવા માટે, દિવસ કિલ્લ આથમવા માટે,

જન્મ મરણને માટેજ માટે, વ્યર્થ વિમાસણ તો શા માટે, ”

બળબામાં ખુંચેલી માખીની માથક, કુટુંબ કીચડમાં ખુંચેલા આપણે આપણા હાથથીજ અવનતિની ઉમ્મણી કરીએ

છીએ. આપણામાં અસરનીજ કસર છે. હાથે કરીને આપણે વિવેકબુદ્ધિનું ખુન કરીએ છીએ. આપણે આપણા વર્તનથી આપણી પ્રજામાં પ્રતિકૂળ પ્રત્યક્ષ પાઠ પઢાવી અશુદ્ધ સંસ્કારો શરૂ કરીએ છીએ, જેથી તેમની રંગે રંગે, નસે નસે અને રૂંવાડે રૂંવાડે ભય, શોક અને ઉપાધિના આણુઓ ઓતપ્રોત થઈ જાય છે. આથી અસહ્ય યંત્રણા ઉપરાંત નિરાશાનાં ભાષણ ઉત્પીડનથી, જીવતાં નર્કનાં દુઃખોનો અનુભવ પરાણે કરાવવામાં આવે છે અને જેને ઘેર નાનું મરણું થાય તેના ધરના માણસોની સ્થિતિ મરવા પાછળ મરવા જેવી થઈ જાય છે. આમ તેને પ્રરજ્યાત લાજે કે દાઝે કરવું પડે છે અને નવાં આવનારને રીસીવ કરવાની કફેડી સ્થિતિનો ઝાઝા સગા સંબંધી વાળાનો અનુભવ રૂંવાડાં ઉમાં કરે છે.

દુર્વિચારો અને કુરીવાજોનો મળ જમી ગયો છે એ માટે સદ્ગુરુઓના સ્ટ્રોંગ રેયની જરૂર છે. કર્મના મર્મ સમજવી નરમ કરવાની જરૂર છે. મુંઝવણના માણ ગવર્નર લોર્ડ ક્લાઈક હિંદુસ્તાનનો કિનારો છોડતાં કહી ગયા છે કે—Art of thinking is wholly missing in India. વિચાર કરવાની શક્તિ હિંદમાં તદ્દન ગુમ થતી જાય છે. કેટલેક અંશે આ ઉદગારો સત્ય પણ છે. આપણે સ્વતંત્ર વિચાર કરવાનો શ્રમ સેવતાજ નથી. ચલતીમાં મીલતી મીલાવી દેવાય છે. શાન્ત ચિત્તે વિચાર કરો કે સંસારનો અર્થ શું ? દુઃખ એજ સંસાર. જે દુઃખ ન હોત તો સ્વર્ગ નામજ અપાત. સમજના દીકરાને શીવવુંજ જોઈએ, ખેડુને હળ હાથમાં લેવુંજ જોઈએ. સંસારમાં દુઃખથી જન્મેલાએ દુઃખ સહન કરવુંજ જોઈએ. દુઃખ સહન કરતાં શીખવુંજ જોઈએ.

વાસ્તવિક રીતે આપણા વિચારોની અપૂર્ણતાથી ઉત્પન્ન થયેલું દુઃખ એક કાશ્પનીક દેડકુંજ છે. એ દેડકાની કદાકદથી શા માટે ગભરાવું ? દુઃખ એ આપણા મગજનો ભ્રમ છે. આપણા મગજની ગેરસમજ છે. આવા પ્રસંગોએ થરથરવું, કંપવું, હાથવોય કરવી એ આપણા સ્વાર્થની નખગામ છે. કંડા કિતરી વિચાર કરતાં ખાત્રી થાય છે કે જ્યાં નિર્દોષતા નથી, ત્યાં નિડરતા નથી. નખગા છીએ માટે નિર્દોષ નથી એ માત્ર ભ્રમ છે. સત્ય તો એ છે કે નિડરતા એજ સુખની સીમા છે અને નિડરતા કદી નિર્દોષતા વિના આવી શકતી નથી. આપણું જીવન નિર્દોષ હશે, આપણી વર્તણૂક નિર્દોષ હશે તોજ આપણે નિડર થઈ શકીશું અને નિડર થઈશું તોજ આવે વખતે ગભરાઈ નહીં જઈએ.

એક નિર્દોષ આગક નિર્દોષતાની ધુનમાં ઝેરી સર્પ સાથે ગેલ કરે છે. આપણે સંસારી જીવોએ દુઃખ સાગરમાં નજરે

પડતા નિર્દોષતાના બેકડા પર આરામ લેવો જોઈએ. દરેકે દરેક શબ્દમાં, દરેકે દરેક વર્તનમાં અને દરેકે દરેક શ્વાસમાં નિર્દોષતાજ જોઈએ. ખાલી દંભ દુર થવો જોઈએ. દંભ એ કૃત્રીમ ભાવના છે. અંતઃકરણની લાગણીઓનાં ચિન્હ તરીકે દંભની રૂશવત અપાય છે પણ Hypocrisy is the children of temidness. બીરૂતવનું બાળક દંભ છે. ખાલી દંભને દેશવટે દબ દો. આંધળા ડોકર ખાધ પડી જાય એ કીક છે પણ આંખો ફાડીને ચાલનારા, હાથમાં દીવો લઈને ચાલનારા, કીટસન કે વીજળીની બતીના અજવાળામાં આથકનારા ડોકર ખાધ ગયડી પડે, પડખેનાને પણ લેતા પડે એ જોટલું શોકાસ્પદ છે તેટલુંજ હાસ્યજનક—અરે દયા પાત્ર છે. મરવું એ ઈશ્વરી કોપ નથી પણ કુદરતી કાયદો છે. કાયદા તરફ અણુગમે બતાવવો એ પણ એક ગુન્હો ગણાય છે. શ્રી ગર્ભપુરી બંદરથી અવસાનગઢ સુધીની તમારી ટીકીટ છે. રોશન આવી ગયા છતાં ગાડી નહિં છોડો તે કેમ ચાલશે ? સેનીટરીયમો, એસાઇલમો કે પંચીકાશ્રમોમાં તેના ધારા મુજબ દીવસોજ રોકાવા દે છે. મુદત પુરી થયે તે છોડવાંજ જોઈએ. છંદગીમાં આયુષ્ય જોટલુંજ રોકાઈ શકાય. આમ અનેક દ્રષ્ટાંતો અને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણોથી આપણને ખાતરી થાય કે મરવાનું તો છેજ તો તરવાનું શા માટે તરછોડવું ? સંજોગ અને વિજોગ વચ્ચેની જે જીવન સાર્થક સડક છે તે સત્ય શોધ-કોજ શોધી શકે છે. લીલા વીસ્તારની, શ્રીહરિશરણ થવું, કાળ ધર્મને પામવું, શ્રીપરમાત્માને ખોજે પોઢવું; દેવગત થવું, માટીમાં માટી મળી જવી, પરલોકવાસી થવું, આયુષ્ય પુરું થવું, શ્વાસોશ્વાસ ખુટવા, આંખો વિંચાવી, એ બધા મૃત્યુના વિશેષ નામો આપણને એમજ સંજોગે છે કે મૃત્યુ એ કુદરત પાસેથી માંગી લીધેલા તત્વો પાછા આપવા જેવું છે. જે મરવું નક્કીજ છે, તો ખરાબ વિચારોને આપણા પહેલાંજ મરવા દેવાથી આખર અવસાને અશાંતિથી ગભરાટ થતો નથી.

નિષ્કૃષ્ટતા નિર્દયતામાં છે. સત્ય રહસ્ય ગળામાં ગગડાવનારને નિર્દય નહિ પણ દયાળુ કહેવો જોઈએ. છોકરો મોટા થાય, આપ જાણે કે ગગો મોટા થયો, પણ આયુષ્યમાંથી એટલું ઓછું થયું એનો વિચાર એજ વખતે સાથે સાથે થતો હોય તો કેટલી કાળજી વધે ? કાળ છડીદાર નથી રાખતો. અગાઉથી આવવાનો ટેલીફોન નથી કરતો એ સાંઈ છે, નહિં તો સ્વાર્થીઓ અનેક ઉથલપાથલથી સ્વાર્થ સાધવા મંડી જાત. અકાળ અવસાન સ્તુત્ય છે. ભકતો ભજન કરેછે કે, “અનાયાસથી મોતે મરવું, કુશળ કુટુંબ મેલી, મતી મારી હરિ ચરણે ચોંટે, પ્રાણ ગયાથી પેલી. ”

જવું એ જાણીએ છીએ છતાં પૃથ્વીપર કેટલી બધી અનીતિ, કેટલા બધા દગા ફટકા, કચ્ચા કંકાસ ! તેમાંએ જો મરણનો ડર ન હોત તો કેટલા બચકર અને દુષ્ટ કામો થાત તેનો ખ્યાલ પણ થરથરાટી ઉપજાવે છે.

Live as if you were to die to-morrow-કાળ અચાનક કાલેજ આવશે એવા બચથી નહિ પણ એવી અનુભવ સિદ્ધ સત્ય ખાત્રીથી સંસારમાં એવું વર્તન રાખો કે મૃત્યુ વખતે ગભરાઈ ન જવાય, આપણા લોકો ગભરાય છે તેનું કારણ કાળજી વિનાનું જીવન છે. તે માટે એક અનુભવી એટલે સુધી કહે છે કે-We often die before our death. મૃત્યુ પહેલાં ઘણી વખતે મરવા જેવીજ સ્થિતિ લોકો લઈ બેસે છે.

બેસણામાં બેસનારા ગૃહસ્થો ! જો તમેને ખરી લાગણી હોય અને ખરી દયા હોય તો, ખાલી ખરખરો કરી ઉડી ન જતાં મરનારના પાછળના પરિવાર પર પ્રેમ દયા રાખો. મરનારની ગેરહાજરી ન શાલે એવું કાંઈક કરો. આશ્વત વખતે મરનારને પોક મુકીને યાદ કરવો ન પડે એવી કાંઈક કાયમી ગોઠવણ કરો.

‘ઓ, ઓ, ઓ, એ શબ્દો ‘ઓમ’ નો અપભ્રંશ છે અને ઓમમાં આખા જગતના તત્ત્વ જ્ઞાનનો સમાવેશ થઈ જાય છે એ યાદ રાખો. ‘ઓમ’ ને વિસારી ‘મારા આપલીયારે’ ની ખોટી પોકો મુકો છો. જો મુંગું ન રહેવાનું હોય તો ‘ચેત ચેત નર ચેત’ એવા અર્થ સૂચક શબ્દો બોલવા જોઈએ. ન્હાતી વખતે ‘હર હર’ નું રહસ્ય Remove my impurities સમજો. એથી દુર્ગુણો, નિર્બળતા ખરાબ વાંસનાઓ વીગેરે ક્રમે ક્રમે ઓછું કરવાનો સહબોધ ગ્રહણ કરો.

લાંબા વખતનો તમારો ભોગવટો છે, કુરીવાજોની જડ મજબુત થઈ ગઈ છે. દેખાદેખી પર અજ્ઞાન આવરણો સીંચાવાથી મૂળ કંડા ગયાં છે. એટલે આવા કુરીવાજો નિર્મૂળ કરવામાં ઘણો શ્રમ પડશે, ઘણી સહનશીલતા સહન કરવી પડશે. અને અડગ ઉઘોગ કાયમ રાખવો પડશે. પણ સત્ય સમજશે તો અશક્ય કરું નથી. શુદ્ધ પ્રયાસ પાસે પ્રત્યેક કાર્ય સાધ્ય છે.

પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓને સમજવતાં વિલંબ લાગશે. જો કે તેમનાં અંતઃકરણ ભોળાં અને સરળ હોય છે છતાં પારણામાંથીજ મજેલી પ્રેક્ષીસ વિસરાતી નથી. ઉત્સવ પછી ઉત્સવ, આનંદ મોળાકત, એવરત વીગેરે પ્રસંગે મજેલા શિક્ષણ કે લીધેલાં ‘રીહરસસ’ નો પ્રત્યક્ષ પાઠ, બજવી અતાવવાની આવી તકોની તેઓ ખાસ રાદ જીએ છે. ખીજાઓને પણ પોક

મુકાવનારી સ્ત્રીઓ છે. આગલાઓને યાદ કરી, પડ્યા ઉપર પાટુ મારવાને બદલે પડેલા થાને રૂઝાવે એવા બોધદાયક કાવ્યોજ બોલે તો ઘણો લાભ થાય. મને કહી લેવા દો કે મરનાર માટે દીક્ષગીરી કરવા કરતાં, મરનારનાં મિત્રો કે સંબંધીઓ જેઓ મરવું છે એમ જાણે છે છતાં અનેક અનર્થોમાં ખુંયાતા જાય છે તેને માટે મને દીક્ષગીરી ઉપરાંત રોવું આવી જાય છે. આવા પ્રસંગો આવી ચેતવણી માટેજ ખાસ હોય છે છતાં રીઠી તાવણોપર પાણીનાં ટીપાં ટકી શકતાં નથી. ‘મશાણી વૈરાગ્ય’ નજમોંથી બહેત્ર પાણી જેટલોજ ટકે છે એટલે ધાંચીનો બગદ ત્યાં ને ત્યાં, એવા આપણા વર્તનથી આપણે લાગણી રહીત થતા જઈએ છીએ.

“ જોતાં જોતાં જો ઘડો જાય કુટી,   જોતાં જાયે જત્રનો તત્ર તુટી,
ના થાવાનો કાળ તો લેશ ખોટી,   ત્યારે શાને તું આમ મારે કૂટી ?
થાવાનાજ જો કાળના સર્વ ચારા,   પછી પાપના બાંધવા કેમ ભારા ?
પછી શા દગા વેર વિશ્વાસઘાત,   પછી કેમ માયા વિષે સન્નિપાત ?

“ મડદાં બજે મશાણુમાં, દિન પ્રત્યે દેખાય, તો પણ એ જોનારને, સાર નહીં સમજાય. ”

દેવીઓ ! આર્ય શાસ્ત્રકારોએ આપને આપેલું માનવતું બિરદા વિસારી, આપ જે અધીયારી આદરી બેસો છો અને અમે આંખો લુટી જરા સ્વસ્થ થઈએ કે, દાદાના દાદાને સંભાળી જે ઘુસકા મુકો છો, તેથી તો તોખા છે, પણ મને માશી માગી કહી લેવા દો કે તમારા ઘરમાં હમેશાં ‘રોયા, પિટયા, મુઆ’ ના ઉદ્ગારો અથડાયા કરે છે અને ‘રાંડ, વાલામુઠ’ ની આશીષો તમારા તરફથી ઉદાર દીલે અપાય છે. એ આશીષોનું પરિણામ ભોગવતાં તમે કેમ ગરબાઓ છો? હમેશાં ‘રાંડ રાંડ’ કર્યા કરતાં ત્યારે કાંઈ વિચાર ન થતો અને એ આશીષ ફળતાં આટલાં બધાં વળખાં નાંખો છો, તે હવે બાજુ બગડ્યા પછી શા કામનું? એક નાનામાં નાનો શબ્દ પણ વખત જતાં પોતાની અસર કરશેજ.

બન્ધુઓ ! બહુ કહેવાયું, માફ કરજો. બેસવા આવનાર એક એક આટલો આટલો વખત રોકે તો અવશ્ય આપને ન રૂચે. આ સેવકનું આટલી શાંતિથી શ્રવણ કરવા માટે આપનો આભાર માનવાનો વિનય હું વીસરતો નથી. છેવટે મરનારના આત્માની શાંતિ અને આપણી સગા સંબંધીઓની ધીરજ અને જીવન પ્રવાહની પવિત્રતા માટે મહાત્મા કેશવચંદ્રસેનની નીચેની

પ્રાર્થનામાં આપ બધાને શાન્ત ચિત્તથી સામેલ થવા વિનવું છું.

“ હે ! દુઃખ અને સંતાપને હરનાર પ્રભો ! અમારા અત્યંત પ્રિય બંધુને આ લોકનાં ક્લેશમય દુઃખો અને અકલ્પ્યોમાંથી તેં મુક્ત કરેલ છે. તેના આત્માનું અનંત કલ્યાણ થયું છે ! તો પણ અમે મનુષ્યો દુર્બળ છીએ, જેથી વિયોગને લીધે અમેને અસહ્ય દુઃખ થાય છે ! અમારા દુઃખનાં આંસુ લુછીને અમારા મનને શાંત કર. તારી મંગળમય ઇચ્છા પ્રમાણુ માનવાને માટે ધીરજ ધીર ! અમારા મૃત મિત્રના આત્માનો ઉદ્ધાર કર ! તેને સહગતિ આપ !.....આ લોકના સઘળા વૈભવો નાશવંત અને ક્ષણભંગુર છે; તેમાં અમને લોભાઈ જવા દઈશ મા.....પવિત્ર અગ્નિથી પ્રિય આત્માનું પવિત્ર શબ જેમ બળીને ભસ્મ થઈ ગયું છે તેમ તું ત્હારી કૃપાથી અગ્નિથી એનાં સઘળાં પાપ બાળીને ભસ્મ કરી નાંખ..... અમારો પ્રાણુ પ્રિય આપની પાસે આવ્યો છે, તેના મરણના દુઃખથી અમારું અંતઃકરણ અત્યંત વિવલ થાય છે, પરંતુ આ લોકનાં અનિવાર્ય દુઃખ ક્લેશ અને મોહમાંથી છુટી હવે તે પ્રભુ સમાગમના સુખનો અનુભવ લે છે એ શ્રદ્ધાથી અમારું સમાધાન થાય છે.

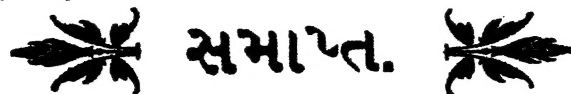
આ સ્થુળ લોકનાં અશાશ્વત સુખના અને પ્રતિષ્ઠાના બળવાન મોહથી તું અમેને સર્વ પ્રસંગે બચાવ. .... વિષયોની વાસનાઓના પાસમાં અમેને બંધાઈ જવા દઈશ મા. અમારી સર્વ આશા અને ઇચ્છા મંગળ કર, અને અમેને ત્હારા સાચા સેવક બનાવ. અમે મનુષ્ય પ્રાણી કેટલાં દુર્બળ અને ક્ષણભંગુર છીએ ! આ ક્ષણે અમે છીએ, બીજી ક્ષણે નથી ! અમેને મૃત્યુ ક્યારે પોતાના કરી લેશે તેનો કાંઈ નિશ્ચય નથી ! સગા સંબંધીઓ અને ઇષ્ટ મિત્રો સાથે આ ક્ષણે સંસાર સુખનો અનુભવ લઈએ છીએ, પણ બીજી ક્ષણમાં અમારી કેવી અવસ્થા થઈ જશે તેનો બીલકુલ ભરસો નથી ! આ બધું એમનું એમ બધું મુકીને મૃત્યુની સેવામાં હાજર થવું પડશે એ વખતે આ સ્થુલ ઐશ્વર્ય અમેને કાંઈ કામે લાગવાનું નથી માટે હે ! પરમાત્મન ! સાચા સાશ્વત સુખ તરફ અમારી દ્રષ્ટિ રખાવ. પરલોક આપતનો અમારો વિશ્વાસ દૃઢ કર ! જે મરનાર બંધુની યાદગીરી નિમિત્ત આજે અમે એકઠા થયા છીએ તેના આત્માને શાન્તિ આપ. ” શાન્તિઃ ! શાન્તિઃ ! ! શાન્તિઃ ! ! !

શ્રી મોરબી,

શ્રી મહાવીર જયંતિ વીર સંવત ૨૪૪૧.

ભવદીય પામર,

દુર્લભજી ત્રી. ઝવેરી.

જ્યેષ્ઠ સોપડી એટ મંગાવનારે ટપાલ ખર્ચાદિ માટે જે સ્થાનાત્મક શિક્ષક બીડવા.

